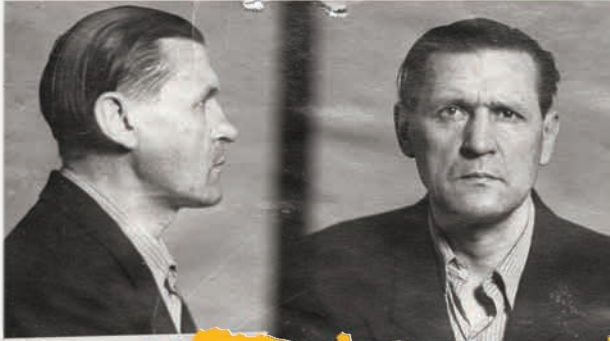

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

PARTIZANŲ GENEROLAS
JONAS ŽEMAITIS-
VYTAUTAS

Vytautas

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO
LIETUVOS KARO AKADEMIJA

ALFONSAS EIDINTAS
DARIUS JUODIS
GINTAUTAS SURGAILIS

PARTIZANŲ GENEROLAS
JONAS ŽEMAITIS-VYTAUTAS

Antrasis papildytas leidimas

Vilnius 2023

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke
(NBDB)

Atsakingasis redaktorius Andrius Tekorius

Recenzentai:

dr. Algimantas Kasparavičius (Lietuvos istorijos institutas)

prof. dr. Vyktintas Vaitkevičius (Klaipėdos universiteto Baltijos regiono
istorijos ir archeologijos institutas)

Kalbos redaktorė Nerija Jodelienė

Maketavo Laima Adlytė

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2023

© Alfonsas Eidintas, 2023

© Darius Juodis, 2023

© Gintautas Surgailis, 2023

ISBN 978-609-8277-44-9 (Online)

ISBN 978-609-8277-42-5 (Print)

ĮVADAS / 7

1	Jono Žemaičio vaikystė ir jaunystė, Karo mokykla / 13
2	Lietuvos kariuomenės karininkas / 27
3	Artilerijos karo meno studijos Prancūzijoje / 37
4	Paskutiniai metai Lietuvos kariuomenėje, okupacijos / 51
5	Kelias į rezistenciją / 63
6	Antisovietinės partizaninės kovos pradžia / 69
7	Pirmieji partizanavimo metai / 77
8	Asmeninė drama / 91
9	Rinktinės vadas / 97
10	Apygardos vadas / 107
11	J. Žemaičio pastangos suvienyti partizaninį judėjimą / 117
12	Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio įkūrimas ir 1949 m. vasario 16 d. deklaracija / 127
13	Laisvės kovotojų vadas / 139
14	Sunki liga / 149
15	Nelaisvėje / 161

PABAIGOS ŽODIS / 167

SANTRUMPOS / 173

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ / 175

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA / 182

IVADAS

Įvadas

Vilniuje, pačiame miesto centre, pastatytas paminklas generolui Jonui Žemaičiui-Vytautui. Už jo – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. Jeigu nuvyksite į Antakalnį, prie įėjimo į erdviame lauke išsidėsčiusių pastatų kompleksą pamatysite užrašą „Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija“. Net jeigu nieko nežinote apie šį žmogų, vien iš šių dviejų vietų šalies sostinėje suprasite, kad tai neeilinė šiuolaikinės Lietuvos istorijos asmenybė, kad šalies visuomenė aukštai vertina jo nuveiktus darbus ir kovą už šalies laisvę.

Lietuvių karvedžiai paprastai buvo aukštinami prisimenant Lietuvos viduramžių epochą, kai didieji kunigaikščiai vesdavo pulkus į mūšius su Maskva, Aukso orda, kryžiuočiais. Neabejotinai pats gerbiamiausias senovės Lietuvos karo vadas yra Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, vadovavęs jungtinei Lenkijos ir Lietuvos kariuomenei Žalgirio mūšyje 1410 metais.

Nuo pat 1795 m. jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės – Abiejų Tautų Respublikos – padalijimo tarp Rusijos, Prūsijos ir Austrijos-Vengrijos atgimstanti lietuvių tauta su okupacija nesusitaikė ir per daugiau kaip 120 metų trukusį Rusijos imperijos valdymą puoselėjo idėją išsikovoti autonomiją, išsilaisvinti ir pagaliau atkurti nepriklausomą valstybę – tokia vizija įtvirtino atbundančios lietuviškai kalbančios tautos, iškilusios iš užmaršties, pasitikėjimą savo jėgomis, kad yra pajėgi, turi ryžto ir noro pati save valdyti. Susiklosčius palankioms aplinkybėms, Lietuvos Tarybai 1918 m. vasario 16 d. paskelbus apie nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą ir netikėtai žlugus dviem kaimyninėms imperijoms, didelių pastangų kaina apsigynusi ginklu nepriklausomybės karuose, Lietuva išsaugojo nepriklausomybę, pelnę tarptautinį pripažinimą (1921 m. tapo Tautų Sąjungos nare, 1922 m. ją pripažino didžiosios valstybės) ir įsiliejo į Europos valstybių šeimą kaip jauna demokratinė respublika.

Jonas Žemaitis – pirmosios nepriklausomybės kartos vaikas, jau lankęs lietuvišką mokyklą ir gimnaziją, matęs, kaip atsikūrė ir išaugo karo metu nuniokota

Lietuvos valstybė: 1922 m. priimta demokratinė Konstitucija, įvesta sava valiuta, sukurta valiutos įvedimo įstatymų ir bankų sistema, priimta daugybė būtinausių ekonomiką reguliuojančių įstatymų, sukurta pajėgi ginti šalies nepriklausomybę kariuomenė, o vykdant žemės reformą įvyko tikra revoliucija, pavertusi Lietuvos kaimo gyventojus ūkininkais: sudaryta 39 000 naujakurių ūkių su 363 000 ha žemės (vidutiniškai kiekvienam ūkiui po 9,4 ha), o 26 000 mažžemių ūkių pridėta vidutiniškai kiekvienam po 3,5 ha žemės. Dvarų parceliacija apėmė beveik 26 proc., o plačiąja prasme, įskaitant kaimų skirstymą į vienkiemius, – apie 56 proc. visos šalies teritorijos. Ši reforma padėjo modernizuoti šalies ūkį. Jeigu, baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, dirvonavo apie 35 proc. visos dirbamos žemės, tai 1921 m. – tik 6 procentai. Jau 1922 m. pagal pasėlių plotą ir javų derlių Lietuva pasiekė prieškarinį lygį, o pagal gyvulių skaičių jį viršijo¹.

1924–1925 m. prieškarinį lygį pasiekė ir Lietuvos pramonė. Suklestėjo švietimas: iki 1923 m. pradžios dvigubai išaugo mokyklų skaičius, trigubai (iki 117 000) – moksleivių skaičius. Įkurtos būtinos valstybės gyvavimui valstybinės institucijos, veikusios lietuvių kalba, prasidėjo greitai augantis sporto judėjimas, įsteigti Aukštieji kursai Kaune netrukus išaugo į Lietuvos universitetą – jis atidarytas 1922 m. vasario 16 dieną. Per beveik du dešimtmečius universitetas parengė 3 700 specialistų, mokslininkų, pedagogų. Lietuvių kalba ne tik tapo valstybinė civilinėse įstaigose, bet ir oficialia vyriausybės, ministerijų, kariuomenės, mokslo kalba. Gimė naujos tradicijos – 1924 m. Kaune surengta pirmoji šalies Dainų šventė.

Po 1923 m. rugsėjo 17 d. įvykusio pirmojo Lietuvos gyventojų surašymo paaiškėjo, kad šalyje gyvena 2 028 971 gyventojas (be Vilniaus ir Klaipėdos kraštų). Lietuviai sudarė 82 proc., žydai – 7 proc., vokiečiai – 4 proc., lenkai – 3 proc., rusai – 2,3 proc. gyventojų. Tautinės mažumos laisvai puoselėjo savo kalbą ir kultūrą. Lietuva buvo žemės ūkio šalis: kaime gyveno 84 proc. gyventojų, o lietuviai sudarė 91 proc. visų kaimo gyventojų. Daugumą visų profesijų atstovų šalyje sudarė lietuviai, tačiau eksporto ir importo srityse tradiciškai dominavo žydų verslininkai, be to, 83 proc. visų prekybos įmonių savininkų buvo žydai, o lietuviai – 13 procentų².

Apie 330 tūkst. lietuvių tuo metu gyveno JAV (iš jų 180 tūkst. buvo gimę Lietuvoje), apie 100 tūkst. – Vilniaus krašte, tiek pat Mažojoje Lietuvoje (daugiausia Klaipėdos krašte), dar 6 tūkst. – Anglijoje. Pirmaisiais nepriklausomybės metais tūkstančiai emigrantų grįžo į Lietuvą, pirko žemės, pradėjo verslą, atidarė pramonės įmones, bankus. JAV lietuvių siunčiami pinigai sudarė 1/10 Lietuvos valstybės biudžeto, išsivijos politinės srovės finansavo Lietuvos politines partijas, rinko au-

---

1 Lietuva skaitlinėmis. Diagramų albumas. Kaunas, 1924 (puslapiai nenumeruoti). Plačiau apie Lietuvos ekonomiką ir pažangą žr. Gedimino Vaskelos parašytą skyrių kn.: *Lietuvos istorija. X tomas, II dalis (Nepriklausomybė 1918–1940 m.)*, Vilnius: LII, 2015, p. 239–282.

2 Bumblauskas, A., Eidintas, A., Kulakauskas, A., Tamošaitis, M. *Lietuvos istorija kiekvienam*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018, p. 243.

kas valstybės kūrimo ir kultūros darbams. Jaunasis Jonas Žemaitis, kaip ir dešimtys tūkstančių jaunuolių, regėjo, kaip Lietuva stojasi ant kojų ir kad nepavyko tik viena – išspręsti istorinės sostinės Vilniaus, kurį užėmė Lenkija, klausimo. Tik 1923 m. pradžioje pavyko prisijungti Versalio sutartimi atriektą nuo Vokietijos Klaipėdą – taip Lietuva įgijo uostą Baltijos jūroje. Šios dviejų kraštų priklausomybės problemos tapo svarbiausios Lietuvai ir jos diplomatinei tarnybai per visą dvidešimtmetį.

1919–1920 m. vykusiose Nepriklausomybės kovose buvo apginta ir išsaugota Lietuvos nepriklausomybė, įtvirtinta nepriklausoma valstybė. Kovodama trimis frontais – su bolševikais, bermontininkais ir lenkais – Lietuvos kariuomenė formavosi ir augo.

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms ir Lietuvos kariuomenei apgynus Lietuvos nepriklausomybę, nors ir prarasta sostinė su trečdaliu šalies teritorijos, Lietuvos kariuomenės autoritetas labai išaugo. Ja gyventojai pasitikėjo ir buvo tvirtai įsitikinę, kad, esant būtinybei, kariuomenė vėl apgins Lietuvos nepriklausomybę ir išvaduos sostinę Vilnių.

Per 20 metų Lietuva, apsupta priešišku kaimynių (santykinai draugiška Lietuvai buvo tik Latvijos Respublika), kariuomenei išlaikyti ir stiprinti skyrė daug lėšų. Lietuvos kariuomenę buvo stengiamasi aprūpinti modernia ginkluote, daug dėmesio skiriama karininkų mokymui Lietuvoje bei užsienio karo mokyklose, buvo suformuotos ir vystomos visos kariuomenės rūšys: pėstininkai, artilerija, karo aviacija, kavalerija, pagalbiniai daliniai. Tačiau, kovų lauke apgynus Lietuvos nepriklausomybę, taikos ir kūrybinio darbo laikotarpis, deja, truko neilgai. 1939 m. rugpjūčio 23 d. Sovietų Sąjungai ir Vokietijai Maskvoje pasirašius nepuolimo sutartį bei slaptuosius protokolus, buvo nulemtas Baltijos valstybių, tarp jų ir Lietuvos Respublikos, likimas, o nacių ir sovietų sąmokslas galutinai įtvirtintas rugsėjo 28 d. draugystės ir sienos sutartimi bei dar keliais slaptais susitarimais. 1940 m. birželio 15 d. SSRS vyriausybė, pažeisdama tarptautinę teisę bei visas dvišales sutartis, ultimatumu pareikalavusi pakeisti Lietuvos vyriausybę ir įsileisti neribotą papildomą Raudonosios armijos kontingentą, peržengė Lietuvos sienas ir okupavo visą šalies teritoriją. 1941 m. birželio 22 d. prasidėjus Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karui, sovietų okupantus pakeitė naciai, o 1944 m. į Lietuvą vėl sugrįžo ankstesnieji okupantai, tik šį kartą buvo sutikti lietuvių tautos pasipriešinimo kova – su ginklu rankoje.

Pirmieji partizanų būriai į kovą su sovietų okupantais pradėjo burtis jau 1944 m. vasarą–rudenį, ir beveik 10 metų lietuviai vedė nelygią kovą su SSRS represiniais daliniais. Į partizanų būrius išėjo dešimtys tūkstančių Lietuvos vyrų, tarp kurių buvo ir Jonas Žemaitis – viena iškiliausių lietuvių tautos asmenybių, talentingas karys, žymus partizanų ginkluotųjų pajėgų organizatorius ir vienytojas, paskirtas nacionalinio pasipriešinimo vadu. Jeigu būtų susidariusios palankios tarptautinės aplinkybės, o Lietuva išsilaisvinusi iš sovietų okupacijos po 1949 m. vasario,

iki susirenkant demokratiniam Lietuvos Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas būtų ėjęs Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) tarybos prezidiumo pirmininkas. Taip nustatyta 1949 m. vasario 16 d. visų Lietuvos partizanų vadų pasirašytoje Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracijoje. Būtent Jonas Žemaitis (partizaninis slapyvardis – Vytautas) buvo išrinktas LLKS tarybos prezidiumo pirmininku, paskirtas pirmuoju ir vieninteliu partizanų generolu.

Partizanų, pasivadinusių laisvės kovotojais, 1949 m. deklaracijos ir LLKS tarybos, atstovavusios visoms Lietuvos teritorijoje esančioms vienos vadovybės vadovaujamos karinėms visuomeninėms grupėms, svarba buvo simboliškai pakylėta 2009 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtoje deklaracijoje „Dėl Jono Žemaičio pripažinimo valstybės vadovu“. Joje sakoma, kad „nuo 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracijos priėmimo iki mirties 1954 m. lapkričio 26 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis buvo kovojančios su okupacija Lietuvos valstybės vadovas, faktiškai vykdęs Respublikos Prezidento pareigas“. Šia Lietuvos Seimo deklaracija buvo atkurtas istorinis teisingumas ir pagerbtas žmogus, vadovavęs kovai su sovietų okupantais.

Kas buvo šis žmogus? Kokios sąlygos ir įsitikinimai jam ir panašiems į jį suteikė jėgų kovoti su daug stipresniu ir klastingesniu priešu? Iš kur ta nepaprasta stiprybė, ryžtas ir drąsa? Tai neabejotinai nulėmė išugdytas pareigos jausmas, meilė savo kraštui ir žmonėms, o ir pati Lietuvos istorija, persmelkta nuolatinio ryžto kovoti dėl Lietuvos valstybės, jos nepriklausomybės ir tautos išsaugojimo. Jie žinojo, už ką kovoja, kodėl išėjo į karą po karo, – už laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvą.

Įsitraukimas į ginkluotą kovą su okupaciniu sovietų režimu už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą buvo drąsus apsisprendimas. Kadangi vieniems partizanams tikėtis pasiekti pergalę buvo neįmanoma, kurį laiką laukta Vakarų ir komunistinės SSRS konflikto. Demokratinės, laisvos Lietuvos Respublikos atkūrimas sietas su Antrojo pasaulinio karo pabaiga ir būsimąja Taikos konferencija. Partizanai tikėjo Atlanto chartijos principais, vėliau – Visuotine žmogaus teisių deklaracija, kuri buvo priimta Jungtinių Tautų Organizacijoje 1948 m. gruodžio 5 d., Ženevos konvencija, priimta 1949 m. rugpjūčio 12 d., ir kitais tarptautinės teisės instrumentais. Pasiekus pergalę, partizanų pajėgos turėjo atkurti nepriklausomos Lietuvos valdžią, todėl partizanai stengėsi vilkėti Lietuvos kariuomenės uniformas, segėti skiriamuosius ženklus, priėmė savo statutus ir rengė kovotojų mokymus. SSRS, po reokupacijos karine jėga vėl pavertusi Lietuvą savo dalimi, negailestingai slopino laisvės siekius ir bet kokį priešinimąsi komunistinei ideologijai, prievarta mobilizavo vyrus į kariuomenę, degino kaimus, suimtus rezistentus kankino tardydama, naikino fiziškai, grūdė į kalėjimus, trėmė į Sibirą. Visa sovietų karinė-policinė prievartos mašina pirmiausia buvo nukreipta prieš ginkluotą rezistenciją, laisvės kovotojų grupes, vadinant sovietų vykdytas represijas „priemonėmis prieš banditizmą, lietuvių

buržuazinį nacionalizmą“. Kiekvienas individualus apsisprendimas stoti į ginkluotą kovą su milžinišką karinį pranašumą turėjusiu režimu reiškė pasiaukojimą laisvei ir nepriklausomybei, grėsmę būti nukautam susidūrimuose, apsuptyje, pasalose, geriausiu atveju – ilgus metus Sibiro lageriuose. Be to, partizanas rizikavo ir savo šeima, kuri, sovietams atskleidus partizano tapatybę, paprastai būdavo persekiojama, tardoma, dažniausiai deportuojama į Rytus, atimant visą turtą. Partizaninio karo pabaigoje, taip ir nesulaukus paramos iš Vakarų, sumažėjusios partizanų grupelės bunkeriuose slėpėsi nuo nuolatinio NKVD dalinių teritorijų šukavimo, leido savo spaudą, o 1949 m. vienos laisvės kovotojų vadovybės sudarymas skelbė, kad pasipriešinimas dar gyvas – iki pat 1953 metų.

1

JONO ŽEMAIČIO
VAIKYSTĖ IR JAUNYSTĖ,
KARO MOKYKLA

Jono Žemaičio vaikystė ir jaunystė, Karo mokykla

Jonas Žemaitis gimė 1909 m. kovo 15 d. Kretingos apskrityje, Palangoje³, lietuvių katalikų Jono ir Petronėlės Žemaitaičių šeimoje, kurie vėliau pavardę pasikeitė į trumpesnę – Žemaičio. Tėvas tuo metu dirbo grafo Aleksandro Tiškevičiaus ūkyje pienininkystės meistru, motina rūpinosi trimis vaikais. Gimus Jonui, šeima persikėlė gyventi į Lenkiją, pas Lomžos mieste įsikūrusius Petronėlės Daukšaitės-Žemaitienės tėvus ir brolių. Mūsų herojaus Jono mamos brolis Antanas Daukša turėjo stambią nuosavą pieninę. J. Žemaičio tėvai joje įsidarbino, o Jonas mieste pradėjo lankyti pradinę mokyklą (prieš einant į mokyklą pavardė pradėta rašyti kaip Žemaitis), ten pramoko ir lenkų kalbos.

1917 m. Žemaičių šeima grįžo į Lietuvą ir apsigyveno tėviškėje, Raseinių apskrities Šiluvos valsčiaus Kiaulininkų kaime. Tačiau jau po metų šeimai teko išsikraustyti į Raseinius⁴. Atkūrus Lietuvos valstybę, tėvas, dirbdamas įvairius darbus, važinėjo iš vienos vietovės į kitą.

Tėvas buvo artimas laisvamaniams, apsišvietęs žmogus, tad stengėsi išmoklinti ir vaikus. Duktė Kotryna ir sūnus Jonas mokėsi Raseinių gimnazijoje (trečiasis sūnus mirė dar mažas). Šeštoje klasėje Jonas susidomėjo socialdemokratinės pakraipos būreliu, tačiau susižavėjimas buvo trumpalaikis.

Tėvas tikėjosi, kad sūnus Jonas pratęs jo verslą, taps pienininkystės specialistu, tačiau paties Jono planai buvo kitokie. Priešingai tėvų norams, 1926 metais, baigęs šešias Raseinių gimnazijos klases, išvyko į Kauną. Jo svajonė buvo tapti Lietuvos karininku.

Sava kariuomene ir ypač Karo mokykla Kaune Lietuvos visuomenė didžiavosi – po ilgų svetimųjų valdymo metų buvo rengiami lietuvių karininkai, mokomi patriotine dvasia, sava kariuomenė buvo naujas visuomenės ir valstybės suverenumo papuošalas. Dėtos viltys, kad kariuomenė apgins, padės išvaduoti Vilniaus kraštą,

---

3 2-ojo artilerijos pulko leitenanto Žemaičio Jono tarnybos lapas. LCVA, f. 930, ap. 8, b. 93, l. 446.

4 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 18.

Žemaičių šeima apie 1917 m. Sėdi (iš kairės): senelis Antanas Daukša, motina Petronėlė Žemaitienė, tėvas Jonas Žemaitis. Stovi vaikai – Kotryna ir Jonas.

Karo mokyklos kariūnai. Jonas Žemaitis sėdi trečias iš kairės.

dėl kurio su Lenkija nebūta net diplomatinių santykių, kad pavyks išlaikyti Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą, kuris pripažintas Lietuvai, bet autonomijos teisėmis, išlaikant vokiečių kalbos ir vokiškojo švietimo bei teismų sistemą. Tapdamas karininku, Jonas Žemaitis tikėjosi būti naudingiausias Lietuvai Tėvynei.

1926 m. rugsėjo 10 d. Jonas Žemaitis, išlaikęs stojamuosius lietuvių kalbos ir istorijos egzaminus, įstojo į Karo mokyklos parengiamąjį kursą⁵, pareiškęs norą pasirinkti artilerijos karininko specializaciją. J. Žemaitis įtrauktas į 1-osios kuopos kariūnų sąrašą.

1926 metais įstojusiems į Karo mokyklą galiojo nuostata, kad nebaigusiems gimnazijos (J. Žemaitis buvo baigęs tik 6 gimnazijos klases) mokslas Karo mokykloje trunka 3 metus, baigusiems daugiau kaip 6 gimnazijos klases – 2 metus.

Parengiamojo kurso metais Lietuva laikė demokratijos egzaminą, kuris baigėsi nesėkme. Nepatenkinti kairiųjų partijų valdymu tautinės krypties karininkai 1926 m. gruodžio 17 d. surengė perversmą, užėmė svarbiausius Kauno strateginius objektus ir padėjo grįžti į valdžią pirmajam valstybės prezidentui Antanui Smetonai. Kaip į perversmą reagavo jaunasis J. Žemaitis, informacijos neturime, tačiau, užbėgant į priekį, pagal jam vadovaujant priimtą Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio 1949 m. vasario 16-osios deklaraciją galima spręsti, kad neturėjo būti perversmininkų pusėje.

Sėkmingai baigęs parengiamąjį kursą, J. Žemaitis 1927 m. rugsėjo 20 d. perkeltas į Karo mokyklos jaunesnįjį kursą. Mokykloje tuo metu vyko žymūs pokyčiai. 1927 m. Karo mokykloje įsigaliojo 1927–1928 mokslo metams numatyti vyresniojo, jaunesniojo ir parengiamojo kursų bendrieji mokymo metmenys. Karo mokykla išskėlė uždavinį – parengti sąmoningą, savarankišką kovos ir būrio vadą:

- 1) kuris galėtų vadovauti būriui įvairiose srityse,
- 2) kuris prireikus galėtų pakeisti kuopos vadą,
- 3) kuris galėtų vadovauti kuopos mokymui,
- 4) kuris galėtų būti batalione ar pulke kurios nors specialybės vadovu⁶.

Prasidėjo intensyvūs mokslai, kurie J. Žemaičiui neblogai sekėsi. 1928 m. rugsėjo 26 d. kariūnas J. Žemaitis perkeltas į vyresnįjį kursą, o lapkričio 18-ąją prisiekė Lietuvai⁷. 1929 m. spalio 3 d. jis paaukštintas – suteiktas jaunesniojo puskarininkio laipsnis.

Kariūnai ne tik mokėsi, bet ir lavinosi, gyveno įdomų kultūrinį gyvenimą. Mokykloje vykdavo šokių vakarai, kariūnai lankydavo kino teatrus, spektaklius, parodas, važiuodavo į ekskursijas, per šventes dalyvaudavo Kaune vykstančiuose kariuomenės paraduose ir kt.

---

5 2-ojo artilerijos pulko leitenanto Žemaičio Jono tarnybos lapas. LCVA, f. 930, ap. 8, b. 93, l. 446–447.

6 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, t. 36, p. 64–65.

7 Leitenanto Žemaičio Jono tarnybos lapas. LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 34.

▮ Kariūnai jojimo pratybose (LKA muziejus).

▮ Būsimieji artileristai laiko egzaminą (LKA muziejus).

1929 m. vasario 3 d. J. Žemaičio svajonė išsipildė – jis buvo paskirtas į artileristus. Birželio mėn. atliko mėnesio praktiką Antrajame pėstininkų pulke, nuo liepos 3 d. iki rugpjūčio 22 d. atliko stažuotę Atskirojoje artilerijos grupėje. Prieš baigiamuosius egzaminus J. Žemaitis kartu su kitais būsimais artileristais rugsėjo mėn. du

■ Išrikuotas Trečiasis artilerijos pulkas (LCVA).

kartus dalyvavo manevruose Trečiajame artilerijos pulke Varėnos poligone⁸.

Po trejų metų studijų Karo mokykloje, išlaikius visus egzaminus ir 1929 m. spalio 6 d. ją baigus, Jonui Žemaičiui Respublikos Prezidento Antano Smetonos spalio 6 d. aktu Nr. 416 buvo suteiktas leitenanto laipsnis⁹. Iš viso Karo mokyklos XI laidą baigė 44 kariūnai. J. Žemaitis baigė antros rūšies gabumais ir sąrašė užėmė 10-ą vietą¹⁰. Įvairiai susiklostė šios laidos leitenantų likimai. Štai lakūnu tapęs Romualdas Marcinkus Antrojo pasaulinio karo metais kovojo Anglijos karališkosiose oro pajėgose, 1942 m. pateko į vokiečių nelaisvę, po dvejų metų su kitais belaisviais pabėgo iš karo belaisvių stovyklos, bet vėliau buvo sulaikytas ir sušaudytas. Iš visų baigusiujų partizanais tapo tik du – Jonas Žemaitis ir Petras Ulčinas. Vėliau abu tarnavo 2-ajame artilerijos pulke, bet partizaniniais laikais nebuvo susitikę, ir sunku pasakyti, ar vienas apie kitą žinojo, nors P. Ulčinas-Gintaras-Uošvis partizanavo J. Žemaičio vadovaujamoje apygardoje ir srityje. P. Ulčinas žuvo 1950 m., eidamas Prisikėlimo apygardos Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vado pareigas.

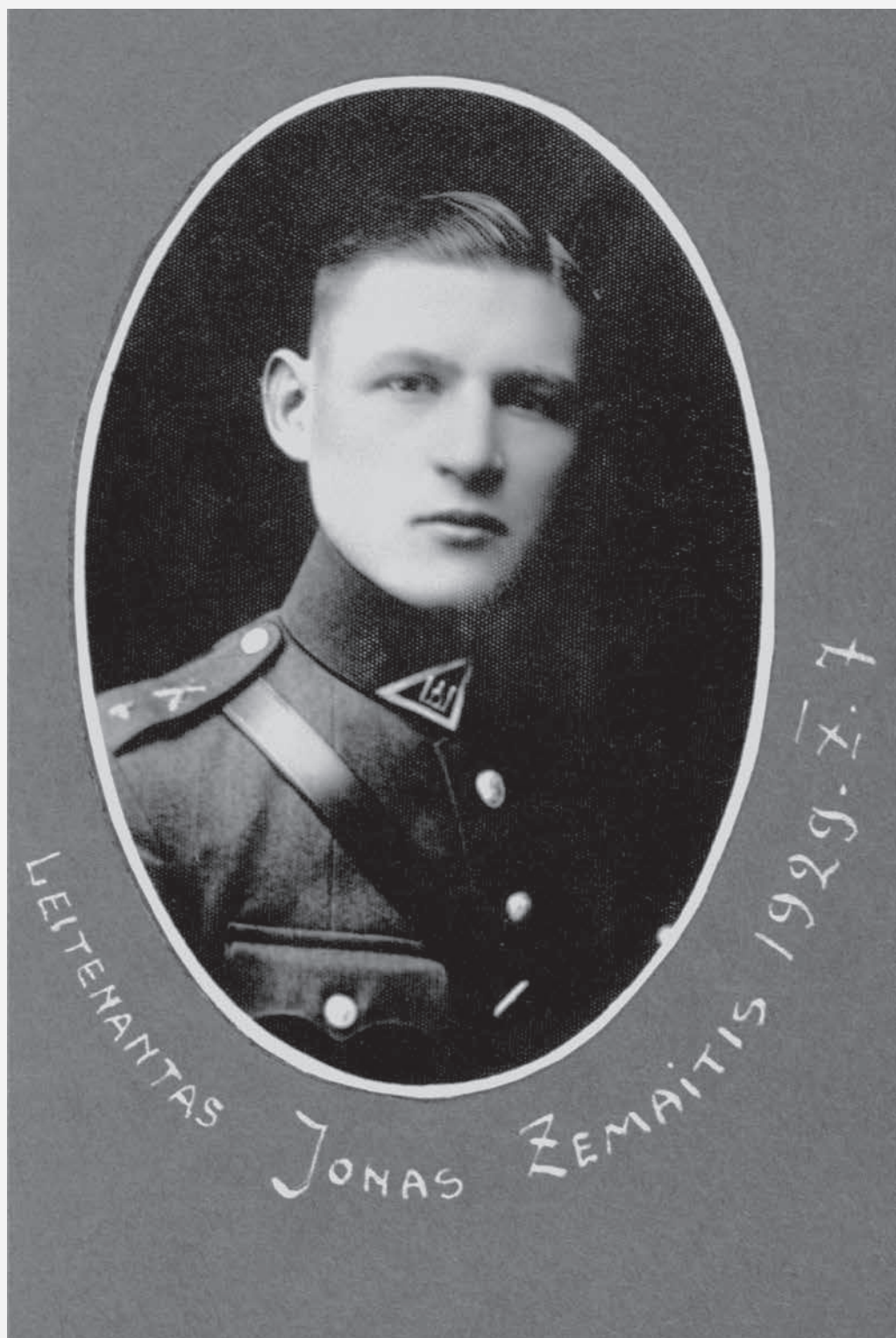
Šios XI laidos išleistuvės sutapo su Karo mokyklos švente – naujos kovinės vėliavos Karo mokyklai įteikimo ceremonija. Lietuvos Respublikos Prezidento akte, suteikiant Karo mokyklai Šefo vėliavą, pabrėžiama:

„Aš, Antanas Smetona, Lietuvos Respublikos Prezidentas, pasirėmęs Kariuomenės vėliavų įstatais (1926 m. įsakymas kariuomenei 47, Nr. 1Š), teikiu Pirmojo Lietuvos Prezidento Karo Mokyklai Šefo vėliavą, kuri tebūna amžinu vadovu kilniems ir

8 Ten pat.

9 Įsakymas kariuomenei Nr. 78. 1929 m. spalio 7 d.

10 XI leitenantų laida. *Karys*, 1929, Nr. 41, p. 683.

┆ Leitenantas Jonas Žemaitis (LCVA).

*sunkiems mokyklos uždaviniams vykdyti, auklėjant tvirtus ir garbingus Lietuvos kari-ninkus, skiepijant jiems šventą Tėvynės meilę ir nesulaužomą galią jos laisvei ginti.*¹¹

Laipsnių suteikimo ceremonija irgi buvo įspūdinga ir jaudinanti. Jau karininkų uniformomis persirengusiems buvusiems kariūnams, o po ką tik perskaityto Respublikos Prezidento dekreto – leitenantams, iškilmingai priklaupusiems, Respublikos Prezidentas paliesdavo petį kardu tardamas: „Be reikalo nepakelk, be garbės nenuleisk!“ Kiekvienas karininkas paimdavo į rankas kardą, kaip karininko garbės simbolį, pabučiuodavo ašmenis, kardą įdėdavo į makštį ir grįždavo į rikiuotę. Tokią ceremoniją atliko ir ltn. Jonas Žemaitis.

Po to sekė priesaikos davimo ceremonija. Priesaikos žodžius skaitė Lietuvos kariuomenę įsimylėjęs arkivyskupas Pranciškus Karevičius, o ką tik tapę karininkais kariūnai, pakėlę dešinę ranką, juos iškilmingai kartojo. Tuo metu orkestras ty-liai grojo giesmės „Marija, Marija“ melodiją¹².

Karo mokykla nepriklausomybės metais parengė 20 laidų, XXI laida baigta rengti 1940 m. rudenį sovietų okupacijos sąlygomis. Karo mokykla parengė apie 1 200 jaunesniųjų karininkų. Iš viso Karo mokykla su 14 aspirantų laidų parengė 1 905 tikrosios karo tarnybos karininkus ir 2 585 atsargos karininkus¹³. Svarbu, kad Karo mokyklos darbas leido per kariūnų-aspirantų instituciją rengti atsargos karininkus, 1921 m., siekiant suvienodinti karininkų žinių lygį, įsteigti Aukštuosius karininkų kursus, o nuo 1931 m. vykdyti Generalinio štabo akademijos studijas.

---

11 Įsakymas kariuomenei Nr. 78. 1929 m. spalio 7 d.

12 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 27–29.

13 Žigaras, F. *Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. I dalis*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2018, p. 203, 293–294.

Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos XI laidos absolventų išleistuvės. Fotografas Izidorius Girčys. 1929 m. Kaunas (VDKM).

XI Karo Mokyklos

K. Griauzdė.

Pulk. ln. Vysniauskas.

Gor. St. pulk. Kibirkštis.

Gor. St. pulk. Gerulaitis.

Pulk. Janavičius.

Pulk. Mokyklos.

Ltn. Pr. Totilas.

Gor. St. Majoras Ornius.

Pulk. ln. inž. Birutavičius.

Kapitanas Dalksnys.

Majoras Austos.

Gyn. pulk. ln. Janulionis.

Pulk. ln. Muste.

Ltn. Pr. Kvietinaitis.

Kapitanas Kraunaitis.

Majoras Mieželis.

Vyr. ln. Tapalionis.

Kapitanas Noveravičius.

Kapitanas Breimelis.

Kapitanas Požela.
Adjutantas.

Ltn. K. Kaukas.

Ltn. B. Juškaitis.

Ltn. J. Augustas.

Ltn. S. Kubertavičius.

Ltn. Draugelis.

Ltn. S. Urbanavičius.

Ltn. St. Zaboitis.

Ltn. V. Abraitis.

Ltn. J. Zemaitis.

Ltn. V. Dailionis.

Ltn. A. Mikelevičius.

Ltn. S. Adamonis.

Ltn. A. Laurinavičius.

Ltn. A. Kijauskas.

Ltn. P. Simonaitis.

Ltn. V. Patasius.

Ltn. R. Macekėnis.

Ltn. A. Zeleniakas.

Ltn. J. Petraitis.

Ltn. A. Svilas.

Ltn. J. Navika.

Ltn. V. Patasius.

Ltn. A. Svilas.

Ltn. J. Navika.

Ltn. A. Svilas.

Ltn. J. Navika.

Laida 1929 m.

Leitnantas
V. Štirninkas.

Gen. št. pulk. lt. Zaskhevičius.

Gen. št. pulk. Griganauskas.

Pulk. Bytautas.

Pulkin. Novakas.

P. Jungmeisteris.

Leitn. Pulk. lt. Kazlauskas.

Pulk. lt. Tarasenko.

Kapitonas Raudonikis, Kapitonas Dubulevičius, Majoras Kriščiūnas.

Majoras Navickis.

Ltn. J. Tomasiūnas.

Ltn. B. Norvidas.

Kapitonas Urbšas.

Vyr. lt. Žitkavičius.

Vyr. lt. Motieka.

Kon. Kap. Abravičius.

Kapitonas Reimantas, 1. y. y. kap. Mašanauškas.

Ltn. J. Bukauskas.

Ltn. Monkūnas.

Ltn. A. Stūnas.

Ltn. P. Učinas.

Ltn. E. Kauneckas.

Ltn. A. Malakauskas.

Ltn. A. Jakubauskas.

Ltn. N. Gasėnas.

Ltn. J. Andriūnas.

Ltn. B. Mitauskas.

Ltn. S. Danilevičius.

Ltn. A. Bulvičius.

Ltn. C. Kartkekas.

Ltn. J. Klimavičius.

Ltn. S. Krasiūnas.

Ltn. J. Janikas.

Ltn. J. Zaboras.

Ltn. J. Kalasauskas.

Ltn. A. Kociūnas.

Ltn. G. Vykauskas.

Ltn. J. Kalasauskas.

Ltn. A. Kociūnas.

Ltn. G. Vykauskas.

Ltn. S. Kušinskas.

Ltn. J. Janikas.

Ltn. J. Zaboras.

Ltn. J. Janikas.

Ltn. J. Zaboras.

2

LIETUVOS
KARIUOMENĖS
KARININKAS

| Leitenantas Jonas Žemaitis 1931–1934 m.

Lietuvos kariuomenės karininkas

Krašto apsaugos ministro įsakymu 1929 m. spalio 6 d. ltn. J. Žemaitis buvo paskirtas į Antrąjį artilerijos pulką, dislokuotą Kėdainiuose¹⁴, pulkui tuo metu vadovavo plk. ltn. Justinas Kibirkštis. Jis atvykusį jauną leitenantą paskyrė 5-osios baterijos jaunesniuoju karininku. Tai pareigos, esančios arčiausiai kareivių. Pagrindinė jaunesniųjų karininkų atsakomybė buvo patikėtų karių rengimas: naujokų mokymas, mokomoji veikla klasėse ir aikštėje, šaudymo pratybos poligone. Ltn. J. Žemaitį kariai greitai pamėgo už paprastumą, esminių dalykų išmanymą, gebėjimą bendrauti.

1930 m. gegužės pradžioje ltn. J. Žemaitis kartu su savo baterija pirmą kartą išvyko į poligoną atlikti šaudymo pratimų. Artileristai į poligoną vasarą išvykdavo pirmieji, kad galėtų pašaudyti koviniais sviediniais,

Plk. Justinas Kibirkštis (*Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 4, p. 218).

---

14 Įsakymas kariuomenei Nr. 78. 1929 m. spalio 7 d.

┆ Artileristai Varėnos poligone 1930 m. (*Karys*. 1930, Nr. 35, p. 683).

┆ Šaudymas poligone (LCVA).

nekeldami grėsmės kitiems kariams. Šaudymo pratimai paprastai pasibaigdavo pratybomis tarp „mėlynųjų“ ir „raudonųjų“. Šitaip suskirstyti į grupes rungtyniavo, kas pasieks geresnių rezultatų. Šaudymo pratimus stebėdavo aukštoji karinė vadovybė. Paprastai po šaudymo pratimų vykdavo detalus jų aptarimas: buvo nurodomos padarytos klaidos, atkreipiamas dėmesys į karininkų ir eilinių veiksmus pratybų metu ir kt. Tokie detalūs aptarimai duodavo daug naudos, ypač jauniems karininkams.

1931 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujam Karininkų laipsnių įstatymui, J. Žemaičio turimas leitenanto laipsnis buvo pakeistas į jaunesniojo leitenanto laipsnį, tačiau jau spalio 29 d. J. Žemaitis paskirtas 5-osios baterijos vyresniuoju karininku.

Tarpukario Lietuvos kariuomenėje karininkai kvalifikaciją keldavo Vytauto Didžiojo karininkų kursuose. 1932 m. spalio 1 d. j. ltn. J. Žemaitį, kaip jauną ir perspektyvų karininką, pulko vadovybė pasiuntė kelti kvalifikacijos į šių kursų Artilerijos skyrių. Jis pradėjo studijas 5-ojoje šių kursų laidoje, tačiau dėl kursų pertvarkos 1933 m. rugpjūčio 2 d. buvo perkeltas į Karo mokyklos Artilerijos skyrių, kurį sėkmingai baigė 1933 m. rugsėjo 9 d. ir vėl grįžo tęsti tarnybos į Antrąjį artilerijos pulką¹⁵.

Gabus karininkas kilo ir karjeros laiptais – 1933 m. lapkričio 20 d. J. Žemaitis pakeliamas į leitenantus¹⁶. 1934 m. sausio 3 d. jis vėl paskiriamas 5-osios baterijos vyresniuoju karininku, kovo 21 d. – 3-iosios artilerijos grupės štabo orientacijos karininku. Pasikeitus pareigoms teko dažniau būti poligone. Tais metais nuo balandžio iki liepos mėnesio ltn. J. Žemaitis net keturis kartus su savo kariais buvo išvykęs į šaudymo pratybas poligone¹⁷.

Artilerijos šaudymams labai svarbios orų sąlygos, todėl artilerijos karininkai, organizuojami ir vadovaudami šaudymams, turi išmanyti vėjo kryptį, atsižvelgti į kritulius, oro temperatūrą, apšvietimą. Ltn. J. Žemaitis 1934 m. rugpjūčio 11–29 d. buvo pasiųstas į Meteorologijos kursus¹⁸. Įgytos žinios jaunam karininkui buvo labai reikalingos. Lietuvos kariuomenės turima įvairių kalibrų artilerija buvo keičiama, ji modernėjo: senieji pabūklai buvo parduodami, perkamos naujų sistemų patrankos, todėl tarnauti tokiuose daliniuose buvo įdomu ir prasminga.

Tarpukario Lietuvos kariuomenėje labai populiarus buvo sportas. Kariuomenės futbolo, krepšinio komandos, lengvaatlečiai, raiteliai darė didelę įtaką šalies sportui. Buvo ne tik kultivuojamos beveik visos sporto šakos, bet ir skiriamas dėmesys bendrajam karininkų ir kareivių lavinimui. Už fizinį rengimą buvo atsakingi jaunesnieji karininkai, o kad jie turėtų reikiamų žinių karių lavinimo procesui organizuoti, buvo rengiami fizinio lavinimo instruktoriai. Tokius Fizinio lavinimo ka-

15 Kapitono Jono Žemaičio tarnybos eiga. *LCVA*, f. 930, ap. 8, b. 112, l. 66 a. p.

16 Įsakymas kariuomenei Nr. 85. 1933 m. lapkričio 22 d.

17 Leitenanto Žemaičio Jono tarnybos lapas. *LCVA*, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 34 a. p.

18 Kapitono Jono Žemaičio tarnybos eiga. *Ten pat*, ap. 8, b. 112, l. 71. 66 a. p.

┆ Karininkas Jonas Žemaitis. XX a. 4-asis dešimtmetis.

rininkų instruktorių kursus prie Kūno kultūros rūmų 1934 m. rugsėjo–spalio mėn. baigė ir ltn. J. Žemaitis¹⁹, dėl to 1935 m. sausio 4 d. buvo paskirtas pulko sporto vadovo padėjėju.

1935 m. sausio 22 d. ltn. J. Žemaitis buvo perkeltas į 4-ąją artilerijos bateriją, dislokuotą Klaipėdoje, vyresniuoju karininku. Šiuo karinės vadovybės sprendimu J. Žemaitis buvo labai patenkintas, nes jis buvo gimęs Palangoje, Kretingoje gyveno tėvas ir sesuo²⁰. Tarnyba sekėsi puikiai. 1935 m. birželio–liepos mėn. J. Žemaitis porą kartų ėjo baterijos vado pareigas, du kartus su kareiviais buvo išvykęs į šaudymo pratybas Gaižiūnų poligone²¹.

Tuo metu Klaipėdoje vis labiau stiprėjo vietinės vokiečių nacionalsocialistų organizacijos, vokietininkus palaikė Vokietijos generalinis konsulas. Lietuvos valdžia, siekdama sutramdyti antivalstybinę nacių veiklą, griebsi precedento neturinčių veiksmų – 1934 m. vasario 8 d. priimtas Tautai ir valstybei saugoti įstatymas, kuriame numatyta bausti niekinančius ir įžeidinėjančius lietuvių tautą, Lietuvos vyriausybę, valstybinius ženklus, vėliavą, veikiančius prieš Lietuvą užsienio naujai. Lietuvos valdžia surinko gausią kaltinamąją medžiagą, per kratas pas 805 nacių organizacijų narius rado 1 104 šaunamuosius ginklus, nesantaiką kurstančios literatūros. Net 126 asmenys patraukti baudžiamojon atsakomybėn, o liepos 13 d. dvi krašto nacionalsocialistų organizacijos buvo uždraustos.

Nuo 1934 m. liepos iki 1935 m. kovo Kaune vykęs teismas – pirmasis Europoje po A. Hitlerio atėjimo į valdžią ir analogų tuomet neturėjęs baudžiamasis procesas prieš vokiečių nacionalsocialistų partijos narius ir jų grupių Klaipėdos krašte vykdytą antivalstybinę veiklą. Procesą stebėjo daugybė žurnalistų iš Vakarų Europos, jie galėjo išsamiai susipažinti su nacių teroristiniais bei propagandiniais veiksmais ir perspėti apie kylantį pavojų savo skaitytojams. Vokietija skundė Lietuvą pažeidžiant Klaipėdos krašto autonomijos statutą, prasidėjo lietuvių, ypač karių, užgauliojimai, įvairios provokacijos. J. Žemaitis buvo plačios erudicijos, aukštos moralės, tvirtų patriotinių nuostatų asmenybė. Kai Klaipėdos gatvėje jį ėmė užgaulioti du jauni nacionalistai vokiečiai, J. Žemaitis, mokėdamas vokiečių kalbą ir suprassdamas, ką jie sako, įžeidėjui skėlė antausį. Antrasis vokietis staiga šovė į J. Žemaitį ir jį sužeidė, tačiau Lietuvos karininkas garbę apgynė²². Medikai greitai pašalinio kulka, ir J. Žemaitis pasveiko.

1935 m. spalio 18 d. ltn. J. Žemaitis perkeltas iš Klaipėdos įgulos į Seredžių. Kokia šio perkėlimo priežastis, duomenų rasti nepavyko, tikėtina prielaida, kad dėl incidento su Klaipėdos vokiečiais. 1936 m. sausio 9 d. J. Žemaitis paskirtas laikinai

---

19 Ten pat.

20 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 33.

21 Leitenanto Žemaičio Jono tarnybos lapas. *LCVA*, f. 930, ap. 8, b. 112, l. 67.

22 Gaškaitė, N. Partizanų vadas Jonas Žemaitis (1909 03 15–1954 11 26). *Laisvės kovų archyvas*, t. 13, Kaunas, 1995, p. 164.

eiti 6-osios baterijos vado pareigas, o vasario 21 d. paskirtas šios baterijos vadu²³. 1936 m. balandžio mėnesį, be savo pareigų, teko laikinai eiti ir 4-osios baterijos vado pareigas²⁴.

Ko gero, apie karininko moralines savybes geriausia spręsti iš jo atestacijos. 1935 m. atestacijos lape yra tokie l. e. antrosios grupės vado pareigas kpt. Vlodo Vaitkaus įrašai:

„Protinės ypatybės: Išmokslintas, sumanus, susidėjusiose aplinkybėse greitai orientuojasi.

Išsiauklėjimas: Taktingas, mandagus, tvarkingas.

Moralė: Doras, sąžiningas, teisingas.

Būdas: Griežtas, gyvas.

Sveikata: Sveikas, patvarus.

Valstybiškumas ir tautiškumas: Valstybiško ir tautiško nusistatymo.

Pažangumas karo tarnyboje: Įdomaujasi karo mokslo srityje vykstančia pažanga ir tinkamai sugeba pritaikyti turimas žinias karyboje.

Tarnybos pareigų supratimas ir jų atlikimas: Dėmesingas, autoritetingas, punktualus, sugeba vadovauti, mokyti ir auklėti.

Kariškasis gyvenimas: Santykiai su karininkais ir jų šeimomis geri.

Netarnybiniai darbai ir visuomeninė veikla: Pašalinių darbų neturi, prie kariškų ir visuomeninių organizacijų nepriklauso.

Medžiagine būtis: Nuosavo turto neturi, tėvas pasiturintis.

Neigiami polinkiai: Neigiamų polinkių neturi.

Pasirengimas tolimesnei tarnybai: Tinka rikiuotės tarnybai.

Siūlomoji atestacijos išvada: Tinka užimti aukštesnę vietą.“

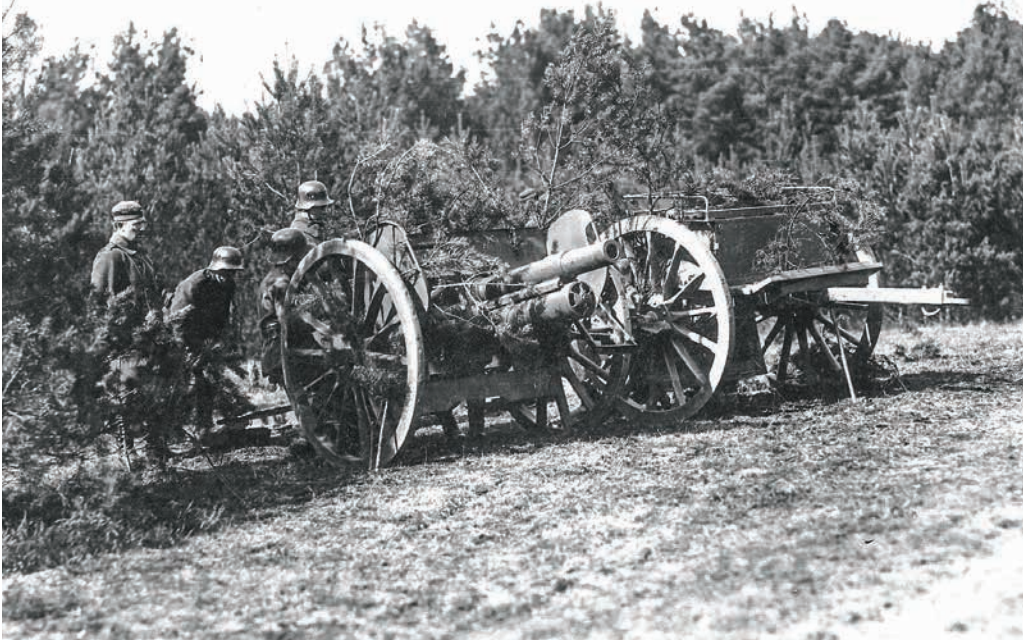
Pulko vadas atestacijos lape įrašė, kad ltn. J. Žemaitis „tinka aukštesnei baterijos vado vietai“²⁵.

Tuo metu Lietuva sparčiai tvirtėjo, jos ekonomika vystėsi, ji galutinai tapo lietuviška, jos nebegalėjai supainioti nei su Lenkija, nei su Sovietų Rusija, ji ir geografiškai, ir dvasiškai tapo Europos dalimi. Prezidento A. Smetonos kuriamas tautinės valstybės modelis, jo režimo prioritetai – tautinės kultūros kūrimas ir lietuviškai kalbanti Lietuva – apskritai imant įgyvendinti. Nacionalinė kultūra, nei reguliuojama, nei ypatingai varžoma, atsiskleidė visa savo esybe. Užaugo nauja išsilavinusių, gabių žmonių karta, gebėjusi atsiverti pasaulio sukurtoms vertybėms, interpretuoti jas lietuviškoje plotmėje. Nuo lietuviškos spaudos draudimo laikų (1864–1904 m.) branginama knyga išliko vertybe (kaip ir spauda), iš esmės išnaikintas neraštingumas. 1931 m. pradėta leisti daugiatomė Lietuviškoji enciklopedija, liudijanti lietu-

23 Kapitono Jono Žemaičio tarnybos eiga. LCVA, f. 930, ap. 8, b. 112, l. 67.

24 Ten pat.

25 Slaptai. 2-as artilerijos pulkas. Leitenantas Jonas Žemaitis. Atestacija 1935 m. LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 31–32.

▮ Artileristai maskuoja patranką šaudymų lauke (VDKM).

vių mokslo brandą. 1937 m. Lietuvoje ėjo 150 periodinių leidinių lietuvių, jidiš, rusų kalbomis (bendras jų tiražas sudarė 930 tūkst. egzempliorių). 1938 m. šalyje veikė 2 312 mokyklų, jose dirbo 5 110 mokytojų, vien pradinėse mokyklose mokėsi 283 tūkst. vaikų²⁶.

Kauno Vytauto Didžiojo universiteto veiklą papildė Žemės ūkio akademija Dotnuvoje ir Veterinarijos akademija Kaune, rengusios specialistus žemės ūkiui. Mokytojus rengė Klaipėdos pedagoginis institutas, o Kaune įkurtos Taikomosios dailės mokykla ir Konservatorija ugdė menininkus. Gavę valstybės stipendijas, apie 1 500 jaunų lietuvių užsienyje baigė inžinerijos, jūreivystės (Klaipėdos uoste pradėtas kurti prekybos laivynas, statytas karinis laivas), medicinos, kalbų ir istorijos, karo mokslus. Tarp tokių laimingųjų, besimokančių Europoje, atsidūrė ir artilerijos karininkas J. Žemaitis.

Kadangi Vokietijoje valdė A. Hitleris, pretendavęs į Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą, lietuvių karininkai po 1933 m. buvo siunčiami tobulintis į Prancūzijos, Prahos (Čekoslovakija), Belgijos, Italijos karo mokyklas.

---

26 Kaubrys, S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*. Vilnius: Statistikos tyrimai, 2000, p. 45.

3

ARTILERIJOS KARO
MENO STUDIJS
PRANCŪZIJOJE

1. - FONTAINEBLEAU.

Fontenblo artilerijos mokykla.

Artilerijos karo meno studijos Prancūzijoje

1936 m. sausio 9 d. Antrasis artilerijos pulkas gavo Kariuomenės štabo raštą, kuriame pranešama, kad renkami norintys studijuoti Prancūzijoje, Fontenblo artilerijos mokykloje (*École d'Application d'Artillerie de Fontainebleau*), artileristai, mokantys prancūzų kalbą. Buvo paskelbtas konkursas. Iš pulke tarnaujančių karininkų norą pareiškė ltn. Jonas Žemaitis ir ltn. Jonas Tumėnas²⁷.

Tačiau tam, kad karininkas būtų išsiųstas mokytis į užsienio karo mokyklą, Lietuvoje jis turėjo išlaikyti keletą egzaminų. Buvo egzaminuojamos pretendentų kalbų, karo istorijos, bendrosios ir Lietuvos istorijos, taktikos, taikomosios taktikos, geografijos ir topografijos žinios²⁸.

Ltn. J. Žemaitis sėkmingai išlaikė konkursinius egzaminus, ir balandžio 20 d. Artilerijos inspekcija informavo, kad kariuomenės vadas nutarė jį siųsti į Prancūziją²⁹.

Ruošdamasis studijoms, J. Žemaitis pasisamdė mokytoją ir intensyviai mokėsi prancūzų bei vokiečių kalbų³⁰. Prieš išvykstant mokytis, 1936 m. birželio mėnesį per artilerijos šaudymus poligone ltn. J. Žemaičiui dar teko pabūti poligono meteorologijos stoties prižiūrėtoju³¹. Liepos 14 d. ltn. J. Žemaitis, kaip komandiruojamas mokytis į užsienį, buvo perkeltas į Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko pavaldumą³², o liepos 25 d., iš Užsienio reikalų ministerijos gavęs užsie-

---

27 Antrojo artilerijos pulko 2-osios grupės vado 1923-01-14 raportas pulko vadui. LCVA, f. 528, ap. 1, b. 381, l. 6.

28 Jokubauskas, V. Karo istorija ir jos svarba Lietuvos kariuomenei tarpukariu. *Karo archyvas*, t. 32, p. 190.

29 Artilerijos inspektoriaus 1936-04-20 raštas Artilerijos pulko vadui. LCVA, f. 528, ap. 1, b. 381, l. 33.

30 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 34.

31 Antrojo artilerijos pulko adjutanto 1936-06-25 raštas 2-osios artilerijos grupės vadui. LCVA, f. 528, ap. 1, b. 381, l. 40.

32 Antrojo artilerijos pulko vado 1936-07-14 raštas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui. *Ten pat*, l. 47.

L. R. Kaunas, 1936 m. balandžio mėn. 20 d.

K. Aps. Min.
KARIUOMENĖS BŪSTINĖ
KARIJOS INSPEKCIJA
Nr. 252

II Skyriaus V. Kariuomenės Stabo II sk.
1936 m. 16 mėn. 21 d. Nr. 488 pried.

Byla nr. _____

Kariuomenės Vadas sutiko šiais metais pasiųsti į Ecole d'Application d'artillerie Fontainebleau 2 artilerijos pulko leitenantą ŽEMAITĮ Joną.

Minetoje mokykloje mokslo pradžia spalio mėn. 1 d. Prieš tai leit. ŽEMAITIS Jonas turės atlikti prancūzų kariuomenėje pusantro mėnesio stažą.

Gen.št.pulk.leit. E.Artilerijos Inspektorius p.

Kapitonas Adjutantas

LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 5.

LITUVOS RESPUBLIKA
K. A. M.
KARIJOS ATTACHE
Paryžius, Nr. 241

K. Spencovs in Št. 17 d. 1936 m. 14 mėn. 17 d. 1936 m. 14 mėn. 17 d. 1936 m. 14 mėn. 17 d.

II Skyriaus Viršininkui

Kariuomenės Stabo II sk.
1936 m. 14 mėn. 25 d. Nr. 293 pried.

Pranešus Kariuomenės Stabas oficiališkai praneša, kad ltn. Zemaitis stažas paskirtas nuo š. m. rugpjūčio mėn. 1 d. iki rugpjūčio mėn. 30 d. 35-tame artilerijos pulke mieste Vannes (Bretanijoje, 11-toje karo apygardoje Morbihan departamente).

Prasau informuoti apie tai atitinkamas istaigas, kad ltn. Zemaitis rugpjūčio mėn. 1 d. galėtų persistatyti 35-tame artilerijos pulke vadui ir pradėti stažą genlt. genlt.

Vyr. Št. Spaud. Ir Šviet. skyr.
1936 m. 11 mėn. 24 d. Nr. 17057 Pried. 2 lap.

LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 14

■ Brg. gen. Zenonas Gerulaitis.

nio pasą ir reikiamas vizas, išvyko į Prancūziją³³.

Sėkmingai pasiekęs Paryžių, J. Žemaitis nuvyko į Lietuvos ambasadą prisistatyti Lietuvos karo atašė Prancūzijoje, tačiau Lietuvos karo atašė gen. ltn. Zenono Gerulaičio tuo metu ambasadoje nebuvo, todėl prisistatė Lietuvos pasiuntiniui, įgaliotajam ministrui Petru Klimui.

Mokslai prasidėjo ne iš karto. Pirmiausia nuo rugpjūčio 1 d. ltn. J. Žemaičiui teko atlikti 2 mėnesių stažuotę Prancūzijos kariuomenės 35-ajame artilerijos pulke, dislokuotame Bretanėje, Vano (*Vannes*) mieste³⁴. Liepos 31 d. ltn. J. Žemaitis prisistatė 35-ojo artilerijos pulko vadui plk. Louis Bailly, kuris jį stažuotis paskyrė į 5-ąją 155 mm haubicų grupę, ir jau rugsėjo 2 dieną J. Žemaitis išvyko į *Champ de Coëtquidan* poligoną³⁵. Kadangi dar kai kurie smulkūs padaliniai nebuvo išvykę, tai J. Žemaitis į poligoną nuvyko traukiniu kartu su jais. Čia J. Žemaitis jau pačią pirmą dieną susipažino su besistažuojančiais pulke Latvijos karininkais plk. ltn. Dinne'u ir

33 Krašto apsaugos ministerijos stipendininkas kpt. Žemaitis Jonas. *Ten pat*, f. 930, ap. 8, b. 112, l. 70.

34 Lietuvos Respublikos karo atašė Prancūzijos Respublikoje gen. ltn. Z. Gerulaičio 1936-06-17 raštas KAM II skyriaus viršininkui. *Ten pat*, ap. 5, b. 3120, l. 14.

35 J. Žemaičio 1936-08-05 raportas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui. *Ten pat*, b. 3120, l. 27.

┆ 35-ojo Prancūzijos artilerijos pulko kareivinės Vano mieste.

┆ *Camp de Coëtquidan* poligono iškaba, 1939 m. ([wikipedia.org](https://en.wikipedia.org/wiki/Camp_de_Coëtquidan)).

gen. št. kpt. ltn. Karkliniu (*Karklinš*). Kadangi jie buvo atvykę gerokai anksčiau, tai J. Žemaičiui padėjo greičiau susiorientuoti naujoje aplinkoje. Kiek pavėlavęs, dar atvyko lenkų karininkas gen. št. kpt. Sehostakas, tačiau su juo bendrauti J. Žemaitis vengė. Be to, J. Žemaitis susipažino su vienu Prancūzijos 65-ojo artilerijos pulko majoru, kuris 1920–1921 m. buvo Pagėgių apskrities komendantu.

Poligone J. Žemaitis išbuvo iki rugpjūčio 15 dienos. Nuo rugpjūčio 2 d. iki 15 d. jis dalyvavo poligone vykdomuose taktikos pratimuose ir artilerijos šaudymuose. Pasibaigus manevrams, tarp karininkų vyko šaudymo varžybos, kuriose dalyvavo ir J. Žemaitis. Po varžybų pulko vadas atitinkamos ceremonijos metu užsieniečiams

Gen. ltn. Henri Herscheris ([wikiwand.com](https://www.wikiwand.com)).

stažuotojams, tarp jų ir J. Žemaičiui, įteikė pulko ženklą, kuris reiškė, kad jį turįs karininkas priimamas į tikrąją pulko tarnybą. Atsidėkodamas J. Žemaitis pulko karininkams surengė priėmimą, vadinamąjį *vin d'honneur*³⁶.

Nuo 1936 m. rugpjūčio 28 d. iki rugsėjo 3 d. kpt. J. Žemaitis dalyvavo Prancūzijos kariuomenės 21-osios pėstininkų divizijos manevruose Vano–Reno (*Rennes*) miestų rajone. J. Žemaitis buvo paskirtas į II grupės štabą, kur dalyvavo vykdant žvalgybą ir palaikant ryšius su pėstininkais. Manevrų pabaigoje J. Žemaitis Prancūzijos kariuomenės XI korpuso viršininko gen. ltn. Henri Herscherio buvo pakviestas iškilmingų pietų.

Likusį stažuotės laiką praleido nuolatinėje pulko buveinėje Vano mieste, susipažino su Prancūzijos artilerijos pulko veikla, darbu, vidaus tvarka ne tik nuolatinės dislokacijos vietoje, bet ir poligone. Grįžęs iš manevrų, turėdamas laisvesnio laiko, J. Žemaitis aplankė žymias Bretanės vietas: Bel Ilį (*Belle-Ile*), Mon Sen Mišelį (*Mont St. Michel*), Nantą (*Nantes*), Brestą (*Brest*). Ir nors stažuotės pradžioje sunkiai

36 J. Žemaičio 1936-09-03 laiškas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui; J. Žemaičio 1936-11-07 laiškas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui. *Ten pat*, l. 24, 28.

kalbėjo prancūziškai, susidraugavo su keliais pulko karininkais, su kuriais bendraudamas galėjo patobulinti prancūzų kalbos žinias. Pulke J. Žemaitis turėjo progos susipažinti su Prancūzijos artileristų darbu, pulko organizacija ir vidaus tvarka, pabendrauti ne tik su karininkais, bet ir su puskarininkiais bei eiliniaisiais kariais. Prancūzų karininkai J. Žemaitį priėmė labai šiltai, ne su vienu užsimezgė draugiški santykiai, kurie nenutrūko ir išvykus iš pulko. Išvykstančiam iš pulko J. Žemaičiui jaunesnieji karininkai surengė vaišes. Kaip pabrėžė pats J. Žemaitis, ši stažuotė jam davė labai daug naudos³⁷.

Tuo laiku J. Žemaitis buvo jaunas, gyvenimu besidžiaugiantis žmogus, kuriam įdomu mokytis, bet namie geriausia. Laiške dailininkui Petruui Kiaulėnui, taip pat gyvenusiam Prancūzijoje, teiravosi: „Rašyk, kaip jauties grįžęs į Lietuvą. Nuotaika turbūt velnioniškai gera. Tai sprendžiu sulig savęs, nes kai parvažiuodavau, nuotai-ka visados būdavo ypatinga.“³⁸ Dar kitame, jau tarnybiniame, rašte apie lietuviškos spaudos prenumeravimą rašė: „Labai pasiilgstu žinių iš Lietuvos.“³⁹ Tai rodo sąsajas su gimtuoju kraštu.

1936 m. lapkričio 1 d. ltn. J. Žemaitis, kaip Lietuvos kariuomenės stipendininkas, pasirašė pasižadėjimą, kad besimokydamas vykdys visus Krašto apsaugos ministerijos nurodymus, krašto apsaugos ministrui pareikalavus, tuojau sugrįš į tėvynę, nestos į jokiais partijas ar slaptas organizacijas, įsipareigojo už kiekvieną pusę metų studijų atitarnauti Lietuvos kariuomenėje pusantrų metų⁴⁰. Lietuva už J. Žemaičio vieno semestro studijas Fontenblo artilerijos mokykloje sumokėdavo 3 425 frankus⁴¹. Be to, J. Žemaičiui buvo paskirta 800 Lt per mėnesį stipendija.

1936 m. spalio 1 d. ltn. J. Žemaitis atvyko į Fontenblo artilerijos mokyklą. Atvykęs į ją, buvo paskirtas į X grupės 8-ąją brigadą⁴². Artilerijos mokykloje studijos prasidėjo sudėtingais artilerijos manevrais, o jau spalio viduryje teko laikyti pirmąjį transmisijos egzaminą, jį pavyko išlaikyti sėkmingai. Pirmaisiais metais teko daug laiko skirti prancūzų kalbos mokymuisi, antraisiais metais buvo lengviau, nes J. Žemaitis jau laisvai kalbėjo ir rašė prancūziškai, tačiau reikėjo papildomai mokytis matematikos, nes kartu besimokę prancūzų karininkai buvo kur kas daugiau pažengę, beveik visi jie buvo baigę Politechnikos mokyklą, todėl J. Žemaičiui teko ge-

---

37 J. Žemaičio 1936-11-07 laiškas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui. *Ten pat*, l. 28.

38 J. Žemaičio 1938 m. liepos 15 d. laiškas P. Kiaulėnui. *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, f. R 548, ap. 1, b. 51, l. 1.

39 J. Žemaičio 1936 m. lapkričio 7 d. laiškas. *LCVA*, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 29.

40 Pasižadėjimas. *Ten pat*, l. 86.

41 Le général de la Porte du Theil Commandant Les Membres du Conseil d'Administratio de l'Ecole d'Application d'Artillerie à Monsieur l'Attaché Militaire de Lithuanie. Frais de scolarité 1er semestre de l'année scolaire 1936-1937. *Ten pat*, l. 27.

42 J. Žemaičio 1936-10-19 raportas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui. *Ten pat*, l. 94.

LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 94.

rokai pasispausti. Dėl to jis prašė Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko atleisti jį nuo Vidaus tarnybos ir Drausmės statutų paskaitų ir egzaminų, tačiau Kariuomenės štabo viršininkas tai padaryti atsisakė⁴³. Taigi J. Žemaičiui teko studijuoti ir, jo nuomone, nelabai reikalingus dalykus. Jei su matematika J. Žemaitis turėjo problemų, tai kiti dėstomieji dalykai, tokie kaip šaudymo taisyklės, transmisija, jojimas, topografija, taktika, sekėsi gerai. 1936 m. lapkričio 7 d. Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui jis rašė: „Taip besimokant nelabai yra kada ir Paryžium pasidomauti, nors iš čia jis pasiekiamas per 50 min. Ligšiol tebuvau vieną kartą Nac. Operoj.“

Nors studijos buvo įtemptos, J. Žemaitis kartu su toje pačioje mokykloje bestudijuojančiu Jurgiu Polujansku rasdavo laiko pakeliauti po Prancūziją, aplankė Italiją, Belgiją, susipažino su jų istorinėmis vietomis. 1937 m. kovo 23 d. – balandžio 3 d. Velykų švenčių buvo parvykęs į Lietuvą, o gruodžio pabaigoje – kalėdinių atostogų⁴⁴.

1937 m., nuo birželio 30 d. iki liepos 30 d., J. Žemaitis kartu su savo kursu buvo išvykęs į *Camp de Suippes* poligoną, kur vyko taktikos ir šaudymo pratybos⁴⁵. Pratybų metu J. Žemaitis iššovė 48 sviedinius iš 77 mm patrankos. Tiesa, už šiuos sviedinius teko sumokėti Lietuvos karo atašė Prancūzijoje⁴⁶. Dar tebestudijuojantis Prancūzijoje J. Žemaitis 1937 m. lapkričio 23 d. Respublikos Prezidento sprendimu buvo pakeltas į kapitonus⁴⁷.

43 Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko 1936-10-24 raštas Lietuvos karo atašė Prancūzijoje gen. ltjn. Z. Gerulaičiui. *Ten pat*, l. 26.

44 Krašto apsaugos ministerijos stipendininkas kpt. Žemaitis Jonas. *LCVA*, f. 930, ap. 8, b. 112, l. 70.

45 J. Žemaičio 1937-06-30 raportas Lietuvos karo atašė Prancūzijoje. *Ten pat*, ap. 5, b. 3120, l. 98.

46 J. Žemaičio 1937-11-23 raportas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui. *Ten pat*, l. 99.

47 Įsakymas kariuomenei Nr. 68. 1937 m. lapkričio 23 d.

Jonas Žemaitis (pirmas iš dešinės), šalia jo Jurgis Polujanskas Venecijoje 1938 m.

Mokslai Vakarų Europoje J. Žemaičiui ne tik suteikė specialybės žinių, bet ir išplėtė jaunojo karininko akiratį, padėjo pažinti europietišką kultūrą, susipažinti su Prancūzijoje dirbančiais Lietuvos diplomatais, besistažuojančiais ar besimokančiais talentais.

Baigiantis studijoms, 1938 m. gegužės 1–18 d. kpt. J. Žemaitis dalyvavo paskutiniuose artilerijos šaudymo ir taktikos manevruose Maji (*Maily*) poligone⁴⁸. Baigęs studijas, su Fontenblo artilerijos mokykla galutinai atsiskaitė 1938 m. gegužės 31 d.⁴⁹ Tačiau į Lietuvą kpt. J. Žemaitis dar negrįžo. Jo prašymu ir Lietuvos karo atašė Prancūzijoje tarpininkaujant, Lietuvos karinės vadovybės sprendimu jis dar buvo pasiūstas 2 mėnesių stažuotės į Verdeną (*Verdun*), Prancūzijos 74-ąją artilerijos pulką, vadovaujamą plk. ltn. Jeano Teissier de Marguerittes'o. Kaip tik tais mėnesiais pulkas atliko keletą manevrų ir pratybų, o J. Žemaičiui tai buvo labai naudinga. Stažuotę jis baigė rugpjūčio 9 dieną⁵⁰.

Stazuotės metu kpt. J. Žemaitis dalyvavo šiuose kariniuose renginiuose ir pratybose Prancūzijoje:

» birželio 17 d., nuo 12.45 val. iki 19 val., pulko mokomojoje ekskursijoje Honomas (*Haumont*)–Flaba (*Flebes*)–Muarė (*Moirey*)–Bomonas (*Beaumont*)–Duumonas (*Douaumont*);

48 J. Žemaičio 1938-05-31 raportas karo atašė Prancūzijoje. *LCVA*, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 40.

49 J. Žemaičio 1938-05-31 raportas karo atašė Prancūzijoje. *Ten pat*, l. 38.

50 Kpt. J. Žemaičio 1938-08-09 raportas karo atašė Paryžiuje. *Ten pat*, l. 55.

6e REGION

VERDUN, le 5 Août 1938

Ier DIVISION LEGERE MECANIQUE

74e REGIMENT D'ARTILLERIE

N° 1134/C.

A T T E S T A T I O N

-0-0-0-0-0-

Le Lieutenant-Colonel LAIS Commandant p.i.le 74e Régiment d'Artillerie et l' A.D. Ier D.L.M. certifie que le Capitaine ZEMAITIS de l'ARMEE LITHUANIENNE, indépendamment des instructions intérieures de Batterie (connaissance du matériel, entretien, etc.) auxquelles il a assisté, a participé aux exercices suivants :

- I - 17 Juin Voyage d'études dans la région HAUMONT - FLABES - MOIREY - BEAUMONT - DOUAUMONT.
- 2 - 21 Juin Voyage d'études dans la région de MONTFAUCON VAUQUOIS
- 3 - 1er Juillet Voyage d'études dans la région des EPARGES
- 4 - 5 Juillet Exercices de cadres dans la région de BETTINCOURT - ESNES - MONTZEVILLE
- 5 - 12 Juillet Exercice d'instruction dans la région de de RUPT-en-WOEVRE - TROYONS
- 6 - 19 Juillet Manoeuvre de Groupe dans la région de MONRAINVILLE - GRIMAUCCOURT
- 7 - 20 Juillet Exercice de cadres dans la région de JUMELLES d'ORNES - MORCEMOULIN - ETAIN
- 8 - 21 Juillet Reconnaissance dans la région de BRAQUIS - St-MAURICE - GUSSAINVILLE.
- 9 - 22 Juillet Manoeuvre de Groupement dans la région de WARCQ - ROUVRES-en-WOEVRE - LANHERES
- 10 - 27 Juillet Manoeuvre de Groupe dans la région de ANCEMONT - SENONCOURT
- II - 4 Août Manoeuvre avec le 4e R.D.P. dans la région de HEPPEs - MONDRECOURT - SOUILLY.

Le Lieutenant-Colonel LAIS
Commandant p.i.le 74e R.A.
& l' A.D. Ier D.L.M.

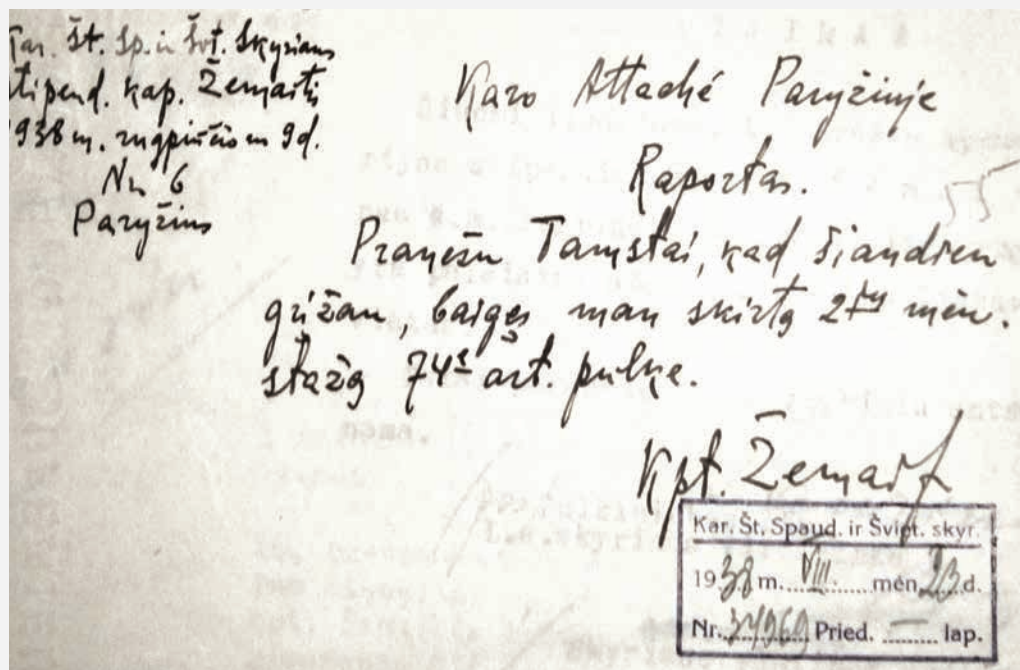

Jono Žemaičio praktikos Prancūzijos kariuomenės 74-ajame artilerijos pulke sąrašas.

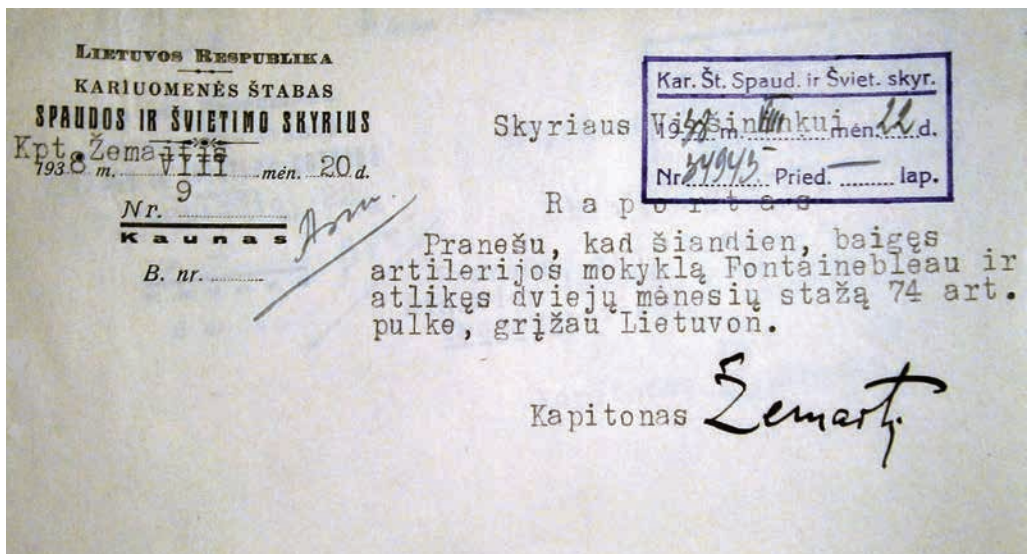

155 mm patrankų šaudymas Maji poligone (<https://www.c-entac.terre.defense.gouv.fr>).

Kpt. Jono Žemaičio raportas Lietuvos karo atašė, parvykus iš praktikos Prancūzijos kariuomenės 74-ajame artilerijos pulke. 1938 m.

- » birželio 21 d., nuo 13 val. iki 19.30 val., lauko ekskursijoje Monfokonas (*Montfaucon*)–Vokua (*Vauquois*);
- » liepos 1 d., nuo 13 val. iki 19.15 val., mokomojoje ekskursijoje į Eparžą (*Épargès*);
- » liepos 5 d., nuo 5 val. iki 11.30 val., pulko kadrinių karininkų pratybose Betinguras (*Bettincourt*)–Enas (*Esnès*)–Monzevilis (*Montzéville*);
- » liepos 12 d., nuo 13 val. iki 19.15 val., 3-iosios grupės mokymuose Riu an Vuavras (*Rupt-en-Woëvre*)–Trojonas (*Troyon*);
- » liepos 19 d., nuo 5 val. iki 11.45 val., 1-osios artilerijos grupės manevruose Morenvilis (*Morainville*)– Grimokuras (*Grimaucourt*);
- » liepos 20 d., nuo 4 val. iki 11 val., pulko kadrinių karininkų pratybose Žiūmel d'Ornas (*Jumelles d'Ornes*)–Moržmulenas (*Morgemoulin*)–Etenas (*Étain*);
- » liepos 21 d., nuo 13 val. iki 19.30 val., pulko kadro žvalgybos pratybose Braki (*Braquis*)–Sen Morisas (*St. Maurice*)–Giusenvilis (*Gussainville*);
- » liepos 22 d., nuo 3 val. iki 13 val., pulko manevruose Varkas (*Warcq*)–Ruvr an Vuavras (*Rouvres-en-Voëvre*)–Laneras (*Lanhères*);
- » liepos 27 d., nuo 4 val. iki 11 val., 3-iosios artilerijos grupės manevruose Ansmonas (*Ancemont*)–Senonkuras (*Senoncourt*);
- » rugpjūčio 4 d., nuo 3 val. iki 11.45 val., suvestinės grupės mokymuose kartu su 4-uju dragūnų pulku Epas (*Heippes*)–Mondrekuras (*Mondrecourt*)–Suji (*Souilly*)⁵¹.

LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 53.

51 Kapitono J. Žemaičio 1938-08-09 raportas Lietuvos karo atašė Prancūzijoje. *Ten pat*, l. 112.

Baigęs mokslus Prancūzijoje, J. Žemaitis 1938 m. rugpjūčio 20 d. grįžo į Lietuvą ir buvo išleistas atostogų⁵², tačiau rugsėjo 7 d. iš atostogų buvo atšauktas ir komandiruotas Pirmojo artilerijos pulko, dislokuoto Panevėžyje, vado žinion dalyvauti kariuomenės rudens manevruose. Nuo rugsėjo 18 d. J. Žemaitis vėl tęsė atostogas⁵³.

J. Žemaičiui Krašto apsaugos ministerijos stipendija buvo mokama 2 metus ir 2 mėnesius. Už ją J. Žemaitis privalejo atitarnauti Lietuvos kariuomenėje 6 metus ir 6 mėnesius⁵⁴.

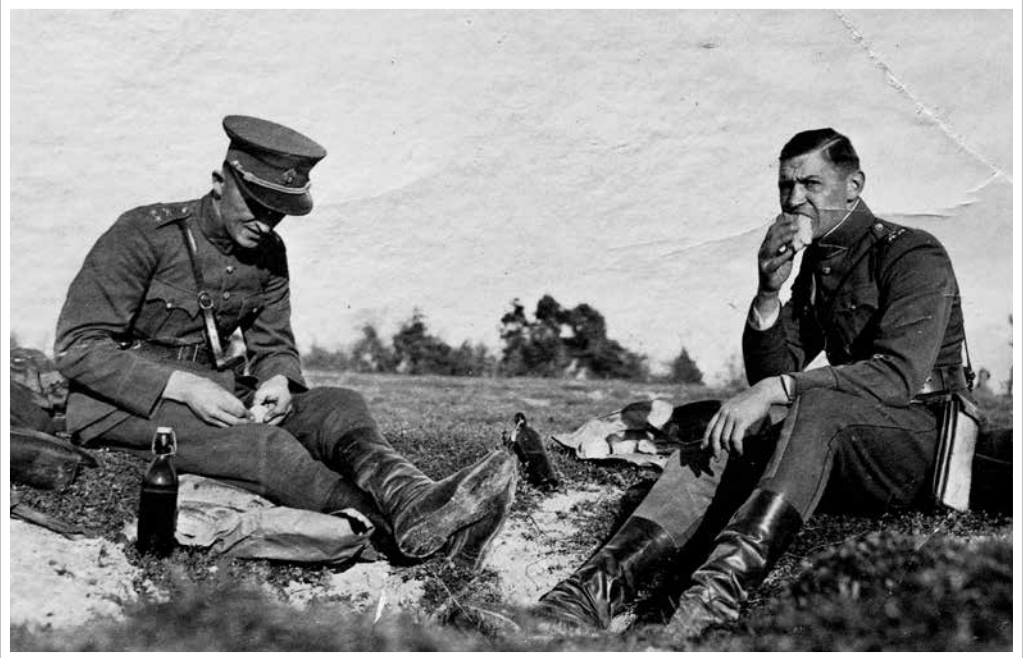
|| LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 76.

52 Krašto apsaugos ministerijos stipendininkas kpt. Žemaitis Jonas. *Ten pat*, ap. 8, b. 112, l. 70.

53 1-ojo artilerijos pulko vado 1938-09-27 raštas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršinininkui. *Ten pat*, ap. 5, b. 3120, l. 64.

54 Krašto apsaugos ministerijos stipendininkas kpt. Žemaitis Jonas. *Ten pat*, ap. 8, b. 112, l. 70 a. p.

| Jonas Žemaitis (pirmas iš dešinės) Lietuvos kariuomenėje apie 1938 m.

4

PASKUTINIEJI
METAI LIETUVOS
KARIUOMENĖJE,
OKUPACIJOS

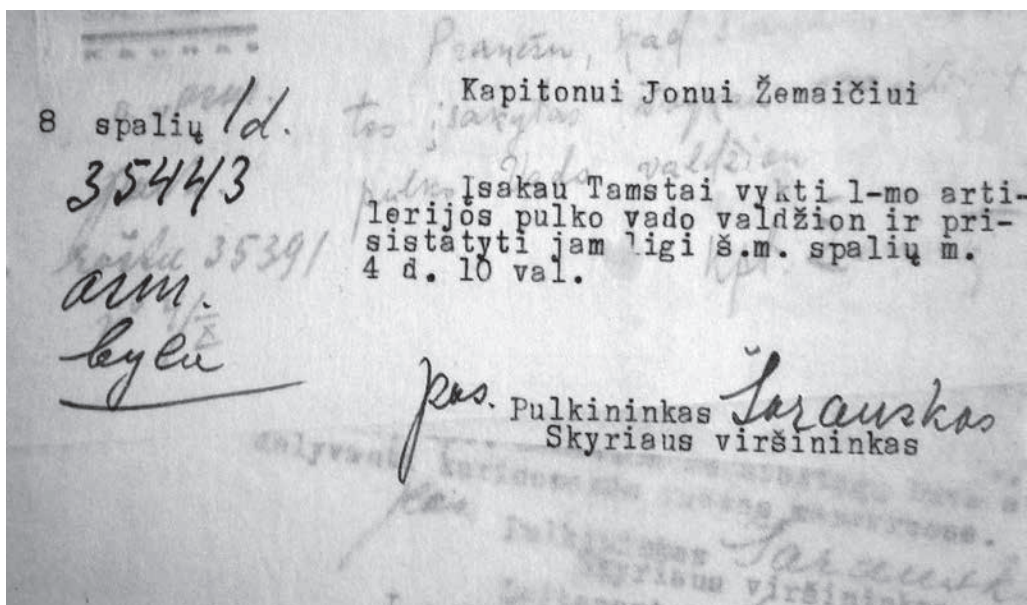

Paskutiniai metai Lietuvos kariuomenėje, okupacijos

Pasibaigus atostogoms, 1938 m. spalio 3 d. J. Žemaitis paskirtas tarnauti į Pirmąją artilerijos pulką⁵⁵, dislokuotą Pajuostyje, netoli Panevėžio. Siekta panaudoti jo įgytas žinias – spalio 4 d. paskirtas Mokomosios baterijos, kurioje buvo rengiami puskarininkiai, vadu. Bateriją jis perėmė iš kpt. Antano Maksimavičiaus. Mokomojoje baterijoje kariai buvo mokomi valdyti pabūklus, vadovauti baterijai, kad prireikus per kautynes puskarininkiai galėtų pavaduoti baterijos vadą karininką. 1939 m.

LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3120, l. 58.

---

55 Ten pat.

▮ Kariai mokosi nutaikyti patranką (LCVA).

sausio 6 d. J. Žemaitis šalia tiesioginių pareigų paskirtas pulko švietimo vadovu ir pulko 2-osios grupės rajono priešlėktuvinės ir priešcheminės apsaugos viršininku⁵⁶. Sausio 10 d. patvirtintas pulko teismo 1939 m. pirmajam pusmečiui nariu⁵⁷.

Tuo metu padėtis Lietuvoje darėsi vis sudėtingesnė. 1939 m. kovo 20 d. Vokietijos užsienio reikalų ministras Joachimas Ribbentropas įteikė Lietuvos užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui ultimatumą grąžinti Vokietijai Klaipėdos kraštą. Vokietijos ultimatumas Lietuvos vyriausybės nenustebino. Buvo tik laiko klausimas, kada jis bus pareikštas, nes nuo 1938 m. labai išaugo įtampa Klaipėdos krašte. Įtampą čia, ypač nuo 1938 m. pradžios, stengėsi palaikyti ir Vokietija. Kaip matyti iš pasienio policijos raportų, sistemingai Lietuvos oro erdvę pažeidinėjo Vokietijos hidroplanai, teritoriniuose vandenyse pasirodydavo karo laivų, prie sienos vyko kariuomenės judėjimas⁵⁸. Visa tai prisidėjo aštrinant ir taip įtemptą padėtį Klaipėdos krašte. Vokiečių agresijai didėjant ir be karo užimant vis daugiau teritorijų, kilo grėsmė netekti Klaipėdos krašto.

Negavusi jokios tarptautinės paramos, Lietuva nesipriešino. Per porą dienų Klaipėdą ir jos kraštą turėjo palikti tiek Lietuvos civilinės įstaigos, tiek ten esantys Lietuvos kariuomenės daliniai. Klaipėdos netektis sukėlė niūrias nuotaikas visuomenėje ir kariuomenėje.

56 Kapitono Jono Žemaičio tarnybos eiga. *Ten pat*, l. 71.

57 Įsakymas kariuomenei Nr. 3. 1939 m. sausio 10 d.

58 LCVA, f. 519, ap. 1, b. 347.

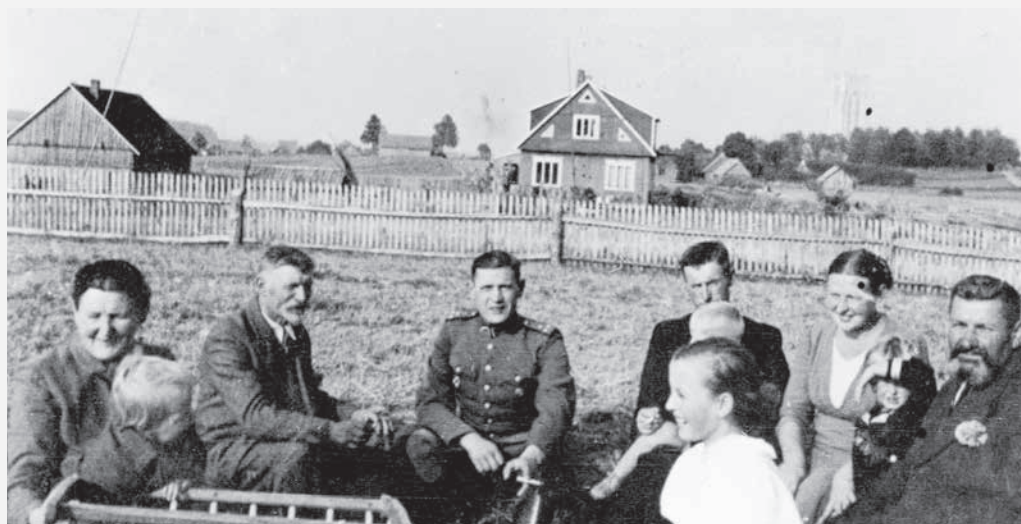

Jonas Žemaitis su artimaisiais apie 1939 m. Stovi (iš kairės): tėvas Jonas Žemaitis, motina Petronėlė Žemaitienė, Jonas Žemaitis, svainis Rapolas Juška, dėdė Antanas Žemaitis. Sėdi: sesuo Kotryna, auklė su vaikais.

Prie tėvų namų. 1938–1939 m. Priekyje sėdi svainis Rapolas Juška. Iš kairės sėdi sesuo Kotryna, dėdė Antanas, tėvai Petronėlė ir Jonas. Stovi Jonas Žemaitis.

┆ J. Žemaitis su artimaisiais apie 1939 m.

┆ Kapitonas Jonas Žemaitis apie 1938 m.

█ Mokomosios baterijos kariai (VDKM).

1939 m. birželio 1 d. J. Žemaitis perkeltas į Ketvirtąjį artilerijos pulką, dislokuotą Žemaitijoje⁵⁹. Pulko vadas plk. Jonas Juodišius kpt. J. Žemaitį paskyrė 1-osios mokomosios baterijos, dislokuotos Šiauliuose, vadu⁶⁰. Pareigos buvo žinomos, nes dar tarnaudamas Pirmajame artilerijos pulke buvo išleidęs labai gerai įvertintą artilerijos puskarininkių laidą. Atvykęs į Ketvirtojo artilerijos pulko Mokomąją bateriją, ją rado poligone, čia tarnyba buvo įdomesnė ir sudėtingesnė. Tačiau kpt. J. Žemaitis atvyko artilerijos pulkuose vykstant reformai. Jau birželio 3 d. Mokomoji baterija buvo išformuota, o vietoj jos įsteigta Mokomoji grupė. Mokomųjų patrankų baterija pavadinta 1-ąja mokomąja baterija, haubicų baterija – 2-ąja mokomąja baterija⁶¹.

Grįžus po šaudymo pratybų poligone į Šiaulius, prasidėjo rutininiai darbai rengiant artilerijos puskarininkius. Tačiau jaunas karininkas galbūt po mokslų Prancūzijoje buvo kiek atsipalaidavęs ir ne visada rimtai žiūrėjo į savo pareigas. Antai 1939 m. liepos 4 d. Ketvirtojo artilerijos pulko vadui patikrinus 1-ąją mokomąją bateriją, kpt. J. Žemaitis sulaukė pulko vado priekaištų, kad į paskaitas atėjo pasiruošęs paviršutiniškai ir pačią paskaitą vedė gan prastai⁶².

Šiame pulke, be tiesioginių darbų, J. Žemaičiui buvo priskirtos ir pulko švietimo vadovo pareigos. Tarpukario Lietuvos kariuomenėje karių auklėjimas, švietimas, mokymas, laisvalaikio organizavimas buvo patikėtas kultūros švietimo komisijoms, todėl pulko švietimo vadovo pareigos buvo labai atsakingos ir svarbios. Be to, kpt. J. Žemaitis skaitė paskaitas ir karininkams: „Šaudyba. Išišaudymas vienu

59 Įsakymas kariuomenei Nr. 37. 1939 m. birželio 1 d.

60 Įsakymas 4-ojo artilerijos pulko Mokomajai grupei Nr. 1. 1939-06-01. *LCVA*, f. 530, ap. 1, b. 429, l. 1.

61 Slaptas įsakymas 4-ojo artilerijos pulko Mokomajai grupei Nr. 1. 1939-06-03. *Ten pat*, b. 431, l. 1.

62 Slaptas įsakymas 4-ajam artilerijos pulkui Nr. 4. 1939-07-05. *Ten pat*, l. 4.

pabūklų“, „Ugnies perkėlimas universaliu kampamačiu“, „Planimetrijos pataisos“, „Šaudyba aukštais sprogimais“, „Artilerijos taktika“ ir kt.⁶³ J. Žemaitis domėjosi to meto kariniais reikalais, bet jam greičiausiai rūpėjo ir kultūros naujienos. Apie tai galima spręsti pagal jo prenumeruojamą spaudą: „Karys“, „Kardas“, „Mūsų žiny- nas“, „Naujoji Romuva“⁶⁴.

J. Žemaičiui tekdavo dalyvauti ir pulko teismo posėdžiuose⁶⁵. 1940 m. sausio mėn. jis paskirtas pulko teismo nariu⁶⁶.

Tačiau kpt. J. Žemaičiui maloniausia veikla buvo šaudymas poligone. Artileristai poligone ne tik mokėsi šaudyti iš artilerijos pabūklų (tai galima buvo daryti tik poligone), čia vykdavo ir mokomosios artilerijos šaudymo pratybos, artilerijos grupės šaudymo pratybos, po kurių vykdavo pratybos su karo aviacija. Mokomųjų šaudymų metu buvo praktikuojamasi orientuotis vietovėje, nurodyti ir apibūdinti taikinius, naudojantis topografiniais žemėlapiais. Pratybose su aviacija pagrindinis uždavinys buvo iš lėktuvo stebėti artilerijos apšaudomus taikinius ir informuoti šaudymo vadovą apie sviedinių sprogimo koordinatas, o svarbiausia – apie jų nu- krypimą nuo taikinio.

Dar galima paminėti, kad tame pačiame pulke tarnavo Juozas Ščepavičius (vė- liau pakeitęs pavardę į Čeponio), su kuriuo vėliau J. Žemaičiui teks partizanauti vienoje partizanų rinktinėje.

Tačiau įtampa prie Lietuvos sienų vis didėjo. Laikinosios sostinės Kauno ir kitų Lietuvos miestų kavinėse, netgi spaudoje jau buvo girdėti išsakomos artėjančio karo nuojautos, svarstymai, kas su kuo pradės karą, ir pan. Iš tiesų padėtis prie Lietuvos sienų darėsi įtempta. Balansavusi tarp Vokietijos ir SSRS, Lietuvos diplomatija pasi- darė bejėgė, kai dvi galingosios kaimynės pasirašė slaptuosius susitarimus (Moloto- vo-Ribentropo paktą) ir pasidalijo tarpusavyje regiono šalis į įtakos sferas. 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją, prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Nors Lietuva, remdamasi neutralumo įstatymu, pasiskelbė liekanti neutrali tarp kaimynų kilusiame konflikte, tai jos neišgelbėjo. Sovietams spaudžiant, 1939 m. spalio 10 d. pasirašius Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo bei Lietuvos ir Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį, Lietuvai buvo grąžinta jos sostinė Vilnius bei dalis Vilniaus srities, tačiau už tai teko paaukoti dalį suvereniteto – su- tikti įsileisti į Lietuvą sovietų karines bazes, kuriose įsikūrė 20 000 Raudonosios ar- mijos karių ir karininkų. Tik Vilniaus grąžinimo džiaugsmas kurį laiką į antrą planą nustūmė svetimos valstybės karinių dalių atsiradimą Lietuvoje. Dauguma gyven-

63 4 AP Mokomosios grupės karininkams mokymo savaitinis tvarkaraštis. *Ten pat*, b. 436, l. 7, 8.

64 4-ojo artilerijos pulko mokomosios baterijos karininkų ir liktinių puskarininkų prenumeruoja- mų periodinių leidinių sąrašas 1939 m. rugsėjo 19 d. *Ten pat*, b. 443, l. 15.

65 Įsakymas 4-ajam artilerijos pulkui 1939 m. lapkričio 14 d. Nr. 319. *Ten pat*, b. 399, lapas be nu- merio.

66 Įsakymas kariuomenei Nr. 3, 1940 m. sausio 3 d.

Jonas Žemaitis (sėdi antras iš dešinės) tarnybos Lietuvos kariuomenėje metu Šiauliuose 1940 m.

tojų, tarp jų ir kpt. J. Žemaičio Mokomosios baterijos kariai, džiaugėsi susigrąžintu Vilniumi. Lapkričio 19 d. Mokomosios baterijos kariai aplankė Šiaulių „Aušros“ muziejų, kur susipažino su temine Vilniaus krašto paroda, kariams buvo skaitomos paskaitos apie Vilniaus kraštą, ir visi laukė, kada galės apsilankyti Vilniuje.

SSRS, įkurdinusi savo kariuomenės dalinius Lietuvoje, laukė patogaus momento, todėl „šliaužianti“ sovietinė okupacija beveik po metų įgavo pagreitį – 1940 m. birželio 14 d., 23 val., Sovietų Sąjungos vyriausybė įteikė Lietuvai ultimatumą. Jame, melagingai apkaltinusi Lietuvos vyriausybę nesilaikant 1939 m. spalio 10 d. sutarties, pažeisdama visas sutartis su Lietuva, ultimatyviai pareikalavo išleisti jokių susitarimų neribotus „pakankamai gausius“ sovietų karinius dalinius. Lietuvos politinė vadovybė pakluso brutaliai jėgai ir ultimatumą nutarė priimti. Lietuvos kariuomenei buvo įsakyta nesipriešinti.

Birželio 15 d. pirmiausia pajudėjo sovietų kariniai daliniai, buvę bazėse Lietuvos teritorijoje. Apie 18 val. Gaižiūnų bazėje stovėjusi įgula užėmė Kauną. Prienų ir Alytaus bazėse buvusi įgula atžygiavo iki Nemuno pakraščio ties Kaunu ir išsidėstė ten, užkirsdama kelią Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos kariams pasitraukti į Vokietiją. Naujojoje Vilnioje stovėjusi įgula jau 10 val. užėmė Vilnių.

Sovietai pirmiausia savo pajėgų žygiu atkirto Baltijos šalis nuo sąlyčio su Vokietija. Be jau buvusio Lietuvoje 16-ojo ypatingojo šaulių korpuso, okupuojant Lietuvą dar dalyvavo kavalerijos korpusas, 4 tankų brigados ir 7 šaulių divizijos. Prieš

31 000 karių turėjusią Lietuvos kariuomenę buvo papildomai (be minėtų 20 000 karių, buvusių bazėse nuo 1939 m.) mestos dar dvi armijos su 150 000 sovietų karių⁶⁷. Birželio 16 d. sovietų kariuomenė jau buvo okupavusi visą Lietuvos teritoriją, greitai buvo likviduota ir jos kariuomenė, prasidėjo krašto sovietizacija. Lietuva, surengus rinkimų į Liaudies seimą spektaklį, buvo įtraukta į SSRS sudėtį, beliko vienpartinė bolševikinė spauda ir radijas, kapelionus pakeitė politiniai vadovai.

Šie įvykiai sutrukdė J. Žemaičiui tobulėti karybos reikaluose ir kelti karinį laipsnį. Nors 1940 m. vasarį jis išlaikė 1-uosius konkursinius egzaminus į Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos Generalinio štabo skyriaus V laidą ir įveikė sveikatos patikrą⁶⁸, čia mokslų netęsė, nes, sovietams okupavus Lietuvą, tokie kursai buvo nutraukti, o mokykla uždaryta.

1940 m. rugpjūčio 30 d. LSSR liaudies komisarų tarybai nutarus performuoti „Liaudies kariuomenę“ į Raudonosios armijos 29-ąją šaulių korpusą, rugsėjo 6 d. J. Žemaitis paskirtas į šio korpuso 179-osios šaulių divizijos lengvosios artilerijos pulką⁶⁹, o spalio 19 d. – į 184-osios šaulių divizijos 617-ąją artilerijos (haubicų) pulką⁷⁰. Pulkas dislokuotas Lentvaryje, netoli Vilniaus. Kapitonas J. Žemaitis ilgainiui perėmė pulko mokyklos viršininko pareigas. Nemažai Lietuvos karininkų, kaip nepatikimų, paleista į atsargą. Buvo pakeistos uniformos, nuplėšti lietuviški antpečiai (Raudonojoje armijoje antpečių nebuvo, tik apykaklėse karininkams buvo įsegami rombais) ir išdraskytos karininkų sielos, besiblaškusios su klausimu, kodėl ginklu nebuvo pasipriešinta sovietams. Prasidėjus lietuvių karininkų suėmimams ir verbatimams, kareiviai pradėjo bėgti iš dalinių, pašlįjo drausmė.

Kaip J. Žemaitis sutiko sovietų okupaciją ir jos padarinius, jokių rašytinių šaltinių ar liudijimų nepavyko rasti. Matyt, jo elgesys niekuo nesiskyrė nuo daugelio kitų karininkų, kurie išoriškai susitaikė su esama padėtimi, nors morališkai su tuo susitaikyti ir negalėjo, tačiau viešai to nerodė. J. Žemaitis nebuvo įtrauktas į nepatikimų karininkų sąrašą, nebuvo pašalintas iš kariuomenės ar patyręs kokių nors represijų, tačiau buvo gavęs papeikimą. 1940 m. rugsėjo mėn. pirmojoje pusėje buvę Lietuvos kariuomenės daliniai geležinkeliu buvo perdislokuojami į naujas vietas. Buvusio 4-ojo artilerijos pulko ešelonu vadu paskirtas J. Žemaitis, pulko perdislokavimas vyko rugsėjo 14 dieną. Kaip ir kelių kitų pulkų, įlaipinimas į sąstatus užtruko. Anot vadovybės, tokie trukdžiai ardė pervežimo tvarkaraštį ir „statė korpuso vadovybę į keblią padėtį, o svarbiausia – valstybei davė nuostolius“. Todėl keli už pervežimą atsakingi karininkai, tarp jų ir kpt. J. Žemaitis, gavo papeikimus⁷¹. Tai gana lengva

67 Surgailis, G. *Lietuvos kariuomenė 1918–1998*. Vilnius, 1998, p. 63–64.

68 Lietuvos kariuomenės vado įsakymas Nr. 6, 1940 m. vasario 10 d. LCVA, f. 530, ap. 1, b. 466, l. 57.

69 Įsakymas 4-ajam artilerijos pulkui Nr. 14, 1940 m. spalio 19 d. *Ten pat*, l. 12 a. p.

70 *Ten pat*, p. 14 a. p.

71 Įsakymas 29-ajam šaulių teritoriniam korpusui Nr. 015, 1940 m. spalio 17 d. LCVA, f. R-222, ap. 2, b. 5, l. 5 ir 5 a. p.

nuobauda to meto sąlygomis, nes panašiais atvejais buvo galima sulaukti kaltinimų sabotavimu ar kenkėjiškumu.

Nors nuotaika buvo slogi, vienas trisdešimtmečio J. Žemaičio asmeninio gyvenimo įvykis įnešė džiaugsmo – jis susituokė su Elena Valionyte, Knygų rūmuose dirbusia mergina⁷².

Sovietų pradėtos represijos prieš nepatikimus civilius gyventojus palietė artimus žmones. Per masinį 1941 m. birželio mėnesio trėmimą į Sibirą ištremta J. Žemaičio sesers šeima: Rapolas ir Kotryna Juškai ir trys jų vaikai. Sovietų valdžia jų šeimą įvertino kaip „socialiai pavojingą“. Nepriklausomos Lietuvos laikais R. Juška buvo šaulių būrio vadas, K. Juškienė – mokytoja, šaulė (šeima iš tremties grįžo tik 1963 m.)⁷³. Iš viso birželio mėn. iš Lietuvos ištremta apie 17,6 tūkst. gyventojų, paskutinius į Rytus bildančius tremtinių sąstatus dar spėjo bombarduoti vokiečių lėktuvai.

Birželio 22 d. prasidėjęs SSRS ir Vokietijos karas J. Žemaitį užklupo Varėnos vasaros stovykloje. 617-ajam artilerijos pulkui buvo įsakyta su Raudonosios armijos daliniais trauktis į SSRS rytus. Ties Valkininkais J. Žemaitis su grupe kareivių nuo pulko atsiliko ir pasidavė į nelaisvę vokiečiams. Jis kartu su kitais masiškai pasidavusiais vermachtui raudonarmiečiais birželio 29 d. buvo atvarytas į Vilniaus karo belaisvių stovyklą. Kitą dieną apie 1,5 tūkst. lietuvių karių buvo atskirti nuo Raudonosios armijos belaisvių ir sutelkti kareivinėse Kalvarijų gatvėje. Vėliau partizanaudamas apie dienas nelaisvėje J. Žemaitis rašė: „Būdamas vokiečių nelaisvėje keliais atvejais buvau apiplėštas vokiečių karių.“⁷⁴ Taip pat tuo metu keli asmenys apkaltino J. Žemaitį esant bolševiku, bet kitiems kartu su juo vokiečių nelaisvėje buvusiems karininkams nepalaikius šio kaltinimo, J. Žemaitis išvengė represijų.

Su vokiečiais Lietuvoje buvo siejama daug vilčių, tarp jų ir Lietuvos kariuomenės atkūrimas. Vilniuje pradėjo burtis Lietuvos savisaugos daliniai, į kuriuos pateko 29-ojo teritorinio korpuso lietuvių kariai, nepasitraukę ar neišvaryti į SSRS gilumą. Liepos mėnesį J. Žemaitis priklausė Lietuvos savisaugos dalinių artilerijos pulkui – buvo Jaunųjų vadų mokyklos viršininku (dokumente – J.V. m-lo V.)⁷⁵. Tačiau kpt. J. Žemaitis, turėjęs savų sąskaitų su naciais, negalėjo jiems atleisti už Klaipėdos krašto atplėšimą nuo Lietuvos 1939 m., todėl tarnybos nutarė netęsti, ir buvo paleistas į atsargą. Juo labiau, kad vokiečiai nė neketino atkurti Lietuvos kariuomenės. Vokiečiai buvo išdidūs – su kitų tautų daliniais vermachtas nemanė dalintis būsimos pergalės prieš bolševizmą laurais.

72 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*. p. 54.

73 Juškų šeimos tremties byla. LVA, f. V-5, ap. 1, b. 39984.

74 Vytauto pareigų tėvynei ėjimo lapas 1949 m. liepos 26 d. *Ten pat*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 12, l. 85 a. p.

75 LSD artilerijos pulko (buv. 617 HAP) algų mokomasis sąrašas karininkams ir liktiniams puskarininkams už 1941 VII 16–31. LCVA, f. R-660, ap. 1, b. 308, l. 336.

J. Žemaitis išvyko pas besilaukiančią žmoną į Lentvarį. 1941 m. rugpjūtį jauna šeima persikėlė gyventi į Kauną. J. Žemaitis įsidarbino Kauno energetikos valdyboje durpių gavybos techniku. Gruodį jiems gimė sūnus Jonas Laimutis. Vokiečių okupuotame Kaune gyventi buvo sunku, todėl 1942 m. birželį Žemaičių šeima išvyko į tėviškę – į Kiaulininkų kaimą⁷⁶. Vasarą pagyvenęs pas tėvus, rudenį J. Žemaitis įsidarbino Šiluvos žemės ūkio kooperatyvo vedėju. Čia ir dirbo iki 1944 m. kovo mėnesio.

Greitai paaiškėjo, kad naujoji okupacija nebus lengvesnė už bolševikinę, todėl 1940 m. prasidėjęs pagrindinių pasipriešinimo organizacijų, tokių kaip Lietuvos laisvės armija (LLA), Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), Lietuvos laisvės gynėjų sąjunga (LLGS), kūrimosi procesas vyko toliau. Šiluvos ir Tytuvėnų valsčiuose kūrėsi komitetai, kurie telkė patriotiškai nusiteikusius žmones priešintis okupantams.

Jonas Žemaitis 1941 m. pabaigoje – 1942 m.

---

76 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 55.

5

KELIAS Į
REZISTENCIJĄ

Kelias į rezistenciją

Šiluvoje J. Žemaitis dar 1943 m. pavasarį išitraukė į kun. Antano Kazlausko įkurtą valsčiaus pagrindinio komiteto veiklą. Komitetui priklausė ir vargonininkas Pranas Stankaitis, valsčiaus savivaldos buhalteris Žukauskas. Pastarajam padedant, sukurta panaši organizacija Tytuvėnuose. Per Raseinių apskrities žemės ūkio kooperatyvo buhalterį Elzbergą komitetas gaudavo pagrindinį laikraštį „Nepriklausoma Lietuva“, leidžiamą VLIK'o, platino antinacinę spaudą, svarstė Lietuvos valstybės atkūrimo klausimus⁷⁷.

1943 m. rudenį Raseiniuose gyvenęs generolas Stasys Zaskėvičius pakvietė Raseinių apskrities viršininko pavaduotoją kpt. Praną Gužaitį, Šiluvos kooperatyve dirbantį kpt. Joną Žemaitį, lttn. Vytautą Digrį, j. lttn. Bronių Urbutį ir kitus Lietuvos karininkus stoti į pagrindžio Laisvės šaulių organizaciją. J. Žemaičiui buvo pavesta pagrindinius šaulių būrius organizuoti valsčiuose. P. Gužaitis pradėjo kurti Vytauto Didžiojo šaulių kuopą, į kurią įstojo beveik visi aktyvesni Šiluvos žmonės. Vyravo nuostata, kad Vokietija pasaulinį karą pralaimės, tad reikia likti Lietuvoje ir priešintis artėjančiai antrajai bolševikų okupacijai⁷⁸.

1942 m. pabaigoje – 1943 m. pradžioje vokiečiams patyrus didžiulius pralaimėjimus Rytų fronte, Vokietijos kariuomenei ėmė trūkti kareivių, todėl jie okupuotuose kraštuose ėmė kurti karinius dalinius iš vietinių vyrų. Iš lietuvių taip pat buvo pareikalauta sukurti SS legioną ir paskelbti Lietuvos jaunimo mobilizaciją. Visuose vokiečių okupuotuose kraštuose tokie legionai buvo sukurti, tačiau lietuviai kariauti už jiems svetimus Vokietijos interesus atsisakė. Lietuvių antinacinės rezistencijos pastangomis buvo surengtas efektyvus „Waffen SS“ dalinių mobilizavimo boikotas. Išižeidę naciai atkeršijo: uždarė aukštąsias mokyklas, paėmė įkaitais lietuvių intelektualus, profesorius ir 1943 m. pavasarį išvežė juos į Štuthofio koncentracijos stovyklą.

---

77 J. Žemaičio 1953 m. liepos 2 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 85–86; Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 57.

78 J. Žemaičio 1953 m. liepos 2 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 88, 101; Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 62–63.

■ Plk. Stasys Zaskevičius XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje.

Tačiau nesėkmės Rytų fronte vokiečius vertė keisti taktiką, būti nuolaidesnius.

1943 m. lapkričio 23–24 d. posėdžiavę Lietuvos generaliniai tarėjai (nacių administracijai pavaldūs lietuvių savivaldos pareigūnai) ir Tautos taryba atmetė vokiečių siūlomą Lietuvos ginkluotųjų pajėgų organizavimo SS legiono forma idėją ir pasisakė už tautinę Lietuvos kariuomenę, kuriai vadovautų lietuviai karininkai bei Lietuvos kariuomenės vadas ir kurią sudarytų visų rūšių daliniai, sujungti į vieną junginį. Ji turėtų veikti tik Lietuvos teritorijoje ir ginti Lietuvą nuo Raudonosios armijos invazijos. Taip pat buvo siūloma, kad į kuriamą lietuvišką karinį junginį būtų leidžiama stoti visiems lietuviams, jau tarnaujantiems įvairiuose vokiečių kariuomenės ir policijos daliniuose. Šis karinis junginys turėjo sudaryti karo meto korpusą (apie 60 000 karių)⁷⁹.

Po ilgų derybų ir derinimų 1944 m. sausio 6 d. generolui Povilui Plechavičiui buvo pasiūlyta imtis steigti lietuviškus karinius dalinius. Sausio 9 d. brg. gen.

---

79 Surgailis, G. *Lietuvos kariuomenė 1918–1998*, p. 75.

Brig. gen. Povilas Plechavičius (*Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 6. p. 133).

P. Plechavičius sutiko su sąlyga, kad jam bus leista savarankiškai organizuoti tokius dalinius. 1944 m. sausio mėn. brig. gen. P. Plechavičius ir tarėjai susitarė su Lietuvos SS ir policijos vadu Hermannu Harmu bei Ostlando SS ir policijos vadu obergruppenführeriu Friedrichu Jeckelnu dėl dalinio organizavimo. Karinis junginys buvo pavadintas Lietuvos vietine rinktine (LVR) (vokiečiai ją vadino „Litauische Sonderverbände“).

1944 m. vasario 3 d. brig. gen. P. Plechavičius Kaune pradėjo organizuoti LVR štabą. Buvo paskirti apskričių komendantai, atsakingi už LVR kuopų steigimą apskrityse. Vasario 13 d. Rygoje brig. gen. P. Plechavičius pasirašė su Ostlando SS ir policijos vadu F. Jeckelnu bei SS ir policijos vadu Lietuvoje H. Harmu sutartį dėl LVR sukūrimo: LVR uždavinys – kova su banditizmu, kitiems tikslams ji nenaudojama; visos LVR tiesiogiai priklauso LVR vadui ir vykdo jo ir jo štabo įsakymus; LVR veikia tik Lietuvos teritorijoje. Vokiečiai įsipareigojo karinius dalinius visiškai aprūpinti ginklais, apranga, maistu.

1944 m. vasario 16 d. brg. gen. P. Plechavičius kreipėsi per radiją į Lietuvos vyrus, ragindamas stoti į Vietinę rinktinę. Šį kartą, patikėję P. Plechavičiumi, apie 20 000 vyrų patraukė atkurti, kaip manyta, Lietuvos kariuomenės. Vasario 21 d. prasidėjo savanorių registracija. Į šios karinės grupuotės organizatorių kolektyvą įsitraukė ir J. Žemaitis. Šiluvos ir Tytuvėnų valsčiuose jis suorganizavo apie 150 vyrų ir 1944 m. kovo 15 d. buvo paskirtas LVR 310-ojo bataliono vadu Seredžiuje. Dalis šių vyrų priklausė pagrindinei Šaulių sąjungai.

Tačiau vokiečių valdžios tai netenkino, ji nutarė Vietinę rinktinę perimti. 1944 m. balandžio 15 d. F. Jeckelnas pasirašė įsakymą, pagal kurį 7 LVR batalionai turėjo būti perduoti jo žinion. Visi kiti batalionai, taip pat apskričių komendantai su komendantūromis turėjo pereiti į vokiečių sričių komisarų pavaldumą. Visi batalionai nuo balandžio 15 d. pavadinami „pagalbiniais policijos batalionais“ ir jiems suteikiama „garbė“ vilkėti SS policijos uniformą. Vadinasi, LVR buvo nuspręsta performuoti į SS dalinius. Kol kas tai buvo laikoma paslapyje.

Brg. gen. P. Plechavičius gegužės 9 d. gavo jau minėtą balandžio 15 d. F. Jeckelno pasirašytą įsakymą ir reagavo įsakydamas batalionams klausyti tik jo įsakymų ir paleisti atkurtą Karo mokyklą Marijampolės mieste. Gegužės 15 d. F. Jeckelnas įsakė suimti LVR štabą. Brg. gen. P. Plechavičius, štabo viršininkas plk. Oskaras Urbonas buvo iškviesti į SS ir policijos vado štabą ir ten suimti. Gegužės 23 d. visi lietuviai karininkai buvo nuvežti į Salaspilio koncentracijos stovyklą prie Rygos. Joje buvo įkalinta apie 50 lietuvių karininkų. Gegužės 17, 18 ir 21 dienomis vokiečiai Vilniuje (Paneriuose) ir Marijampolėje sušaudė 84 LVR karius⁸⁰.

Iš viso vokiečiams pavyko nuginkluoti tik keturių batalionų karius. Kitų batalionų kariai, pasiėmę ginklus, išsibėgiojo ir išsislapstė.

Kadangi tomis dienomis kpt. J. Žemaitis atostogavo, o areštų dieną, grįždamas į dalinį, iš Kaune sutikto ltn. Viktoro Savėno sužinojęs apie prasidėjusius LVR karininkų areštus ir rinktinės naikinimą, nutarė skubiai trauktis iš Kauno. Netoli Seredžiaus persirengė civiliais drabužiais ir grįžo į Šiluvą. J. Žemaitis suėmimo išvengė, tačiau nuo to laiko pradėjo slapstytis. Prasidėjo naujas jo gyvenimo etapas.

---

80 Bubnys, A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 409–423.

6

ANTISOVIETINĖS
PARTIZANINĖS
KOVOS PRADŽIA

*Tu – lietuvis. Tau kapas ar girios,
Arba Sibiro žemė plati,
Ar ant rankų grandinės plieninės,
Ar kalėjimo narai kieti.*

Žemaitijos partizanų daina

Antisovietinės partizaninės kovos pradžia

1944 m. liepos mėn. Raudonoji armija, vydamą Vokietijos vermachto pajėgas, užėmė Raseinių krašto dalį, į kurią pateko Šiluvos apylinkės, t. y. J. Žemaičio gyvenamoji vieta, rugpjūčio mėn. fronto linija apskrityje stabilizavosi iki spalio pradžios. Tų metų vasarą ir rudenį dešimtys tūkstančių lietuvių, daugiausia inteligentijos, karininkijos, buvusių valstybės pareigūnų ir kt., pasitraukė iš Lietuvos į Vakarų, šitaip išvengdami realių sovietų valdžios represijų, pirmiausia deportacijos į Sibirą. Nėra duomenų, kad J. Žemaitis su šeima būtų planavęs trauktis į Vakarų, jis pasiliko ir praleido praslenkantį frontą. Jo pasilikimą savame krašte nulėmė ir įsipareigojimai pagrindžiui. Pasilikęs jis pradėjo laukti pagrindinių organizacijų vadovų nurodymų.

Įžengus į Lietuvą Raudonajai armijai ir įvedus sovietų valdžią, jaunimas pradėtas gaudyti mobilizuojant į Raudonąją armiją (mobilizuota apie 108 000 Lietuvos gyventojų⁸¹). Vyrų slapstėsi ir bėgo į miškus. Pradėta represinė politika prieš nepaklūstančius: realių ar tariamų priešininkų areštai, kalinimai, tardymai, vietos gyventojų plėšimai, netgi nužudymai. Pirmuosius areštus ir gyventojų verbavimą slaptam darbui pradėjo įvairių Raudonosios armijos dalinių SMERŠ⁸², o vėliau apskrityse įsikūrę sovietų saugumo struktūrų NKVD⁸³ ir NKGB⁸⁴ skyriai, turėję posky-

---

81 Tininis, V. *Prievartinė mobilizacija į Raudonąją armiją*. Vilnius, 2014, p. 73.

82 SMERŠ (santrumpa rusų k. *смерть шпионам* – liet. *mirtis šnipams*) – SSRS karinė kontržvalgyba, vykdžiusi pirmąsias represijas Lietuvoje 1944 m.

83 NKVD (rus. *Народный комиссариат внутренних дел* – Vidaus reikalų liaudies komisariatas) 1946 m. kovo 15 d. pervadintas į MVD (rus. *Министерство внутренних дел* – Vidaus reikalų ministerija). Savo pavaldume turėjo vidaus ir pasienio kariuomenę, miliciją, kalėjimų ir lagerių priežiūrą ir kt. Nuo 1947 m. daug jos funkcijų perduota MGB žinion. 1944–1947 m. NKVD (MVD) struktūros buvo pagrindinės partizaninio pasipriešinimo Lietuvoje slopintojos. 1953 m. kovo mėn. MVD ir MGB sujungtos į vieną ministeriją MVD.

84 NKGB (rus. *Народный комиссариат государственной безопасности* – Valstybės saugumo liaudies komisariatas) 1946 m. kovo 15 d. pervadintas į MGB (rus. *Министерство государственной безопасности* – Valstybės saugumo ministerija). Nuo 1947 m. pradėjo perimti daugelį MVD struktūrų savo žinion, tarp jų vidaus ir pasienio kariuomenę, miliciją ir kt. 1944–1947 m. NKGB (MGB) dalyvavo slopinant partizaninį pasipriešinimą, o 1947 m. priskirtos pagrindinės slopintojo funkcijos.

rius ar įgaliotinius valsčių centruose. NKVD darbuotojai (greičiausiai iš fronto užnugario karinių dalinių) pradėjo domėtis J. Žemaičio asmeniu (jų akimis, jis buvo dezertyravęs iš Raudonosios armijos), klausinėti kaimynai. 1944 m. rugsėjo mėn. suimta jo žmona, bet pralaikyta nelaisvėje ir tardyta apie aštuonias dienas išsigynė, kad nežino, kur vyras, todėl paleista⁸⁵.

J. Žemaitis pasitraukė pas pusseserę Marijoną Blužienę, gyvenusią Dotnuvos valsčiaus Meiliškių kaime. Tuomet ir vėliau giminystės bei pažįstamų ryšiai neretai gelbėdavo nelegaliai gyvenusius ir besislapstančius Lietuvos žmones, o partizanams tokio pobūdžio ryšiai padėdavo kurti ryšininkų ir rėmėjų tinklą. J. Žemaitis gyveno giminaitės sodyboje apie du mėnesius, slėpdamasis krūmuose įrengtoje slėptuvėje. Suprato, kad slapstymasis netruks ilgą laiką, nes sovietų saugumiečiai vis intensyviau sekė vietos gyventojus ieškodami režimui nepalankių asmenų. Orams šalant, lapkričio mėnesį J. Žemaitis grįžo į tėviškę Kiaulininkuose, kur įsirengė slėptuvę⁸⁶.

Tuo metu Lietuvoje plėtėsi antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas, prasidėjęs dar 1944 m. vasaros pabaigoje ir rudens pradžioje. Dalis kovotojų ruošėsi šiai kovai dar nacių okupacijos metais, jie kūrė pogrindžio struktūras (gausiausia pogrindinė organizacija buvo Lietuvos laisvės armija – LLA), rengė normatyvinius dokumentus, kaupė ginkluotę ir pan. Bet labiausiai partizanų gretas didino brutalus sovietų valdžios veiksmai Lietuvoje. Ginkluotoji rezistencija kilo kaip atsakas į prievartinę Lietuvos vyrų mobilizaciją į Raudonąją armiją, areštus ir kalinimą. Tai bendros tuo metu Lietuvoje prasidėjusio partizaninio pasipriešinimo tendencijos. 1944–1945 m. partizaninis judėjimas stipriau ar silpniau išsiplėtė beveik visoje Lietuvos teritorijoje, išskyrus daugiausia lenkų gyvenamą Vilniaus kraštą ir iš dalies ištuštėjusį po vokiečių gyventojų ištrėmimo Klaipėdos kraštą. Organizuotų partizanų tikslas buvo nepriklausomos Lietuvos atkūrimas, Vakarams pradėjus karą su bolševizmu.

Lietuvoje sklido įvairiausių realiais faktais neparemtų gandų. Dar nepasibaigus karo veiksams Europoje, manyta, kad Vokietijos kariuomenė išstums Raudonąją armiją, nors kariniu požiūriu tai buvo nerealų. Daugelis pradėjo sieti nepriklausomos Lietuvos ateitį su ateisiančia pagalba iš Vakarų. Plačiai mąstyta, kad Vakarų sąjungininkai (pirmiausia JAV ir Didžioji Britanija) neleis Sovietų Sąjungai įsitvirtinti Lietuvoje, jie atsimins 1941 m. Atlanto chartijos punktus, lyg žadėjusius prieškarinių sienų atkūrimą. Partizanai klausėsi užsienio radijo stočių (radijo aparatas buvo geidžiamas įrenginys partizanų aplinkoje) ir savaip interpretavo gaunamas žinias, pritempdami prie išankstinių įsitikinimų. Juo labiau tuo metu per mažai buvo žmo-

---

1953 m. kovo mėn. MVD ir MGB sujungtos į vieną ministeriją MVD. 1954 m. sukurtas KGB (rus. *Комитет Государственной Безопасности* – Valstybės saugumo komitetas).

85 J. Žemaičio 1953 m. rugsėjo 11 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 263–264.

86 J. Žemaičio 1953 m. liepos 2 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 102; Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 64.

nių, gerai suprantančių užsienio kalbas, be to, iš civilių gyventojų sovietai radijo aparatus atiminėjo. Tokioje aplinkoje ir atmosferoje gyveno J. Žemaitis, kuris pats su bendražygiais klausydavosi radijo stočių ir gaudė optimizmą teikiančias žinias.

Jeigu lietuvių antinacinis pagrindis daugiausia veikė miestuose, vykdė sabotažo aktus, leido pagrindinę spaudą ir ją platino, tai lietuvių antisovietinis pagrindis ėmė formuotis kaimo vietovėse, kur buvo galima slapstytis miškuose arba vienas nuo kito toliau esančiuose vienkiemiuose, prie jų įrengtose slėptuvėse. Mat sovietai miestus nuodugniai kontroliavo, žmonės buvo sekami, suiminėjami, tikrinami jų dokumentai. Taip besislapstydamas tėviškėje, J. Žemaitis greitai susitiko su panašaus likimo kpt. Pranu Gužaičiu, kuris pasakojo, kad reikia laukti ir ruoštis lemiamam momentui. Iš šio susitikimo P. Gužaitis prisiminė, kad J. Žemaitis pasakęs: „Aš norėčiau, kad priešinimasis bolševikams būtų visos Lietuvos, visų lietuvių reikalas.“⁸⁷ Anot jo, ryšininke tarp abiejų karininkų turėjo būti J. Žemaičio žmona⁸⁸. Tačiau P. Gužaitis aktyviai neįsitraukė į ginkluotą pasipriešinimą, slapstėsi vienas ir 1948 m. buvo MGB suimtas ir nuteistas.

1945 m. sausio mėn. nusistovėjo J. Žemaičio ryšiai su vietos partizanais. Tuomet pas J. Žemaitį Kiaulininkuose apsilankė trys vietos partizanai: antros eilės pusbrolis, vėliau ištikimas bendražygis Petras Bartkus, Viktoras Juodis ir Alfonsas Petryla. Jie pasiūlė buvusiam karininkui stoti į LLA ir vadovauti partizanų daliniams, nes partizanų gretose labai trūko karininkų. Bet tąkart J. Žemaitis tiesioginio sutikimo nedavė, o atsakė dar lauksiąs buvusių bendražygių bei vadovų (P. Gužaičio ir S. Zaskevičiaus) nurodymų ir paprašė dar mėnesį palaukti⁸⁹. Situacija keitėsi, ir šie abu pagrindžio dalyviai dėl įvairių priežasčių jau nebevykdė aktyvios pagrindinės veiklos. Galbūt ryžtingų sprendimų J. Žemaitis kol kas nesiėmė, nes varžė šeiminės aplinkybės (žmona ir vaikas). Tą patį sausio mėnesį NKVD darbuotojai, ieškodami jo, vėl suėmė žmoną Eleną, šiai pavyko pabėgti iš nelaisvės (vienais duomenimis, ji pergudravo sargybinių, kitais – su sargybiniu buvo sutarta dėl pabėgimo). Elenai su sūnumi išvykus slapstytis į Kauną, J. Žemaitis pasijautė laisvesnis daryti lemiamus sprendimus.

Didžiausią įtaką pasipriešinimui J. Žemaičio gyvenamoje Raseinių apskrityje pradėjo daryti LLA, gausiausia pagrindinė organizacija Lietuvoje. Ji darė didžiausią poveikį antisovietiniam ginkluotam pasipriešinimui ir Aukštaitijoje, ir Žemaitijoje, tik kiek mažesnę įtaką partizanams ji turėjo Pietų Lietuvoje. Nors aukščiausioji LLA vadovybė dėl masinių areštų buvo išblaškyta dar 1945 m. pavasarį, organizacijos nariai padėjo pamatus pasipriešinimui atskiruose Lietuvos regionuose. 1945 m. pavasarį ėmė klostytis glaudūs J. Žemaičio ryšiai su LLA nariais. Į Raseinių apskritį atsikėlė LLA vyriausiosios vadovybės narys, buvęs Lietuvos kariuomenės leitenan-

87 Alekna V. O jis vis gyvena... *Dienovidis*, 1997 m. liepos 31 d., p. 18.

88 Ten pat.

89 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 65.

tas Algimantas Zaskevičius-Vasaris (generolo S. Zaskevičiaus sūnus). Jis susitiko su vietos partizanais, priklausiusiais LLA, tarp jų ir su Raseinių rinktinės vadu Jonu Čeponiū.

Kovo mėn. A. Zaskevičius ir P. Bartkus apsilankė pas besislapstantį J. Žemaitį. 1945 m. kovo 31 d. J. Žemaitis ilgai kalbėjosi su jį aplankiusiais minimais asmenimis. Tą dieną J. Žemaitis davė priesaiką ir įstojo į LLA – jam norėjosi aktyvios veiklos. Jį prisaikdino A. Zaskevičius, kaip LLA vadovybės narys⁹⁰. Po to J. Žemaičiui patarta dar kurį laiką slapstyti namuose. Netrukus Kiaulininkų kaime apsistojo ir A. Zaskevičius⁹¹. Turbūt jie nemažai kalbėjo ir diskutavo apie ateitį. A. Zaskevičius ir P. Bartkus tapo artimais J. Žemaičio bendražygiais, tik, kaip matysime, jų likimai susiklostė skirtingai. Pagal prisiminimus, partizanas P. Bartkus tapo artimiausiu ir galbūt patikimiausiu bendražygiu, kurį J. Žemaitis labai vertino. P. Bartkus, daug kur padėdamas J. Žemaičiui, darė jam nemenką įtaką, ko šis nesigėdydavo pripažinti⁹². J. Žemaitis dažnai sugebėdavo rasti patikimų ir ištikimų bendražygių bei rėmėjų, tuo iš dalies galima būtų paaiškinti gana ilgą jo partizanavimą. Bendražygiai jam padėdavo organizaciniuose darbuose, laiku įspėdavo apie gresiančius pavojus.

Gegužės mėn. iš J. Žemaičio namų A. Zaskevičius išėjo į mišką. Netrukus tuo keliu pasekė ir būsimas partizanų vadas. 1945 m. birželio 2 d. pas J. Žemaitį užėjo A. Zaskevičius ir P. Bartkus su kitais partizanais, ir visi kartu išėjo į Bedančių mišką (Raseinių apskr., maždaug 6 km nuo namų). P. Bartkus įteikė J. Žemaičiui pistoletą-kulkosvaidį PPD. Kartu su kitais partizanais jis apsigyveno „šalašuose“, t. y. iš miško medžiagų pastatytose palapinėse⁹³. Taip prasidėjo J. Žemaičio partizano kelias. Jis įstojo į LLA Vėgėlės rinktinę (liepos mėnesį pavadinimas pakeistas į Žebenkšties rinktinę), kur iš karto vado J. Čeponio-Budrio įsakymu paskirtas rinktinės štabo viršininku⁹⁴. Štabui priklausė minėti A. Zaskevičius, P. Bartkus ir kt. Taip buvo kuriama partizaninė struktūra Raseinių apskrityje, panašiai, tik su tam tikrais skirtumais kurtos partizaninės struktūros ir kituose Lietuvos regionuose. Vadovautasi LLA programomis, įsakymais ir kitais dokumentais. Kovotojai dalinti į

■ Petras Bartkus.

90 Vytauto pareigų tėvynei ėjimo lapas 1949 m. liepos 26 d. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 12, l. 86.

91 S. Zaskevičiaus 1947 m. liepos 7 d. tardymo protokolas. *Ten pat*, b. 11004/3, l. 82.

92 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 116; Petrauskas, A. *Tėvynei jo plakė širdis. Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*. Kaunas, 2005, p. 63, 116.

93 J. Žemaičio 1953 m. liepos 3 d. tardymo protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 108.

94 Vytauto pareigų tėvynei ėjimo lapas 1949 m. liepos 26 d. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 12, l. 86 a. p.

dvi grupės: veikiantįjį (dar kitaip – „vanagų“, t. y. aktyvių partizanų) ir organizacinį sektorius (OS, rėmėjus, ryšininkus). Rezistentų būriai vienijosi į rinktines, o šios – į apygardas. Sudėtinga situacija lėmė, kad buvo sukurta daugiau apygardų, nei numatė pirmieji LLA vadovai, todėl daug kas jų struktūrose keitėsi derinant prie pagrindžio aplinkybių.

1944–1948 m. laikotarpiu Lietuvoje sukurtos 9 apygardos, vieną apygardą dažniausiai sudarė 2–3 rinktinės. Žemesnieji junginiai vadinti būriais, kuopomis ir t. t. Apygardos buvo teritoriniai partizaniniai junginiai. Jų veiklos plotai skyrėsi, apygarda galėjo apimti vienos ar kelių apskričių teritoriją, mažėjant kovotojų, partizanų rinktinės ir apygardos jungėsi, buvo perskirstomi jų veikimo plotai. Partizanų skaičių apygardoje nustatyti sudėtinga, nes jis kito skirtingais kovos laikotarpiais, priklausė netgi nuo vietovės reljefo (miškingose teritorijose būrėsi didesni būriai). Jei 1945 m. kai kurių apygardų teritorijoje galėdavo partizanauti šimtai kovotojų, tai kovos pabaigoje, po 1950 m., apygardoje galėjo veikti tik kelios dešimtys ar mažiau kovotojų. J. Žemaitis ištraukė į kovą, kai partizanų junginiai formavosi, todėl reikėjo ieškoti tarpusavio kontaktų, įveikti pasitaikančius asmeninius nesutarimus, spręsti jungimo į bendrą struktūrą klausimus, išvengti sovietų saugumo paspęstų pavojų. J. Žemaitis savo dėmesį ir pagrindines jėgas nukreipė į partizanų vienijimo darbą, nes gerai suprato vieningos kovos reikšmę.

Vos įstojęs į partizanų būrį, J. Žemaitis gavo vadovaujamas pareigas, nes karininkų, galinčių vadovauti, trūko. 1944–1953 m. ginkluoto pasipriešinimo kovoje iš viso tiesiogiai dalyvavo tik apie 107 buvusius Lietuvos kariuomenės karininkus. Tai yra nedidelis skaičius iš bendro partizanų skaičiaus. Apytiksliais duomenimis⁹⁵, minėtu laikotarpiu iš viso galėjo partizanauti apie 30 tūkst. žmonių, neskaitant ryšininkų ir rėmėjų. Didžiausi partizanų būriai veikė 1945 m. (iki 50 žmonių ar net daugiau), jų kasmet mažėjo, pasipriešinimo pabaigoje būriai turėjo vos po 2–3 kovotojus. Dauguma į ginkluotą pasipriešinimą ištraukusių karininkų žuvo arba buvo suimti 1945–1946 metais. 1949 m. jų skaičius nesiekė nė dešimties. Šiuo požiūriu J. Žemaitis buvo išskirtinis prieškarinio Lietuvos kariuomenės karininkas, sugebėjęs įvaldyti partizaninės kovos subtilybes ir kovą tęsti iki pat organizuotos rezistencijos pabaigos. Jis vienas iš ilgiausiai partizanavusių Lietuvos kariuomenės karininkų. Karininkų trūkumą partizanai skaudžiai išgyveno. Tauro apygardos partizanų kapelionas J. Lelešius-Grafas 1946 m. dienoraštyje, prisimindamas dideles A. Smetonos prezidentavimo metu įvestas algas valdininkams ir karininkams, šitaip rašė: „Mes, partizanai, savo vadovybėje pasigendame karininkų. Jie davė iškilmingą priesaiką Tėvynę ginti ir jos neapleisti. Kur jie dabar, kaip drįso tautos akivaizdoje sulaužyti duotą priesaiką? Mes visur jų rasime – ir užsienyje, ir rusų bei vokiečių armijoje, ir tarnaujant bolševikams, net dirbančių enkavedė organuose, tik jų maža

---

95 Tikslių duomenų nėra ir sudėtinga juos apskaičiuoti.

partizanų eilėse, nes čia gresia kiekvieną minutę mirtis.“⁹⁶

Kodėl partizanų gretose kovojo tiek mažai Lietuvos karininkų? Tą lėmė dvi priežastys: sovietų represijos ir emigracija į Vakarų karo pabaigoje, be to, nedidelė dalis karininkų su Raudonąja armija pasitraukė į Rytus. Kiti partizaninės kovos apskritai nevertino manydami, kad ji iš anksto pasmerkta pralaimėjimui ir pareikalavo daug beprasmiškų aukų. Išlikę gyvi kovų liudininkai tvirtino, kad neturėta partizaninės kovos patirties, – niekas nesiruošė tokiai ilgai ir daug jėgų reikalaujančiai kovai. Iki kovos pradžios kovotojai daug ko nežinojo apie išmokytą slopinti laisvės judėjimą sovietų saugumo aparatą ir jo veikimo būdus. Kovai reikėjo ne tik karinių žinių, bet ir konspiracijos gudrybių, kurių niekas iki tol nemokė. Lietuvos teritorija neparanki partizaniniams veiksams – nėra kalnų, didelių miškų masyvų, pelkių. Miškų kovotojai mokėsi patirdami didžiulius nuostolius. Tačiau rezistencija pagimdė naujus vadus, užgrūdintus sunkių kovos sąlygų, pasimokiusius iš klaidų.

Istodamas į partizanų būrį, J. Žemaitis pasirinko Dariaus slapyvardį, o stodamas į LLA buvo pasivadinęs Liudu. Konspiracijos sumetimais partizanai naudavo slapyvardžius, kad užšifruotų savo tapatybę. Juos keisdavo pagal aplinkybes, nors dalis kovotojų jų niekada nekeisdavo. J. Žemaitis turėjo sakytinius (keičiamus pagal aplinkybes) ir rašytinius (skirtus dokumentams pasirašyti) slapyvardžius, kuriuos dažniausiai keisdavo keičiantis pareigoms. Iš viso yra žinoma per 10 jo sakytinių (Darius, Romas, Andrius, Varis, Simas, Jocius, Matas, Tomas, Lukas, Šermukšnis, Uosis, Klebonas, Senis ir kt.) ir arti 10 rašytinių (Atomas, Aistis, Ilgūnas, Tylius, Skirgaila, Žaltys ir kt.) slapyvardžių⁹⁷. 1948 m. jis pasirinko Vytauto slapyvardį, kurio pasirašydamas dokumentus jau nekeitė, nors sakytiniai dar įvairavo. Tai kartu buvo simboliškas slapyvardis, nes sovietų saugumas jau buvo iššifravęs partizanų vadų tapatybes, o kaitaliojimas galėjo supainioti pačius partizanus. Konspiracijos reikėjo laikytis kituose reikaluose. Tapęs vyriausiuoju partizanų vadu, J. Žemaitis pats ragino slapyvardžiams rinktis tautinius vardus ar vardus tų asmenų, kurie susiję su Lietuvos laisvės kovomis⁹⁸.

---

96 Lelešius-Grafas, J., Baliukevičius-Dzūkai, L. *Dienoraščiai*. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1994, p. 111.

97 Vytauto pareigų tėvynei ėjimo lapas 1949 m. liepos 26 d. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 12, l. 84.

98 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 84–85.

7

PIRMIEJI
PARTIZANAVIMO
METAİ

*„...dažnai galvoju apie žuvusius. Viešpatie
mano, kiek jų daug. Mūsų tėvynė tokia maža,
o žūva be mažų išimčių geriausieji vyrai: jauni,
kupini pasiryžimo, drąsūs... Kaip bus reikalinga
Lietuva jų ateityje.“*

*Iš Dainavos apygardos partizanų vado
Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio*

Pirmieji partizanavimo metai

Suformuotas Vėgėlės (LLA rekomendavo junginiams parinkti gyvūnų vardus) rinktinės štabas veikė savarankiškai, nes jau minėta, kad organizacijų, kurios turėjo planų centralizuotai vadovauti pasipriešinimo judėjimui, nebeliko. Nepavykus suvienyti rezistencijos iš viršaus, ji pradėta organizuoti iš apačios. 1945 m. vasarą Vėgėlės (Žebenkšties) rinktinės vadai pradėjo kurti apygardą, vadinamą Žaibo vardu. Vadu numatytas J. Žemaitis. Tikslai – vienyti partizanus bendrai kovai, kurti tarpusavio ryšių tinklus, toliau struktūrizuoti pasipriešinimo judėjimą. Pirmieji planai buvo suvienyti partizanų būrius, veikiančius Raseinių, gretimose Šiaulių, Kėdainių, Tauragės apskrityse, ir toliau tęsti šį procesą, taip pat kurti OS (ryšininkų ir rėmėjų) grupes. Vėgėlės rinktinės (1945 m. vasaros pradžioje junginį galėjo sudaryti 4 būriai, iš viso apie 60–70 žmonių⁹⁹) vadai pradėjo leisti praktinius įsakymus dėl drausmės, stovyklų apsaugos, santykių su vietos gyventojais bei sovietų valdžios bendradarbiais ir kt. Nors statutai, normatyviniai aktai ir kitokia dokumentacija sunkiai derėjo su konspiracijos reikalavimais, J. Žemaitis tikriausiai manė, kad partizanų junginiuose turi būti tvarka ir drausmė, kitaip daliniai pakriks. O tam būta vidinių ir išorinių priežasčių.

Partizanų organizacinį darbą trikdė nuolatinis sovietų saugumo ir vidaus kariuomenės persekiojimas. Nepavykus nuslopinti pasipriešinimo iki 1945 m. pradžios (nors tokių nerealių sovietų planų, kuriuos atsiųsdavo net iš Maskvos, neatsižvelgiant į situaciją ir nesuprantant pasipriešinimo esmės ir mastų, būta), spaudimas partizanams neatslūgo. Prieš partizanus mestos gausios SSRS vidaus kariuomenės pajėgos. Dar 1944 m. liepos mėn. į Lietuvą atsiųsta 4-oji NKVD divizija, kuri ilgainiui (ypač nuo 1945 m. rudens) buvo pagrindinė karinė jėga, slopinanti partizaninį pasipriešinimą. Taip pat 1944–1945 m. partizanus Lietuvoje pasikeisdami persekiojo 12 frontų užnugario apsaugos NKVD pasienio pulkų, 6 (ar 7) NKVD

---

99 J. Žemaičio 1953 m. liepos 3 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 108; A. Zaskevičiaus 1947 m. liepos 7 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11004/3, l. 86.

pasienio būriai (skirti SSRS išorinių sienų apsaugai, bet irgi dalyvavę veiksmuose prieš partizanus)¹⁰⁰, neskaitant trumpam laikui pritraukiamų papildomų vidaus kariuomenės ar atskirų Raudonosios armijos dalinių. Tai buvo brutaliausios kovos metas. Vidaus kariuomenės daliniai rengdavo plataus masto gaudynes, apguldami atskiras vietas ir jas šukuodami. Persekiojimai rengti ten, kur tik pastebėta partizanų veikla. Vykdytos neginkluotų žmonių žudynės (kiekvienas nušautasis buvo pavadinamas „banditu“), žmonės masiškai areštuojami, apiplėšiami, šaudomi, deginamos sodybos, net kaimai.

Kovą su rezistencija organizavo ir jai vadovavo NKVD pareigūnai, ėmę kurti platų agentūrinį tinklą. Slaptiesiems bendradarbiams keltos užduotys: išsiaiškinti partizanų buvimo vietas, jų ryšininkus ir rėmėjus, kai kuriems išduoti ginklai įpareigojant likviduoti konkretų partizaną ir kt. Dažniausiai žmonės buvo verbuojami pasinaudojus juos kompromituojančia medžiaga, gąsdinimais, dažnai verbuojamajam pasirinkimas buvo iš dviejų variantų: slaptas darbas arba paties ar jo šeimos narių represavimas. Kiti slaptojo darbo motyvai, kaip antai piniginis atlygis ar prielankumas sovietinėms idėjoms, buvo kur kas retesni atvejai. Ne visi prievarta užverbuoti sąžiningai dirbo, nemaža jų dalis laviravo, vengė teikti informaciją, bet buvo ir aktyvių talkininkų, jais ir buvo remiamasi. Sunkėjant partizanų kovai ir silpnėjant išsivadavimo nuotaikoms, tokių atsirasdavo vis daugiau. Informacijos taip pat buvo gaunama tardant suimtuosius pasipriešinimo judėjimo dalyvius, nors jų suteiktas žinias būtų amoralu pavadinti išdavyste, nes jie patyrė didžiules fizinio ir moralinio poveikio priemones, kurias atlaikyti sunkiai įmanoma arba išvis neįmanoma.

Kovai su partizanais Lietuvoje dislokuota gausi NKVD kariuomenė: 1945 m. vasarą joje buvo iki 20 tūkst., 1946 m. – apie 14 tūkst. karių. NKVD ir NKGB skyriai, įkurti visose apskrityse, koordinavo ir vadovavo baudžiamosioms operacijoms, žmonių gaudynėms, tardė suimtuosius, verbavo agentus. Be to, kovai su partizanais okupacinė valdžia prie NKVD įkūrė „naikintojų batalionus“, lietuvių vadintus „stri-bais“ (iš rus. *istrebitel* – liet. *naikintojas*), į kuriuos agitavo stoti vietinius gyventojus. 1944–1954 m. daugiau kaip 20 tūkst. asmenų tapo tokių būrių nariais (tarp jų apie 16 tūkst. lietuvių)¹⁰¹. Jie atleisti nuo tarnybos Raudonojoje armijoje, gaudavo algą, aprangą. Nors dalis jų su ginklais pasitraukė pas partizanus, teikė reikalingas žinias miško broliams, nemažai strībų buvo abejotinos moralės asmenys, autoriteto jie neturėjo, greitai sumota pakeisti jų pavadinimą – vietoje „naikintojų batalionų“ 1945 m. pavadinti „liaudies gynėjais“ (neva jie gina liaudį nuo banditų). Dislokuoti visuose valsčiuose stribai saugojo sovietų aktyvistus ir vietinę valdžią, dalyvavo de-

---

100 Starkauskas, J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 36.

101 Starkauskas, J. *Stribai. Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001, p. 477; Anušauskas, A. *Teroras 1940–1958 m.*, Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 168.

portacijose, renkant maisto paruošas, varant ūkininkus į kolūkius ir pan. Stribų formuotės pradėjo rasti 1944 m. rugpjūčio mėn., o nuo tų pačių metų gruodžio mėn. įkurdintos valsčių centruose. Bet kiekvienais metais buvo laisvų etatų jų gretose, nes neatsirasdavo norinčių „ginti liaudį“. Pagalbinį vaidmenį kovoje su partizanais taip pat atliko milicija, ginkluoti aktyvistai. Taigi jėgų persvara buvo milžiniška, apėmė visus miestus ir miestelius, tad NKVD ir vidaus kariuomenė per trumpą laiką galėjo sutelkti gausias pajėgas konkrečioje teritorijoje. Tik jiems trukdė bendrieji sovietinei santvarkai būdingi bruožai: aplaidumas darbe, girtuokliavimas ir kt., kas kartais partizanams buvo naudinga.

1945 m. žuvo ir buvo suimta daugiausia kovotojų. Pagal sovietų saugumo duomenis, 1945 m. žuvo daugiau kaip 9 tūkst. partizanų¹⁰². Nors šie skaičiai gali būti padidinti, nes įrašyti visi nušauti beginkliai žmonės (dažnai konkrečių įvykių aprašymuose neatitikdavo žuvusiųjų ir paimtų ginklų skaičiai) arba įprasti įvairiausi „prirašymai“, siekiant parodyti geresnius darbo rezultatus. Nuo 1946 m. apskaita jau buvo tikslesnė.

J. Žemaitis su bendražygiais netruko pajusti galingos NKVD ir vidaus kariuomenės jėgos spaudimo. 1945 m. liepos mėn. Vėgėlės rinktinės partizanai dalyvavo išvaduojant iš ligoninės sužeistą Lietuvos kariuomenės aviacijos leitenantą, būsimą partizanų vadą ir J. Žemaičio bendražygį Juozą Kasperavičių bei dar vieną kovotoją. Tai patraukė sovietų saugumo dėmesį. Dar birželio mėn. partizanų būrys, kuriame bazavosi J. Žemaitis, iš Bedančių miško persikėlė į Virtukų mišką (tai vyko vienoje Raseinių apskrityje, atstumas tarp minimų vietovių – apie 13 km). Keldamiesi jie manė susisiekti su Šiaulių apskrityje veikiančiais partizanais. Virtukuose partizanai irgi apsigyveno miško stovyklos sąlygomis, bet nespėjo iki galo įsirengti įtvirtinimų. Greičiausiai kai kurie partizanai, dar neturėję kovos patirties, manė, kad, tinkamai įsitvirtinus, galima bus atremti priešų puolimus, ir jautėsi gana laisvai. Prie jų dar prisidėjo vietinis partizanų būrys, taip pat vietovėje buvo sudaroma OS grupė. Konspiracijos irgi trūko, stovykloje lankėsi ryšininkai ir rėmėjai. Liepos 21 d. J. Žemaičio kvietimu atvykęs Lyduvėnų (netoli miško esančio miestelio) kunigas Bronius Gaižutis (vėliau nuteistas kalėti lageryje) aukėjo mišias, pasakė patriotinę pamokslą, suteikė palaiminimą¹⁰³. Daugeliui partizanų buvo nesvetimi religiniai jausmai, jie dažnai meldavosi, turėdavo maldaknygę ir rožinį. Tikėjimas jiems teikė stiprybės, ypač kovai sunkėjant. Apie J. Žemaičio religinius jausmus sudėtinga pasakyti. Vienais duomenimis, jis buvo netikintis¹⁰⁴. Bet štai, atliekant krata, pas J. Žemaitį aptiktas religinis medalionas. Taigi religiniai jausmai galėjo kisti kartu su kovos sąlygomis, žmogus galėjo artėti prie tikėjimo.

Sovietų saugumo agentas Vytulis pranešė apie partizanų dislokacijos vietą

102 Tininis, V. *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje*, t. 2. Vilnius, 2003, p. 77.

103 J. Žemaičio 1953 m. liepos 3 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 111.

104 A. Zaskevičiaus 1947 m. liepos 7 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11004/3, l. 84.

Virtukų miške. Liepos 22 d. įvykių išvakarėse stovykloje galėjo būti 54 kovotojai. NKVD sutelkė gerokai didesnes pajėgas iš 31 NKVD pasienio pulko. Liepos 22 d., apie 10 val., pasienio pulko kariai apsupo stovyklavietę ir pradėjo puolimą. Sunkios kautynės truko maždaug iki 13 val. Besikaunantiems partizanams vadovavo J. Čeponis, J. Žemaitis ir A. Zaskevičius. Paties J. Žemaičio pripažinimu, arti sprogusi rankinė granata jį lengvai kontūzijo ir jis kurį laiką buvo netekęs sąmonės, pasekmė – sutrikusi klausa¹⁰⁵. Apsupti partizanai negalėjo ilgai priešintis, nes greitai seko šaudmenų atsargos. Sukaupus jėgas, jiems pavyko prasiveržti pro NKVD kariuomenės apsuptį, tačiau žuvo apie 15–16 kovotojų, tarp jų kelios moterys. Žuvusieji buvo NKVD pajėgų paimti, nuvežti ir suguldyti centrinėje Raseinių miesto aikštėje neva atpažinti, bet realiai tai turėjo veikti kaip gąsdinimo priemonė. Toks žuvusių partizanų niekinimas miestelių aikštėse praktikuotas visoje Lietuvoje nuo 1944 m. ir tęsėsi bent keletą metų. O sovietų saugumas laikė tokį „atpažinimą“ efektyvia kovos priemone. Po viešos demonstracijos kūnai būdavo slapta užkasami. Viešas žuvusiųjų kūnų niekinimas stipriai įsirėžė į amžininkų atmintį.

Virtukų kautynės buvo ne tik J. Žemaičio ir daugelio jo bendražygių partizaninės kovos krikštas, bet davė ir svarbią pamoką. Didesnių ar mažesnių nuostolių atvirose kautynėse su NKVD pajėgomis patyrė beveik visų Lietuvos regionų partizanai. Po tokių įvykių išlikę gyvi partizanai pradėjo vengti telktis į didelius būrius ir atvirų susidūrimų su SSRS vidaus kariuomene.

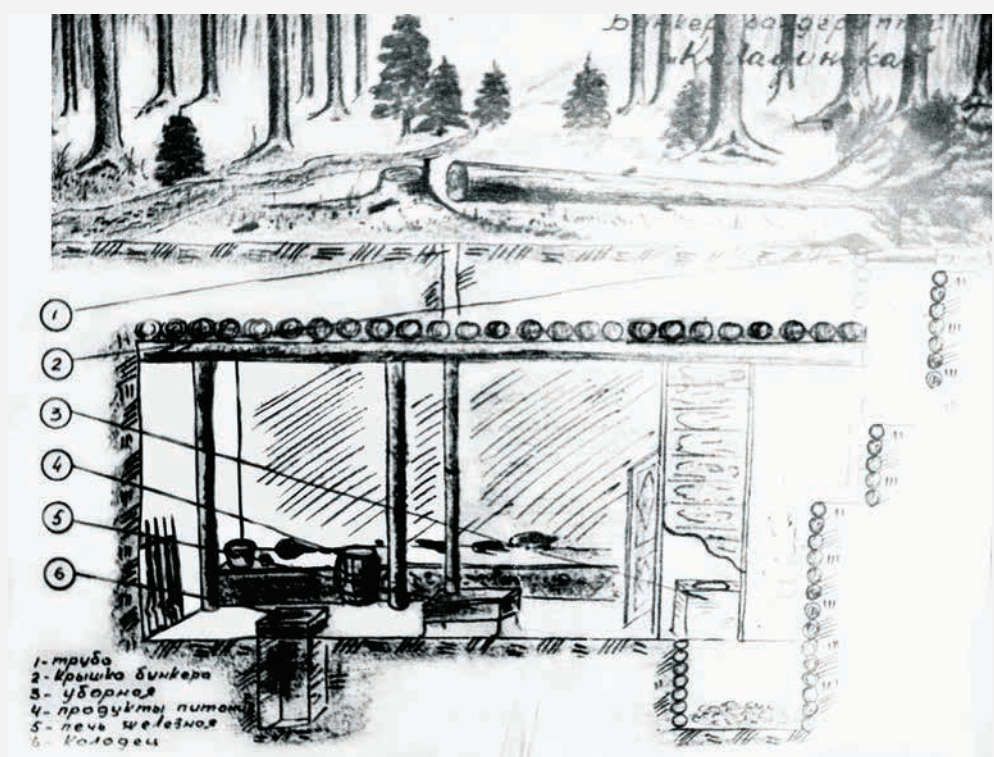
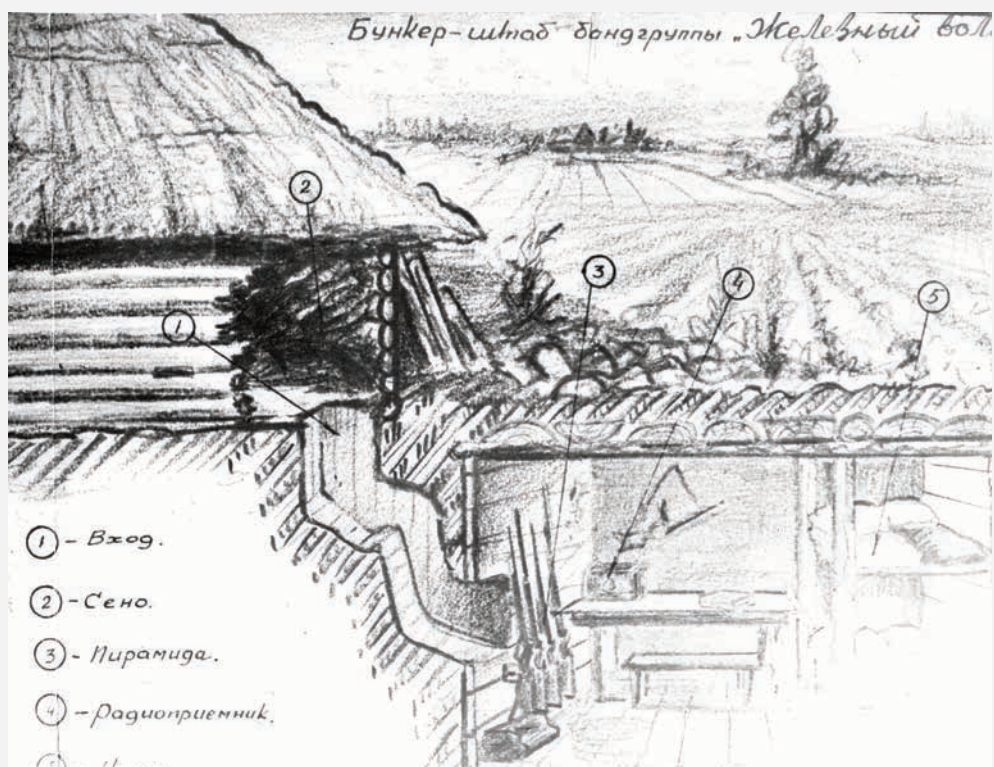
Pats J. Žemaitis teigė (bent jo tardymo protokole užrašyta), kad būtent Virtukų kautynės privertė pakeisti taktiką, išsiskirstyti į mažesnius būrius ir grupes, daugiau slėptis vienkiemiuose ir krūmuose¹⁰⁶. Nors vėlesni pavyzdžiai rodo, kad prireikus susitelkimo į didesnius būrius miškų stovyklose dar pasitaikydavo.

Partizanai vis dažniau pradėjo gyventi požeminiuose užmaskuotuose bunkeriuose. Tai nedidelės (dažnai 2 x 3 m) požeminės patalpos, įrengtos miškuose, patikimų kaimo gyventojų sodybose, neįtikinamiausiose priešui vietose, net šuliniuose, po keliukais ar ariamuose laukuose. Patalpos buvo nepritaikytos gynybai, jų aptikimas beveik visuomet partizanams reikšdavo žūtį ar areštą. Bunkeriai dažniausiai buvo šalti ir drėgni, drėgmė ir šaltis kenkdavo ne tik partizanų sveikatai, bet ir galdino ginkluotę: ši rūdijo ir reikiamu momentu nesuveikdavo, drėko šoviniai. Partizanai bunkeriuose praleisdavo mėnesių mėnesius, net metus, juose ne tik slėpėsi, bet ir vykdė savo veiklą (pvz., spausdino atsišaukimus ir leidinius). J. Žemaičiui irgi teko apsigyventi bunkeriuose, ten jis rašė įsakymus, potvarkius. Reikėjo laikytis griežtos konspiracijos, apie bunkerio vietą turėjo žinoti kuo mažiau žmonių, žiemą judėti iš bunkerio buvo pavojinga – likdavo pėdsakų sniege, tad intensyviausia veikla būdavo šiltuoju metų laiku. Šios slėptuvės turėjo kodinius pavadinimus. Bun-

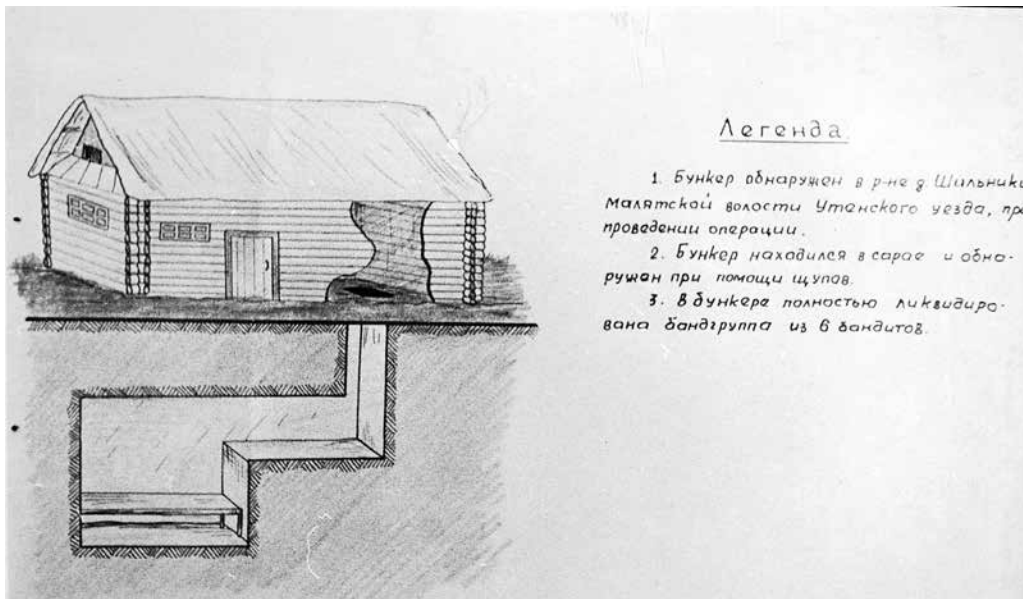
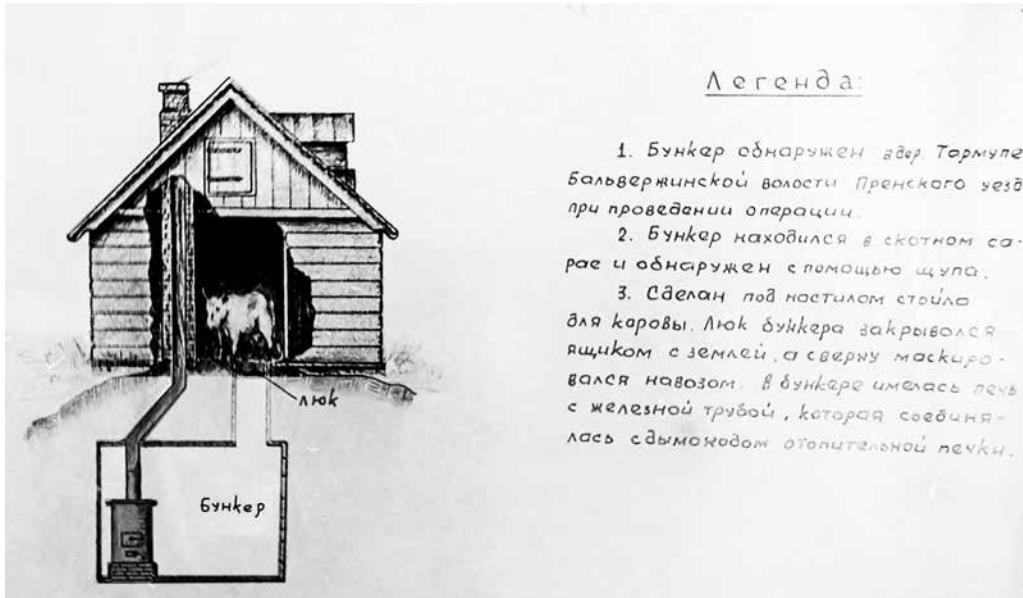
105 Vytauto pareigų tėvynei ėjimo lapas 1949 m. liepos 26 d. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 12, l. 87 a. p.

106 J. Žemaičio 1953 m. liepos 3 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 111.

■ Sovietų saugumiečių nupiešti partizanų bunkerių vaizdai.

keriai buvo įrengiami įvairiausiose vietose. Žinoma, reikėtų pastebėti, kad skyrėsi miške ir patikimų gyventojų namuose įrengti bunkeriai. Pastaruosiuose santykinai sąlygos buvo geresnės, be to, ir šeiminkai nuolat padėdavo. 1947–1951 m. J. Žemaitis dažnai gyvendavo bunkeriuose, įrengtuose kaimo gyventojų sodybose. Štai 1948 m. J. Žemaitis gyveno Dvarninkų k. (dabartiniame Radviliškio r.), ūkininkų Antano ir Elenos Dambrauskų sodyboje, po gyvenamuoju namu įrengtame bunke-

ryje, kur naudotasi elektros lempute. Bet tai buvo neįprasta slėptuvė¹⁰⁷.

1945 m. Lietuvoje partizanų pajėgos buvo labai išblaškytos, sumažėjo partizanų skaičius – ne tik dėl žūčių ar suėmimų. Tais metais sovietų valdžia skelbė atsišaukimus, raginančius besislapstančiuosius legalizuotis. Ypač po kautynių kai kurie išblaškyti ar dezorganizuoti partizanai pasinaudojo tuo pasiūlymu. Sovietų saugumo duomenimis, 1945 m. Lietuvoje galėjo legalizuotis apie 36 tūkst. besislapstančių asmenų (vėlesniame sovietų saugumo dokumente jie įvardijami kaip „ginkluoti nacionalistai“)¹⁰⁸. Kitais duomenimis, iš jų apie 6 tūkst. galėjo būti partizanai (santykinai Žemaitijos regione jų buvo mažiausiai), iš jų Raseinių apskrityje 190 partizanų (iš viso apskrityje legalizavosi 637 asmenys)¹⁰⁹, vėlesniais metais legalizacija gerokai sumažėjo. Jų likimai klostėsi įvairiai: vienus suėmė ir nuteisė, kitus verbavo slaptam darbui, dalis vėl pradėjo slapstyti, dar kiti gyveno palyginti ramiai, t. y. nesislapstydami. Įvykiai parodė, kad nesuklydo tie partizanų vadai, kurie nedraudė legalizuotis, nes miške kovotojų prievarta išlaikyti neįmanoma. Tarp partizanų liko mažiau svyruojančių, nors kai kurie partizanų vadai pasitraukimą iš miško laikė išdavyste. 1946 m. MVD irgi bandė per pažįstamą persiųsti J. Žemaičiui laišką, kuriame siūlė legalizuotis ar derėtis¹¹⁰. Tokie personaliniai siūlymai partizanų vadams nebuvo retenybė, dauguma jų nesutiko.

Patiriami žmogiškieji ir materialiniai nuostoliai nenuslopino J. Žemaičio ir jo bendražygių noro vienytis, kurti bendras pasipriešinimo struktūras. Neatskiriama partizanų veiklos dalis buvo pagrindinės spaudos, atsišaukimų leidyba ir platinimas. Tokia kovos priemonė, nuolat silpstant kovinėms jėgoms, darėsi vis aktualesnė. Vėgėlės rinktinė leido pagrindinį laikraštį ir atsišaukimus. J. Žemaitis prisidėjo prie šių spaudos leidinių platinimo būriuose. Dažniausiai straipsniai spausdinti rašomąja mašinėle, spauda dauginta šapirografais ar rotatoriais. Pagrindžio spaudos leidėjams trūko popieriaus, dažų ir pačių spausdinimo bei dauginimo priemonių.

Artėjanti 1946 m. žiema pristabdė vienijimosi ir kitus darbus, nes partizanų judėjimas žiemos sąlygomis buvo ribotas. Tačiau J. Žemaitis ir J. Čeponis keliavo po jų vadovaujamus būrius, bendravo su kovotojais, juos instruktavo, auklėjo, stengėsi pakelti jų kovos dvasią, paskirdavo vadovus, parūpindavo jiems antisovietinės spaudos ir atsišaukimų. J. Žemaitis dažnai apsistodavo Šiluvos valsčiuje. Ten kovotojai gyveno įrengtoje miško stovykloje, statiniuose iš miško medžiagų, jie net įrengė įtvirtinimus galimo puolimo atveju. Maistą ir kitus reikmenis tiekė patikimų rėmėjų šeimos, kurių tuo metu dar netrūko, ypač rėmė tos, kurių šeimos nariai

---

107 Petrauskienė, A., Vaitkevičius, V. Kelyje į 1949 metų partizanų vadų susitikimą. *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 34, p. 108, 115.

108 Tininis, V. *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje*, t. 2, p. 75.

109 Kašėta, A. Antisovietinio pasipriešinimo mastai Lietuvoje 1944–1953 m. *Laisvės kovų archyvas*, t. 14, Kaunas, 1995, l. 71.

110 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 89.

partizanavo. Per ryšininkus palaikydavo ryšius su kitose vietose žiemojusiais rinktinės vadais.

1946 m. vasario mėn. organizuota pirmoji tais metais J. Žemaičio vadovaujamų partizanų antisovietinė akcija. Kasmet sovietų valdžia rengdavo rinkimus į vieną ar kitą valdžios organą. Žinoma, viskas vykdyta formaliai, imituojuant demokratinę santvarką, tai tebūdavo propagandinė valdžios akcija. Tai suprasdami, partizanai vykdė antirinkiminę kovą, pagal galimybes siekė sutrikdyti šią valdžios priemonę kaime. Jie leido prieš rinkimus pasisakančius atsišaukimus, ragino juos boikotuoti, trikdė rinkimų apylinkių darbą. 1946 m. Lietuvoje valdžiai rengiant rinkimus į SSRS Aukščiausiąją Tarybą, J. Žemaitis rašė: „Šie rinkimai yra aiškus apsilenkimas su demokratijos principais ir pasityčiojimas iš žmogaus teisių.“¹¹¹

Todėl rinkimų kampanija, ypač kaimo vietovėse, trukdyta, gyventojai (net nenorėję eiti į rinkimus) specialiai gąsdinti (per atsišaukimus ir žodžiais) sušaudymu, kad galėtų pasiteisinti prieš sovietų valdžią, kodėl nedalyvauja rinkimuose. Rinkimų išvakarėse Žebenkšties rinktinės partizanai apšaudė dvi rinkimų apylinkes. Viename rinkimų apylinkės apšaudyme dalyvavo J. Žemaitis ir maždaug 15 partizanų¹¹². Tam pasirengti padėjo net rinkimų komisijos darbe dalyvavęs asmuo. Iš jo sužinota, kiek žmonių dalyvavo apylinkės apsaugoje, apie esantį telefono ryšį. Gavę žinių apie pastato Rimkiškių k. (Raseinių apskrityje) apsaugą, nutarė jo neužimti, o, pirmiausia nutraukę telefono ryšį, apšaudė iš 100–150 metrų. Apšaudymas truko apie 10 min., žuvo apsaugoje buvęs NKVD kareivis ir keli buvo sužeisti¹¹³. Tokios ir panašios partizanų akcijos sulaukdavo sovietų saugumo atsakomosios reakcijos. Toje ir aplinkinėse teritorijose vykdavo gaudynės, buvo ieškoma partizanų, daromos kratos, suimami vietos gyventojai. Šiuo minimu atveju partizanai nebuvo surasti, nes jie įvykdė akciją atokiau nuo savo dislokacijos vietos Sandrausiškės miške (apie 20 km atstumu). Ką nors įvykdžius, partizanams buvo svarbu pasirinkti greitus atsitrau-

Lietuvos kariuomenės karininkas
Juozas Čeponis prieškarui.

111 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 78.

112 Vytauto pareigų tėvynei ėjimo lapas 1949 m. liepos 26 d. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 12, l. 87.

113 J. Žemaičio 1953 m. liepos 6 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 118; J. Žemaičio 1953 m. lapkričio 10 d. tardymo protokolas. *Ten pat*, t. 2, l. 9–11.

kimo kelius, nes jie jau turėjo karčios sovietų saugumo smūgių patirties. Taip pat buvo praktikuojama vienu metu įvykdyti kelias akcijas ir taip išsklaidyti juos persekiojančias jėgas. Per minėtą NKVD atsakomąją akciją vis dėlto buvo suimti partizanų rėmėjai ir ryšininkai.

Koviniai veiksmai nebuvo J. Žemaičio ir jo artimiausių bendražygių savaiminis tikslas. J. Žemaitis visuomet dėjo didžiausias pastangas suvienyti pasipriešinimo pajėgas, jo organizaciniai gebėjimai leido tęsti šį darbą per visus partizanavimo metus. 1946 m. Žaibo apygardos sukūrimas nebuvo realizuotas, nors ir ieškota kontaktų su gretimose apskrityse veikusiais partizanais, pasidalintos veikimo kryptys. J. Čeponis ir A. Zaskėvičius turėjo tartis dėl susijungimo su Lydžio rinktine, veikusia gretimoje Tauragės apskrityje, o J. Žemaitis ir P. Bartkus pradėjo ieškoti kontaktų šiaurės ir rytų kryptimis nuo jų partizanavimo vietų, t. y. Šiaulių ir Kėdainių apskrityse.

1946 m. gegužės mėn. J. Žemaitis su kitais partizanais įsikūrė Palapišių (Pyragių) miške, toje pačioje Raseinių apskrityje. Ten įrengtos dvi stovyklos su apkasais. Žemutinėje stovykloje buvo 14 bunkerių, apjuostų apkasais, o viršutinėje – 13 bunkerių, apjuostų apkasais. Pagal vienus duomenis, šie apkasai buvo likę nuo Antrojo pasaulinio karo. Įsitvirtinimas rodytų, kad partizanai planavo čia laikytis ilgai. Miške pradėjo leisti laikraštį „Alio“ 20–25 egzempliorių tiražu¹¹⁴.

J. Žemaitis neužsisėdėdavo vienoje vietoje, jis ieškojo kontaktų ir žmonių, galinčių dirbti partizanų kuriamame apygardos štabe. 1946 m. birželio mėn. Žaiginio miške J. Žemaitis susitiko su Povilo Lukšio rinktinės vadu Jonu Jasinevičiumi-Margiu, veikusiu Kėdainių apskrityje. Bet rinktinė neprisijungė prie kuriamos apygardos. Gegužės mėn. P. Bartkus susisieikė su Vytauto Didžiojo rinktinės vadu Jonu Belaglovu-Algiu, veikusiu Šiaulių apskrityje. Pats J. Žemaitis su juo susitiko vasarą, suderino rinktinių veikimo ribas, nustatė ryšių punktus.

Tuo metu J. Žemaičio laukė dar vienas karinis išbandymas. Liepos 5 d. MVD, išstardžiusi suimtą partizaną, sužinojo apie partizanų stovyklą Palapišių (Pyragių) miške, kurioje tuomet stovyklavo apie 26 (kitur nurodoma – apie 30) kovotojus. Liepos 6 d. ten pasiūsti 62 MVD kareiviai, 15 sribų. Jie supdami greitai užėmė žemutinę stovyklą, todėl partizanai persikėlė gintis į viršutinę. Gynybai vadovavo savitvardos nepraradęs J. Žemaitis. Kautynės truko apie pusantros valandos (kitur teigiama – iki 3 val.), ir jos buvo sėkmingesnės nei Virtukų miške. Tuo metu stovykloje besilankiusi ryšininkė Nina Nausėdaitė prisiminė: „Stovykla buvo įruošta pagal visus karinius reikalavimus: apkasai, kulkosvaidžių lizdai, stebėjimo ir sargybų postai. Vieną rytą rusų kareiviai ir vietiniai sribai glaudžiai apsupo stovyklą. Liko vienintelis kelias – prasiveržti. Visų ginklų ugnį Žemaitis įsakė sutelkti viena kryptimi. Prasiveržėme.“¹¹⁵ Kautynėse dalyvavusi kovotoja Juzefa Ličkutė pasakojo:

114 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 80, 82.

115 Petrauskas, A. *Tėvynei jo plakė širdis. Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*. Kaunas, 2005, p. 60–61.

Pirma žinoma partizanų nuotrauka. Iš kairės: Jonas Žemaitis ir Kovo apylinkės vadas Jonas Jasinevičius-Margis 1946 m.

„Iš abiejų pusių prabilo pragariška ugnis: kaleno kulkosvaidžiai, tratėjo automatai, trenkė šautuvų salvės, kurtinančiai sproginėjo granatos (...) Kovėmės apie valandą. Toliau tęsti kautynes darėsi pavojinga: seko šovinių atsargos, (...) Jonas Žemaitis, vadovavęs kautynėms, davė komandą laužtis iš apsiausties į netoliese esančią pelkę link Dubysos. Bet vos tik pakilome iš apkasų, su nauja jėga pasiutiškai ėmė kalenti rusų kulkosvaidžiai. Turėjome vėl šokti atgal į apkasus. Rusų kulka peršovė Jono Žemaičio ant peties kabojusią kasetę (planšetę), jam užsikirto vokiškas automatas. Per mūsų trenksmą aš šaukiu J. Žemaičiui: „Bėkim į nendryną!“ Žemaitis nepraranda savitvardos, mane ramina: „Nesikarščiuok“, liepia neišsikišti, netapti taikiniu. Sukaupę vienon vieton kulkosvaidžius, šokome antrą kartą iš apkasų ir puolėme į nendryną.“¹¹⁶ Pagrindinės partizanų pajėgos, pralaužusios apsupimo žiedą, sėkmingai prasiveržė. Verždamasis žuvo partizanų kulkosvaidininkas Alfonsas Jokubauskas-Šura (Šiūra?). Sovietų pusėje žuvo 1 karininkas ir 5 kariai, 6 sužeisti. Stovyklos įrengimas padarė įspūdį priešininkui, nes, anot MVD, įrengta pagal paskutinį karinės technikos žodį¹¹⁷. Po kautynių, išsisklaidę mažesnėmis grupelėmis, partizanai taip ir nesurasti, nors paieškoms mesta 4-osios MVD divizijos 700 karei-

116 *Aitvarai. Kęstučio apygardos partizanai*. Ats. redaktorius J. Girdzijauskas, Kaunas, 1996, p. 46–47.

117 Ten pat, p. 48.

vių. Stovykloje partizanai buvo priversti palikti rašomąją mašinėlę, ginkluotės dalį, dokumentus, radijo imtuvą ir kt. Pavojingiausia, kad stovykloje teko palikti dokumentus, kurie galėjo atskleisti daug partizanų paslapčių, ne veltui čekistai panašius dokumentus vertindavo kaip turinčius didelį „operatyvinį interesą“. Galbūt dėl to rugpjūčio pradžioje Žebenkšties rinktinės pavadinimas pakeistas į Šerno.

Tai buvo paskutinės didesnės J. Žemaičio kautynės, vėliau vyko tik trumpi atsitiktiniai susišaudymai su SSRS vidaus kariuomenės daliniais. Tokios kautynės tik parodėdavo, kad partizanams atsilaikyti prieš tokią karinę jėgą neįmanoma. Ilgose kautynėse greitai baigiasi šaudmenys, o sovietų pusė gali bet kada sulaukti jėgų papildymo arba atsiųstos papildomos pajėgos greitai apsupti visą kautynių vietą.

ASMENINĚ DRAMA

*Sienos bunkerio smaugia jaunystę
Ir veiduos ilgesys... Kas supras?
Taip norėtus nueiti, nuklysti,
Prie ugnies pasišildyt rankas.*

Diana Glemžaitė, partizanų poetė

Asmeninė drama

Sovietų saugumas sekė ir persekiojo pasitraukusiųjų į mišką šeimos narius ir artimiausius gimines. Jie būdavo suimami, tardomi, verbuojami, per juos siekiama paveikti kovotojus. Dalis buvo nuteisti ir išsiųsti į lagerius, o taikant kolektyvinę atsakomybę, jau nuo 1945 m. partizanų (nesvarbu, žuvusių ar dar tebekovojančių), aktyvesnių ryšininkų ir rėmėjų šeimos pradėtos tremti į Sibirą, jų namų ūkiai konfiskuoti. Tokios tremtys kartotos beveik kasmet iki 1953 metų. Sovietų saugumo dėmesio sulaukė ir J. Žemaičio žmona, ir tėvai.

Namai Kiaulininkų kaime buvo nacionalizuoti, turtas išgrobstytas, o tėvai Jonas ir Petronėlė iškeliavo slapstytis į Palangą, kur prisiglaudė pas senus pažįstamus, nes ankstesnėje gyvenamojoje vietoje buvo sekami. Vėliau konfiskuoti namai išardyti. J. ir P. Žemaičiai, besiglaudžiantys Palangoje, kartą buvo apvogti, vėliau persikėlė gyventi į Klaipėdos kraštą, kur įsikūrė suremontuotame sandėliuke. Išgyveno šelpiami neabejingų žmonių. Viena tokių buvo juos suradusi giminaitė Kazimiera Rašimaitė-Stankienė. Dar vėliau partizanų vado tėvai apsigyveno Klaipėdos invalidų namuose – Laugaliuose. Pasitraukę iš namų, jie niekada daugiau nesusitiko su sūnumi – vengė susitikimų ir J. Žemaitis, žinodamas, kaip brangiai tai gali kainuoti tėvams. Sovietų saugumui nepavyko per tėvus susekti partizano pėdsakų, nors bandė. 1952 m. šiuose valdiškuose namuose tėvas J. Žemaitis baigė savo dienas, o Petronėlė tuo metu susirgo depresija, ji paliko šį pasaulį 1961 metais.

1948 m. iš tremties Sibire pabėgusi J. Žemaičio sesers Kotrynos dukra Aušra slapstėsi Lietuvoje. MGB sekė, ar ji neturi ryšių su dėde. 1949 m. ji buvo suimta ir išsiųsta atgal¹¹⁸. Ieškodamas J. Žemaičio, MGB darbuotojas nuvyko pas ištremtą Juškų šeimą. Ten nuvykęs, klausinėjo apie J. Žemaitį, žadėdamas grąžinti šeimą į tėvynę, bet irgi nieko konkretaus nepasiekė¹¹⁹.

Dar didesnių rūpesčių J. Žemaičiui kilo dėl mažamečio sūnaus Laimučio.

---

118 Juškų šeimos tremties byla. LYA, f. V-5, ap. 1, b. 39984.

119 *Aitvarai. Kęstučio apygardos partizanai*, p. 23.

1946 m. liepos mėn. Kaune besislapstanti žmona Elena, kuri retkarčiais atvykdavo susitikti su vyru, mirė ligoninėje, tikriausiai nuo nėštumo komplikacijų. Niekas nebuvo matęs J. Žemaičio, taip išgyvenančio žmonos netektį¹²⁰. Atsitikus tokiai nelaimėi, sūnui Laimučiuui skubiai prireikė globos. Aiškiai suprasta, kad jis galėjo tapti poveikio priemone MVD rankose. Į Kauną nusiųsta ryšininkė Nina Nausėdaitė-Rasa išsivedė berniuką ir po kurio laiko surado jam laikiną globėją. Vėliau partizano sūnų perėmė globoti mokytoja Ona Liubinavičienė. J. Žemaitis palaikė ryšį su ja per ryšininkus. Įvyko tik keli tiesioginiai partizanų vado J. Žemaičio susitikimai su sūnumi.

Nors ir verčiamas šeiminių aplinkybių, J. Žemaitis neišsižadėjo kovos, nepasirinko lengvesnio, patogesnio gyvenimo kelio. Šeimos gerovės neiškėlė aukščiau duotos priesaikos. Matė, kad geresnės globėjos kaip mokytoja Ona Liubinavičienė sūnui nerastų, jautė, kad moteris, ateidama į susitikimus, tikisi iš jo kažko daugiau nei dėkingumo, kad ta graži moteris atvažiuoja pasimatyti ne tik dėl vaiko. Jokių pažadų jai nebuvo davęs, neišpareigojęs. J. Žemaitis palaikė ryšį su ja per ryšininkus. Augančiam vaikui Liubinavičiaus pavarde buvo pasakojama, kad jo tėvas gyvena Afrikoje ir yra beždžionių vadas¹²¹. Todėl jis laukdavo panelės „iš Afrikos“. J. Žemaitis sūnui rašė laiškus, įvyko vos keli tiesioginiai susitikimai su juo ir jo globėja. 1948 m. per antrą susitikimą J. Žemaitis padovanojo išdrožtą tanką¹²². Vėliau, Laimučio Žemaičio prisipažinimu, jo atmintyje šie susitikimai neišliko. Nenorėdama būti susekta, O. Liubinavičienė keitė gyvenamąsias vietas, slėpė daiktus, susijusius su J. Žemaičiu. Savo ruožtu MGB stengėsi per agentūrą susekti juos, 1950 m. tai pavyko. O J. Žemaitis, net gyvendamas paskutiniame bunkeryje, galvodavo apie sūnų¹²³.

Kartą po pasimatymo su O. Liubinavičiene pats savimi nusistebėjo: „Matyt, labai pasenau. Aš jai pasakiau: „Reikėtų tave pabučiuoti už tokį gerumą“, bet nečiupau į glėbį ir neišbučiauvau.“¹²⁴ Jam keturiasdešimt metų, bet jautė, kad sieloje sugrubo. Paskutinį kartą sūnų matė 1948 m. vasarą.

Sunkios partizaniškos gyvenimo sąlygos ir šeimos nelaimė pakeitė J. Žemaičio būdą. Jis užsisklendė savyje. Pagal bendražygių prisiminimus, būdavo dažnai susimąstęs ir gana uždaras, nekalbus, nemėgo linksmintis ir juokauti, bet mielai šypsodamasis klausydavosi kitų klegesio. Linksmą pokštininkę ryšininkę padrąsinęs: „Šnekėk, šnekėk, aš irgi noriu pasijuokti.“¹²⁵ Tačiau laikydavosi kiek atokiau nuo

---

120 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 451 (ryšininkės Ninos Nausėdaitės pasakojimas).

121 Ten pat, p. 139.

122 Ten pat, p. 158.

123 Ten pat, p. 270.

124 Ten pat, p. 464 (Rožės Jankevičiūtės-Žalnieriūnienės prisiminimai).

125 Ten pat, p. 457 (ryšininkės Eleonoros Grigaravičiūtės prisiminimai).

kitų. Kaip prisiminė ryšininkė Elvyra Pliupelytė: „Sėdime kartą prie laužo, partizanai tyliai dainuoja, daugiausia Dargio sukurtas dainas, o Vytautas kiek atokiau, ant pasvirusio medžio kamieno, susikaupęs, galvą nuleidęs. Man atrodė, kad jis labai pavargęs, tarsi atsakomybės naštos prislėgtas.“¹²⁶ Palaipsniui Žemaitis iš tiesų pasijautė senas tarp partizanų – daug kam žuvus, atėjo dvidešimtmečiai jaunuoliai, kurių akimis J. Žemaitis buvo kovų veteranas, keturiasdešimt dvejų metų senukas. Kai Jūros srities vadas Antanas Bakšys, jaunesnis už J. Žemaitį keturiolika metų, pasiskundė, kad būti su juo vienoje būstinėje nuobodu, nepyko dėl to¹²⁷. Per naktinius žygius, eidamas dešimtis kilometrų, jis tylėdavo. Sunkios gyvenimo sąlygos pakirto ir partizanų vado sveikatą. Stojišką charakterio tvirtumą ir tikro vado savybes, asmeninio gyvenimo laimės atsisakymą labiau stiprino ir slėgė, matyt, didelė atsakomybė už kitus partizanus. Jis siūlė partizanams kreiptis vienas į kitą kreipiniu „broli“. Kreipinys greitai plito būriuose ir apygardose.

Dar porą dešimtmečių pagrindinės jaunimo organizacijos pradėdavo atsišaukimus kreipiniu „Broliai lietuviai!“.

---

126 Ten pat, p. 473.

127 Ten pat, p. 249.

RINKTINĖS VADAS

„Visur smurtas, baimė, kraujas, kančia. Daugiau kaip 100 000 tikinčiųjų nukankinta arba iš bado ir šalčio Sibire mirė. Kasdien naujos aukos. Nėra namų, kuriuose nebūtų ašarų. 40 procentų kunigų, t. y. daugiau kaip 400, Sibiro katorgoje arba pogrindyje slapstosi.“

*Iš Lietuvos Romos katalikų 1947 09 20 laiško
Šventajam Tėvui Pijui XII Vatikane*

Rinktinės vadas

Dėl įvairių tarpusavio nesutarimų ir ryšių stokos Žaibo apygarda nebuvo sukurta. Nuo Žebenkšties (nuo 1946 m. rugpjūčio mėn. – Šerno) rinktinės dėl vidinių nesutarimų atsiskyres J. Čeponis-Tauragis su dalimi partizanų subūrė Žalčio rinktinę. Taigi padalinių daugėjo, bet nebuvo vienijančio centro, kol 1946 m. rugsėjo 12 d. posėdyje dalyvavę 4 rinktinių atstovai įkūrė Jungtinę Kęstučio apygardą. Rugsėjo 21 d. apygardos vadu išrinko buvusį Lietuvos kariuomenės aviacijos leitenan-

Jungtinės Kęstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius.
Prieškarinė nuotrauka.

tą Juozą Kasperavičių-Angį. Junginio spaudos organu tapo „Laisvės varpas“. Vėliau prisijungė dar dvi rinktinės. Veikimo plotai išsiplėtė ir apėmė Pietų Žemaitijos ir dalies Vidurio Lietuvos teritoriją. J. Žemaitis laikė išrinktą vadą autoritetingu ir pritarė daugeliui jo sprendimų. Į Jungtinės Kęstučio apygardos štabą J. Žemaitis, kaip rinktinės vadas, siūsdavo ataskaitas ir surinktus pinigus, o iš ten gaudavo įsakymus ir pogrindžio laikraštį „Laisvės varpas“. Pačioje rinktinėje kartais spausdinti atsišaukimai.

Kituose Lietuvos regionuose irgi vyko partizanų vienijimosi procesai. 1945–1946 m. Pietų Lietuvoje susikūrė Tauro ir Dainavos apygardos, 1946 m. susijungusios į Pietų Lietuvos sritį. Tuo pat metu Aukštaitijoje jau veikė Vytauto, Vyčio, Didžiosios Kovos apygardos, nors kontaktų tarp šių apygardų būta, bet stokota vienybės.

Brendo visos Lietuvos partizanų vienijimosi klausimas, bet 1946 m. tokią iniciatyvą perėmė sovietų saugumas. Jo tikslas buvo, suvienijus partizanus, juos sunaikinti vienu smūgiu. MGB per savo agentus, pagrindinis jų buvo agentas Ažuolas (pogrindyje prisistatydavo kaip Erelis, o iš tikrųjų po slapyvardžiu slėpėsi Vilniaus universiteto dėstytojas Juozas Markulis, aktyvus ir iniciatyvus slaptasis bendradarbis, turėjęs savitą gyvenimo filosofiją), pradėjo skleisti kovojančios Lietuvos vienybės idėją. Drauge platinta vadinamojo pasyviojo pasipriešinimo idėja. Jos esmė – nevykdyti aktyvios veiklos (nes ji sukelia nereikalingas represija, patiriama aukų ir neduoda apčiuopiamų rezultatų), reikia sudėti ginklus ir laukti patogaus momento, t. y. karo tarp Vakarų ir Rytų, kai bus proga sukilti. Šitaip būtų išsaugotos jėgos ateities kovoms. Pasitraukiantiems iš aktyvios kovos partizanams buvo žadama parūpinti fiktyvius dokumentus. Pasyviojo pasipriešinimo idėja pogrindyje nebuvo naujiena, ją skelbė ir pogrindžio organizacijos, tik pagrindis siekė išsaugoti gyvybines tautos jėgas, o sovietų saugumas – sunaikinti ginkluoto pasipriešinimo judėjimą. 1946 m. pavasarį ir vasarą MGB ieškojo ir užmezgė ryšius su daugeliu apygardų ir rinktinių, tarp jų ir su Šerno rinktine. Sužinojęs, kad Vilniuje organizuojamas pogrindžio centras, ten išvyko A. Zaskevičius, ėjęs Šerno rinktinės vado pareigas. 1946 m. rugpjūčio 20 d. jis perdavė pareigas J. Žemaičiui. Vilniuje apsigyvenusių partizanų MGB iš karto nesusėmė, nes, slapta juos sekdamas, siekė kuo daugiau išsiaiškinti.

Atvykęs iš Vilniaus į Jungtinę Kęstučio apygardą, A. Zaskevičius pranešė apie Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) kūrimą ir kvietė apygardą prisidėti. Apie tai lapkričio 1 d. jis pranešė J. Žemaičiui (pastarajam siūlė fiktyvius dokumentus¹²⁸), lapkričio 9 d. – apygardos vadui J. Kasperavičiui. Kuriamas BDPS neva turėjo suvienyti partizanus, bet Jungtinės Kęstučio apygardos vadai atsargiai žiūrėjo į naują struktūrą, pritarė vienijimuisi, bet prieštaravo partizanų demobilizacijai, siekė gauti daugiau duomenų apie naują struktūrą. Kontaktams sutvirtinti gruodžio 22 d. į apygardą atvyko pats BDPS pirmininkas J. Markulis-Erelis. Jis

---

128 J. Žemaičio 1953 m. liepos 6 d. tardymo protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 131.

Κęstučio apygardos partizanai. Iš kairės: Krizostomas Labanauskas-Justas, Edmundas Kurtinaitis-Kalnius.

pakvietė apygardos vadovybę į partizanų suvažiavimą, numatytą 1947 m. sausio 18 dieną. Ereliis buvo įgavęs partizanų pasitikėjimą. Taip pridengdama savo tikslus, MGB pradėjo organizuoti Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą. Jungtinės Kęstučio apygardos vadas pradėjo ruošti pasiūlymus suvažiavimui.

Tuo metu J. Žemaitis suformavo naują rinktinės štabą, įtraukė į rinktinę keletą atskirai veikusių partizanų grupių. 1946 m. lapkričio mėn. rinktinės pavadinimas pakeistas į Savanorio, eidamas naujas pareigas, J. Žemaitis pakeitė ir savo rašytinį, ir sakytinį slapyvardžius. Tų metų pabaigoje rinktinėje veikė 73 ginkluoti partizanai, o jiems talkino 452 OS nariai, tais metais žuvo 16 partizanų. 1947 m. pradžioje Jungtinėje Kęstučio apygardoje buvo 515 partizanų ir 1 799 legaliai gyvenę OS nariai¹²⁹. Šie skaičiai rodo, kiek rėmėjų turėjo veikti norint aprūpinti partizanus. Rinktinės vado asmeninę apsaugą sudarė 3 kovotojai, pastovios vadavietės neturėta, todėl keliauta. Savanorio rinktinėje 1947 m. sausio mėn. buvo 69 kovotojai (tarp jų 2 moterys). Pagal tarnybą Lietuvos kariuomenėje buvo karininkas (J. Žemaitis), 9 puska-

129 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 102.

rininkiai, 28 eiliniai ir šauliai, 31 netarnavusysis kariuomenėje¹³⁰. J. Žemaičiui teko vadovauti tokiems kovotojams. Netarnavusiųjų skaičius proporcingai vis didėjo.

Įvertindamas nuopelnus, 1947 m. vasario 16 d. Jungtinės Kęstučio apygardos vadas J. Kasperavičius-Visvydas apdovanojo J. Žemaitį-Ilgūną (už nuopelnus organizacinėje srityje ir vadovavimą) kartu su kitais apygardos partizanų junginių vadais Pasižymėjimo ženklu¹³¹. Savo ruožtu, kaip rinktinės vadas J. Žemaitis teikė apygardai apdovanoti savo vadovaujamų partizanų kandidatūras.

Suprasdamas netvarkos žalą partizaniniam judėjimui, J. Žemaitis siekė įvesti drausmę, ypač vykdant partizanų baudžiamuosius veiksmus, nes neatsakingumas ir savivalė šioje srityje galėjo pakenkti partizanų vardui tarp žmonių. Jo tardymo protokole užrašyta, kad jis, atsakydamas į tardytojo klausimą, teigė, jog iki 1947 m. nedalyvavo „teroristiniuose aktuose“, bet prisiima atsakomybę už jo vadovaujamų partizanų įvykdytas „žudynes“¹³². Jei jis panašiai pasakė, tai byloja apie jį, kaip vadą, nevengusį prisiimti kaltės už tuos veiksmus, kurių gal ir negalėjo kontroliuoti. Neprieštarauja tokiai nuomonei MGB suimto S. Zaskevičiaus pateikta J. Žemaičio charakteristika, kur minimas žodis „humaniškas“¹³³.

J. Žemaitis taip pat ragino kovotojus mesti besaikį gėrimą, nes svaiginamųjų gėrimų vartojimas darė daug žalos, atnešdavo aukų. 1946 m. gruodžio 20 d. įsakyme jis rašė: „Šis įprotis veda mūsų tautą į pražūtį ir palaipsnį išnykimą nuo žemės paviršiaus. Mokėkime būti linksmi ir be degtinės, per šventes nepragerkime savęs, taip pat Lietuvos ir jos vardo.“¹³⁴ Drausmė ir susilaikymas buvo būtinos partizanavimo sąlygos, ypač sunkėjant kovai.

Pokario metais kaimo žmonės gyveno skurdžiai, todėl vis mažiau galėjo padėti partizanams maistu ir drabužiais. Partizanams nuolat trūko ginklų ir šovinių. Miško kovotojai naudojo tokius ginklus, kokius sugebėjo gauti, daugiausia likusius po karo veiksmų Lietuvoje 1941 m. ir 1944 metais. Naudojant rusiškos ar vokiškos gamybos ginklus, kildavo šovinių pritaikymo problemų. J. Žemaitis iki pat suėmimo nešiojo vokišką automatą StG 44 (dar vadinamą „šturmgeveru“, ne taip dažnai partizanų turimą dėl šovinių trūkumo) ir vokiškos gamybos pistoletą. Partizanams trūko ir aprangos. Jie stengėsi nešioti prieškarinio Lietuvos kariuomenės arba pagal vienų ar kitų metų modelius pasiūtas uniformas su Lietuvos kariuomenės, lietuviškais istoriniais, tautiniais atributais. Iš išlikusių partizanų nuotraukų galima spręsti, kad J. Žemaitis dėvėjo ir civilius drabužius, žinoma, konspiracijos sumetimais.

---

130 Savanorio rinktinės vado Ilgūno 1947 m. sausio 12 d. duomenys apie sudėtį. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 41180, t. 3, l. 94.

131 Jungtinės Kęstučio apygardos vado Visvydo 1947 m. vasario 16 d. įsakymas apygardai Nr. 8. *LYA*, f. K-1, ap. 58, l. 66.

132 J. Žemaičio 1953 m. liepos 3 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, p. 110.

133 A. Zaskevičiaus 1947 m. liepos 7 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11004/3, l. 84.

134 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 376.

Be įprastinio sovietų saugumo spaudimo, reikėjo išvengti įvairių provokacijų. Štai 1946 m. MVD Raseinių skyrius planavo sukompromituoti rinktinės vadą. Sąmoningai pamestas laiškas, kuriame teigiama, kad J. Žemaitis bendradarbiauja su sovietų saugumu¹³⁵. Sėkmės atveju galima buvo tikėtis, kad patys partizanai likviduos savo vadą, bet provokacija nepavyko. Taip pat MGB nepasisekė kita dar didesnė provokacija. Dėl sovietų saugumo padarytų klaidų partizanų atstovai Vilniuje iššifravo Erelį kaip sovietų saugumo agentą. Greitai apie tai ryšininke N. Nausėdaitė perspėjo Jungtinės Kęstučio apygardos vadovybę. Partizanams demaskavus MGB užmačias dėl tariamo partizanų vadų suvažiavimo, šis neįvyko.

Išvengę sovietų saugumo pinklių, kovotojai posėdžiavo sausio 15 d. Tauro apygardoje. Į šį susitikimą nespėjo atvykti Jungtinės Kęstučio apygardos vadas J. Kasperavičius. Jis tik perdavė laišką, kuriame samprotavo apie būsimą vieningą organizaciją. Jo laiške vartojamas pavadinimas „Laisvės kovos sąjūdis“¹³⁶ vėliau prigijo. Minėtame susitikime nutarta įsteigti BDPS Prezidiumą ir nutraukti MGB kontroliuojamus ryšius su užsieniu. Vienijimosi iniciatyva pradėta įgyvendinti Tauro apygardos partizanų pastangomis. Tačiau Aukštaitijos partizanai dar tebetikėjo BDPS ir Ereliu, kol jį patys iššifravo 1947 metais. Kurdama BDPS Prezidiumą, Tauro apygarda dažniausiai susirašinėjo su Jungtine Kęstučio apygarda.

Palaikęs ryšius su apygardos vadovybe, J. Žemaitis buvo nuolat informuojamas apie centralizacijos reikalus. Jis pritarė J. Kasperavičiaus-Visvydo mintims, išdėstytoms laiške suvažiavimui. Anot J. Žemaičio, „jo kalbos, mintys buvo vadovaujanti gaire visose pagrindžio centralizacijos atkūrimo pastangose visiems likusiems Kęstučio apygardos vdv-bės nariams, tame skaičiuje ir man“¹³⁷. Jo nuomone, kuriant vadovybę nereikėjo vadovautis buvusią partine priklausomybe, o vertinti žmones pagal gebėjimą dirbti, kad vadovybę sudarytų tik ginkluoti partizanai, o legaliai gyvenantys galėtų tik padėti vadovybei. Lemiamas balsas turėtų priklausyti partizanams, kaip patiriantiems sunkiausią pagrindžio kovos našą. J. Žemaitis kritiko tai, kad 1947 m. sausio 15 d. suvažiavime sprendimai priimami dalyvaujant tik dviejų apygardų partizanams, taip pat įsakmų BDPS Prezidiumo kūrėjų toną. Jis siūlė kuriamą organizaciją pavadinti Lietuvos prisikėlimo sąjūdžiu, kuris turėtų kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo „demokratinėmis laisvių pagrindais“¹³⁸.

Tęsdamas susirašinėjimą su Tauro apygarda, kuri ruošėsi siųsti atstovus į užsienį, apygardos vadas J. Kasperavičius-Visvydas siūlė vykti J. Žemaičiui, kaip mokinčiam užsienio kalbų ir žinančiam Lietuvos situaciją. J. Žemaitis sutiko ir laiške

---

135 Ten pat, p. 101.

136 *Laisvės kovos 1944–1953 metais*. Sud. D. Kuodytė, A. Kašėta. Kaunas 1996, p. 258–268.

137 Žemaitis, J. Apybraiža apie pagrindžio organizaciją nuo BDPS žlugimo iki pastarojo meto. *Laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993, p. 77.

138 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 383–384.

| Suimtas ir užverbuotas Algimantas Zaskevičius viduryje tarp agentų-smogikų 1949 m.

| Jurgis Krikščiūnas-Vytautas ir Juozas Lukša-Kęstutis žygyje į Lenkiją 1947 m.

vadui atsakė: „Išvykti į užsienį galiu bet kuriuo metu.“¹³⁹

Buvo numatytas pasitarimas su Tauro apygardos vadais, o kaip vienas iš Jungtinės Kęstučio apygardos atstovų pasirinktas J. Žemaitis. Bet padėtis keitėsi beveik kas savaitę. 1947 m. kovo mėn. suimtas A. Zaskevičius tardomas palūžo, buvo užverbuotas MVD ir pradėjo veikti prieš partizanus. Kelionė į pasitarimą su Tauro apygardos vadais jau iš pradžių buvo nesėkminga. Kartu su J. Žemaičiu keliaujantis P. Bartkus buvo sužeistas netyčia iššovus ginklui (tai neretas atvejis, nes dėl nuolat gresiančio pavojaus partizanai dažnai nešiojosi užtaisytus ginklus), J. Žemaitis taip ir nesusitiko su J. Kasperavičiumi, nes balandžio 9 d. šis žuvo. Apygardai likus be vado, reikėjo formuoti naują vadovybę. Partizanų žūtys ir rėmėjų suėmimai buvo nuolatiniai, retėjo senųjų patyrusių kovotojų gretos, tai gerokai keitė ateities planus.

Pati Tauro apygarda paruošė ir išsiuntė atstovus į užsienį. 1947 m. gegužės mėn. į Lenkiją nuvyko ir grįžo atgal Juozas Lukša-Kęstutis ir Jurgis Krikščiūnas-Vytautas. O tų metų gruodžio mėn. ilgesniam laikui į Vakarus išsiųsti minėtas J. Lukša-Skrajūnas-Skirmantas ir Kazimieras Pyplys-Mažytis-Audronis. Taip pavyko kuriam laikui nutraukti sovietų saugumo kontroliuojamus ryšius su Vakaruose veikiančiomis lietuvių emigrantų organizacijomis.

---

139 Ten pat, p. 384.

10

APYGARDOS VADAS

O, skambink per amžius vaikams Lietuvos,
Kud laisvės nevertas, kas negina jos!

Garbingoje ir teisingoje kovoje dėl Lietuvos Laisvės
ir Nepriklausomybės

Tautvydas
GEV

Už drąsą, narsumą ir atkaklumą
kautynėse

BALTIJOS Apygardos įsakymu Nr. 18 § 2

1947 m. rugsėjo mėn. 8 d.

Apdovanojimas

PASIŽYMĖJIMO ŽENKLU

Lai būna garbė tiems, kurie pasišventusių, atkakliu
ir ryžtingu darbu, nebudami nei kietą vargo, nei
kančių, nei mirties pavojaus, eina Laisvės ir Nepri-
klausomybės keliu!

PASIŽYMĖJIMO ŽENKLO
LIUDIJIMAS

Nr. 62

1948 m. Kovo mėn. 11 d.

Apygardos vadas

1947 m. gegužės 20–25 d. apygardos vadovų pasitarime Jungtinės Kęstučio apygardos vadu išrinktas J. Žemaitis. Jo atsakomybė išaugo, nors apygardos vadas turėjo daryti beveik tą patį, ką darė rinktinės vadas, tačiau kur kas platesniu mastu, neretai dar ir peržengiančiu vadovaujamos apygardos ribas. J. Žemaitis tęsė vienijimo darbą. Kurį laiką jis dar apmokė naują rinktinės vadą – buvusį mokytoją Edmundą Kurtinaitį.

Kęstučio apygardos vadovybė 1947 m. (?) Stovi (iš kairės): Antanas Liesis-Tvanas, apygardos vadas Jonas Žemaitis-Tylius, Jonas Nuobaras-Lyras, apygardos štabo narys Vytautas Gužas-Kardas, Mečys Orlingis-Ričardas.

Kęstučio apygardos partizanai 1947 m. Prigulę (iš kairės): Povilas Mačiulis-Robertas, Bronius Neverdauskas-Papartis, Alfonsas Pakarklis-Kilpa. Prisėdę (iš kairės): Jonas Žemaitis-Tylius, Edmundas Kurtinaitis-Kalnius, Teofilis Pakarklis-Algis. Priklaupęs Petras Bartkus-Dargis.

Tuo metu sovietų saugumo spaudimas nesilpo. Naudojant agentūrą ir asmenis „tamsoje“ (t. y. manipuliavimas žmonėmis jiems patiems nesuprantant), ieškota partizanų vado, todėl konspiracija turėjo tik didėti. Vėl pradėti keisti rinktinių pavadinimai, o pati apygarda dokumentuose pradėta vadinti Baltija. Jos vadas pradėjo pasirašinėti Tyliaus slapyvardžiu, persikėlė gyventi į bunkerius, įrengtus Stulgių apylinkėse (dabartiniuose Kelmės ir Tauragės rajonuose). Šios slėptuvės sudarė savotišką sistemą. Keturi bunkeriai įrengti 7–8 km spinduliu vienas nuo kito (vienas pasirodė netinkamas, nes jį užliejo vanduo, kitas per daug tolimas)¹⁴⁰, jiems buvo suteikti kodiniai pavadinimai. Tokių slėptuvių įrengimas: iškasimas, pastatymas, užmaskavimas, trukdavo porą naktų. Bet statantieji turėjo dirbti itin slaptai (apsirūpinti mediena, paslėpti žemes ir pan.). Apie slėptuvę turėjo žinoti kuo mažiau žmonių, geriausia – vos keli. Tik tai užtikrino saugumą. Imtasi ir kitų apsaugojimo priemonių. Pasirūpinta, kad įrengtų bunkerių rajone partizanai nevykdytų jokių kovinių akcijų, kad nebūtų neorganizuotai plėšikaujančių asmenų, neplatunami atsišaukimai. 1947 m. tuo pasirūpinti turėjo suformuota 5 asmenų štabo apsaugos

140 J. Žemaičio 1953 m. liepos 7 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 138.

LAISVĖS VARPAS
 Nr. 128 47.XII.24.
 Janinės KESTUČIŲ Paigardos Elnevis

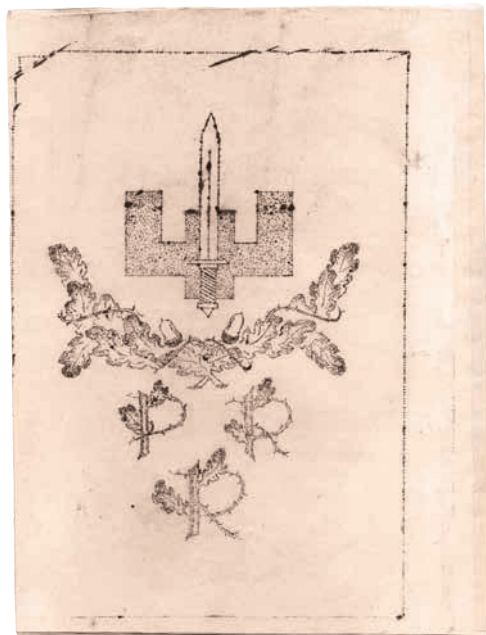
"Laisvės Varpas" spausdinamas Lietuvos Respublikos nepriklausomybei ir vienybei gynimo tikslais. Redakcija: Kaunas, Laisvės Varpas Nr. 128.

Šis yra mūsų šventas ir sakralus žurnalas, kuris yra mūsų širdis ir mūsų sąjūdis. Jis yra mūsų balsas ir mūsų vėliava. Jis yra mūsų sąjūdis ir mūsų kovos žurnalas. Jis yra mūsų sąjūdis ir mūsų kovos žurnalas.

Redakcija: Kaunas, Laisvės Varpas Nr. 128.

Spausdinama Kaune, Laisvės Varpas Nr. 128.

Pasaulyje šiuo metu vyksta didžiulė kovos su diktatoriumi ir diktatorizmu. Kovos su diktatoriumi ir diktatorizmu. Kovos su diktatoriumi ir diktatorizmu.

RŪPINTOJĖLIO
 Nr. 128
RŪPINTOJĖLIO

|| Partizanų spaudos leidiniai.

Kęstučio apygardos vadovybė 1947 m. (?). Sėdi: Mečys Orlingis-Ričardas. Stovi (iš kairės): apygardos vadas Jonas Žemaitis-Tylius, Antanas Liesis-Tvanas, Jonas Nuobaras-Lyras, apygardos štabo narys Vytautas Gužas-Kardas.

Kęstučio apygardos partizanai 1947 m. (?). Pirmoje eilėje (iš kairės): Vladas Pečkauskas-Gegužiukas, Albertas Norkus-Starkus, Jonas Žemaitis-Tylius, Pranas Strainys-Pranciškus, Kazimieras Ruibys-Inžinierius. Antroje eilėje (iš kairės): Steponas Venckaitis-Bijūnas, Mečys Orlingis-Ričardas, Jonas Nuobaras-Lyras, Aleksas Jurkūnas-Valeras, Aleksas Jucius-Gylys, Aleksas Miliulis-Neptūnas, Antanas Seneckis-Žaibas, Antanas Liesis-Idenas, Petras Bartkus-Žadgaila, Vytautas Gužas-Kardas ir Česlovas Remeikis-Plienas.

grupė. Siekta jokiais būdais neatkreipti sovietų saugumo dėmesio į šią vietovę¹⁴¹. Nors J. Žemaitis neišvengė karinių susidūrimų.

1947 m. kovo, liepos ir spalio mėn. J. Žemaitis dalyvavo trijuose trumpuose susišaudymuose su vidaus kariuomene ir sribais. Tai buvo atsitiktiniai, netikėti, trumpi susirėmimai. Per du susišaudymus žuvo po vieną sovietų kareivį. Iš vienu kautynių J. Žemaitis padėjo išnešti sužeistą kovotoją¹⁴².

Koviniams veiksams neteikdami pirmenybės, J. Žemaitis ir kiti akcentavo pagrindinės spaudos reikšmę, kuri daugeliu atvejų buvo pranašesnė negu ginkluotasis miestelis, parduotuvės ar pieninės užpuolimas, pasala prieš sovietinius aktyvistus, agitatorius. Reikėjo kovos už žmonių sąmonę, kaip atsako prieš sparčiai vykdomą sovietizaciją Lietuvoje, reikėjo stabdyti infocidą – gyventojų blokavimą nuo pasaulio žinių ir įvykių. Apygardos laikraščio „Laisvės varpas“ tiražas pasiekdavo 600–800 egzempliorių, tai palyginti dideli skaičiai, nes iš štabo į rinktines persiųsti keli leidiniai dar buvo dauginami vietoje. Pradžioje jame spausdintos žinios iš Lietuvos ir pasaulio (remiantis užsienio radijo laidomis), partizanų kūryba.

Publikacijas rengė ir pritraukti legaliai gyvenę asmenys, tarp jų buvęs Lietuvos kariuomenės pulkininkas Dominykas Steponaitis. Lietuvoje beveik kiekviena partizanų apygarda (kartais net rinktinė) leido atskirą leidinį. Per visą laikotarpį išleista apie 100 pavadinimų pagrindinių periodinių leidinių¹⁴³. Žinoma, jų leidimo laikas (nuo kelių mėnesių iki 5 ir daugiau metų) ir tiražai (nuo kelių dešimčių iki beveik tūkstančio vienetų), priklausomai nuo dauginimo priemonių, skyrėsi. Trūko intelektualų pajėgų, galinčių rengti straipsnius partizanų leidiniams. J. Žemaitis rūpinosi spaudos platinimu, apygardos štabe parengti tam reikalui nurodymai, kad neužtenka tik platinti spaudą, reikia ir paaiškinti svarbesnius straipsnius¹⁴⁴. Spaudos leidimas ir platinimas buvo rizikingas. Tą darydami įkliuvo daug rėmėjų, spaudos pavyzdžiai tapo įkalčiu jų baudžiamose bylose. Už kratos metu rastus šaudmenis ar pagrindinius leidinius buvo numatytos panašios bausmės.

Jungtinės Kęstučio apygardos vadui reikėjo palaikyti ne tik kontaktus su pavaldžiais partizanų būriais, bet ir su gretimomis apygardomis. Tam reikėjo sukurti ryšių sistemą ir išlaikyti ją nuolatinio persekiojimo metu. Ryšiai apygardos viduje ir išorėje palaikyti keliais būdais: ryšių grandinėls principu (iš junginio į junginį), per parinktus ryšininkus, per asmeniškų atitinkamų pareigūnų susitikimus¹⁴⁵. Pavojingiausia, jei į ryšių sistemą buvo įterpiama priešininko agentūra, – tai galėjo

---

141 Ten pat, l. 138.

142 Vytauto pareigų tėvynei ėjimo lapas 1949 m. liepos 26 d. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 12, l. 87.

143 Ruzgas, A. *Rezistentų pagrindiniai periodiniai leidiniai. Okupacijų metai, 1940–1989*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2010.

144 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 126.

145 Žemaitis, J. Apybraiža apie pagrindžio organizaciją nuo BDPS žlugimo iki pastarojo meto. *Laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993, p. 76.

lemti konkrečiau štabo žūtį. Ryšininkai buvo nepakeičiami pagalbininkai: jie nešiojo spaudą, dokumentus, žodinę informaciją iš junginio į junginį. Naudotasi ir ryšių punktais, kuriuose vieni ryšininkai (ar partizanai) dokumentus palikdavo, o kiti paimdavo. Ryšių punktuose naudoti įvairūs slaptažodžiai, ryšių linijos keičiamos. Ryšininkus suėmus, reikėdavo keisti visą ryšių sistemą, dar svarbiau buvo laiku sužinoti apie suėmimą, kad būtų laiku suspėta nutraukti ankstesnius ryšius.

J. Žemaitis dažnai rėmėsi ryšininkėmis moterimis, kurios, daug kuo rizikuodamos, nukeliaudavo dešimtis kilometrų. Jos sukeldavo mažiau įtarimų sovietų valdžiai nei vyrai. Patikimomis jo ryšininkėmis įvairiu laiku buvo Nina Nausėdaitė-Rasa, Leonora Grigalavičiūtė-Vida, Rožė Jankevičiūtė-Jurgis, Elvyra Pliupelytė-Zita ir kitos. Iškalėjęs lageriuose, jos išsaugojo šiltus prisiminimus apie partizanų vadą. N. Nausėdaitė-Rasa: „Kęstučio apygardos vadu buvo kapitonas J. Žemaitis-Darius-Vytautas. Jis tylus, ramus, visada susikaupęs. Jam teko ne tik vadovauti, bet ir kurti įstatus, apmokyti jaunos, pirmą kartą paėmusius ginklą į rankas partizanus. Tai geras taktikas, mokėjęs suburti.“¹⁴⁶ R. Jankevičiūtė-Jurgis: „Nebuvau iki tol (ir iki šiol) sutikusi tokios plačios erudicijos ir gilios inteligencijos asmenybės, kaip apygardos vadas Jonas Žemaitis.“¹⁴⁷ Apie bendradarbius J. Žemaitis su giliu sielvartu kalbėdavo: „Kaip gaila pačius geriausius žmones pavergti didžiausiam pavojui, o reikia. Reikia spaudos, reikia platintojų, reikia, kad žmonės suprastų ir visokiais laikais, visokiomis sąlygomis pajėgtų būti žmonėmis.“¹⁴⁸ L. Grigalavičiūtė: „Labai daug teko bendrauti su Žemaičiu, tai buvo ne tik didelis patriotas, bet ir puikus karys, geras strategas (...) Žemaitis buvo labai tylus žmogus, dirbo savo darbą atsidavęs siela ir kūnu. Aš jaučiau jam didžiulę pagarbą, kartais net baimingą.“¹⁴⁹ Be patikimų ryšininkių J. Žemaitis nebūtų išsivertęs. Jų dėka partizanų korespondencija ir žinios greitai pasiekdavo reikiamus adresatus.

J. Žemaitis pertvarkė apygardos struktūrą. Apygardos štabą suformavo iš patikimų pažįstamų kovotojų, rinktines teritoriniu principu suskirstė į rajonus. Rajono veiklos plotas turėjo apimti 4–6 valsčių teritoriją, rinktinę sudarė 2–3 rajonai. 1947 m. prie apygardos dar prisidėjo Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė, veikusi Joniškio apskrityje, partizanai iš Šiaulių ir Radviliškio apskričių, taip pat Klaipėdoje veikę legaliai gyvenę kovotojai. J. Žemaičio vadovaujamos apygardos plotas išsiplėtė, 1948 m. pradžioje apygardai formaliai priklausė 7 rinktinės, todėl brendo mintys įsteigti dar vieną apygardą.

J. Žemaičiui vis labiau rūpėjo visos Lietuvos partizanų susivienijimas. Tais reikalais jis susirašinėjo su Tauro apygarda, kuri kūrė BDPS Prezidiumą. Pačiam J. Žemaičiui nepavyko susitikti su Tauro apygardos partizanais, į pasitarimą pasiuntė

146 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 447.

147 *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, V dalis. Sud. R. Kaunietis. Vilnius, 2006, p. 854.

148 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 510–511.

149 *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, V dalis, p. 863.

apygardos atstovą. Tauro apygarda ruošė medžiagą užsieniui, jie tikėjosi už pateiktas žvalgybinio pobūdžio žinias sulaukti paramos. Užsienio šalių žvalgybas (šiuo atveju britų) domino politinio, karinio, ekonominio pobūdžio žinios apie SSRS. 1947 m. birželio mėn., iš Lenkijos grįžus partizanų pasiuntiniams, buvo parengta instrukcija dėl žinių rinkimo. Žinoma, kad specifinių duomenų, kurių laukė žvalgyba, partizanai nebuvo pajėgūs surinkti (apie sovietų karines pajėgas, atominę energiją ir pan.). Partizanai gebėjo rinkti informaciją apie sovietų valdžios represijas, kas jiems buvo aktualiau, tuo labiau manyta, kad šios žinios paveiks Vakarų visuomenės nuomonę ir jie suteiks partizanams apčiuopiamą pagalbą. Žinių rinkimo instrukcija persiūsta Jungtinės Kęstučio apygardos vadui, kuris ją išsiuntė į rinktines. Vėliau apygardoje surinkta informacija persiūsta atgal į Tauro apygardą, ir, neabejotina, dalis jos pasiekė Vakarus, kai 1947 m. gruodžio mėn. partizanų pasiuntiniai nukeliavo ten.

Daugiausia J. Žemaitis susirašinėjo su Tauro apygardos vadu Antanu Baltūsiu-Žveju, diskutavo dėl bendros vadovybės kūrimo. Apsvarstęs situaciją, J. Žemaitis paprašė priimti Jungtinę Kęstučio apygardą į BDPS Prezidiumą nuo 1947 m. spalio 1 d., tačiau turėjo savo pasiūlymų. Jis siūlė kuriamo BDPS įstatų metmenis, kurių vienas iš punktų buvo „organizuoti, parengti ir išsaugoti gyvąsias lietuvių tautos jėgas galutiniam kovos tikslui – laisvos, nepriklausomos, demokratiniais pagrindais tvarkomos Lietuvos valstybės atstatymui“¹⁵⁰. Jo nuomone, organizacijoje turėjo būti skyriai ir poskyriai. Pagal J. Žemaičio projektą, neturėjo būti sukurta tik viena vadovybė, bet buvo reikalingos trijų sričių vadovybės, kurios centrinės vadovybės išblaškymo ar sunaikinimo atveju galėtų likti atsparos taškais ir toliau vadovautų laisvės kovai. Į BDPS vadovybę iš Jungtinės Kęstučio apygardos siūlė įtraukti jau minėtą plk. D. Steponaitį-Taurių.

Tauro apygardos vadas A. Baltūsis-Žvejys nesutiko su tokiais pasiūlymais, nes jam pagal charakterio savybes reikėjo vieno vadovaujamojo centro. Savo ruožtu J. Žemaičiui kilo abejonių dėl BDPS. Laiške D. Steponaičiui jis rašė, kad kuriami susivienijimai „silpni, neatitinka žūt būtine kovą vedančios tautos dvasios, pažiūrų bei lūkesčių, o svarbiausia, neatitinka tikrovės, kurioje ši kova šiandien Lietuvoje vyksta“¹⁵¹, todėl reikalinga reorganizacija. Nepaisant nuomonių skirtumo, A. Baltūsis-Žvejys J. Žemaičiui siūlė tapti BDPS Prezidiumo nariu. 1948 m. sausio mėn. J. Žemaitis su pasiūlymu sutiko.

1947 m. pabaigoje – 1948 m. pradžioje MGB pavyko susekti ir suimti legaliai gyvenusius BDPS Prezidiumo narius, o kadangi 1948 m. žuvo aktyviausiai prie kūrimo prisidėję Tauro apygardos kovotojai, tarp jų ir A. Baltūsis, bandymai susijungti nutrūko.

150 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 389.

151 Ten pat, p. 393.

11

J. ŽEMAIČIO PASTANGOS
SUVIENYTI PARTIZANINIŲ
JUDĖJIMĄ

*„...ne vien geri norai gali suteikti Lietuvai
demokratinės teisės, bet tam atsiekti reikia at-
tinkamų pavyzdžių ir pastangų.“*

*Iš LLKS laikraščio „Prie rymančio
Rūpintojėlio“, 1949 m., Nr. 2*

J. Žemaičio pastangos suvienyti partizaninį judėjimą

1947 m. rudenį J. Žemaitis su bendražygiais pradėjo įgyvendinti vyriausiosios partizanų vadovybės sukūrimo planą. 1947 m. rugsėjo 8 d. per Jungtinės Kęstučio apygardos susirinkimą nutarta, kad sėkmingai komunikacijai tarp rinktinių reikia įkurti naują apygardą. Anot paties J. Žemaičio, „Kęstučio apyg. buvo per daug išplėtusi savo ribas: aštuonių rinktinių apjungimą vienos vadv. (vadovybės) ži-

Jungtinės Kęstučio apygardos partizanai (iš kairės): Vladas Mišeikis-Tarzanas, Bronius Liesis-Naktis, Antanas Liesis-Tvanas, 1946 m.

nioje laikiau neatitinkantį pačių elementariausių pagrindžio veiklos reikalavimų¹⁵². Vadavietės vieta pasirinktos Šiaulių–Radviliškio apylinkės, beveik geografinis Lietuvos centras, o tai lengvino susisiekimą su kitomis apygardomis. Iš čia taip pat planuota ieškoti kontaktų su Latvijoje veikiančiais partizanais, bet jų nerasta.

1947 m. rudenį dėl naujos apygardos kūrimo ir vadavietės paruošimo į Šiaulių–Radviliškio apylinkes iškeliavo Jungtinės Kęstučio apygardos štabo nariai P. Bartkus-Sąžinė bei Bronius Liesis-Kaukas ir kovotojas Povilas Cibulskas. Ten jie surado reikalingus žmones ir dar į pagalbą gavo 3 kovotojus¹⁵³. Atlikus didžiąją dalį paskirtų darbų, 1948 m. balandžio 1 d. buvo įsteigta Prisikėlimo apygarda, jos vadu tapo P. Bartkus (1948 m. vasarą pareigas perėmė Leonardas Grigonis-Danys). Ilgainiui apygardą sudarė 3 rinktinės. Taip pat sudarytos sąlygos aplink Dukto mišką (Šiaulių apskrityje) apsigyventi būsimai partizanų vyriausiajai vadovybei. 5–7 km atstumu buvo įrengti 3 bunkeriai (pagal planą reikėjo įrengti dar 3 slėptuves, ne arčiau kaip už 10 km nuo jau įrengtųjų), taip pat ryšių punktai – ten būta rėmėjų sodybų¹⁵⁴.

1948 m. sovietų valdžiai tęsiant persekiojimus ir represijas, partizanus nuolat lydėjo žūtys ir areštai. Metų pradžioje žuvo vienas pirmųjų J. Žemaičio bendražygių J. Čeponis, surasta ir sunaikinta „Laisvės varpo“ spaustuvė. 1948 m. gegužės mėn. įvyko masinė Lietuvos gyventojų tremtis į Sibirą, kodiniu pavadinimu „Vesna“. Per ją ištremta apie 40 tūkst. gyventojų. Tokia netektis dar labiau sumažino partizanų rėmėjų skaičių, be to, dėl trėmimo organizavimo į kraštą pritraukti papildomi vidaus kariuomenės daliniai suvaržė partizanų veiksmus. Pats J. Žemaitis tomis dienomis išgyveno grėsmę. Tarp partizanų vis kildavo nuomonių, kad nereikia plėsti aktyvių kovotojų gretų, o stengtis išlaikyti organizacinę struktūrą – štabus ir ryšių tinklą. Išvengę tremties žmonės, dažniausiai jauni vyrai, papildydavo partizanų būrius.

Nauja nelaimė – 1948 m. Lietuvoje aktyviai pradėta žemės ūkio kolektyvizacija. Kolūkių steigimas, privataus turto atėmimas iš valstiečių dar labiau juos nuskurdino, jie mažiau begalėjo paremti partizanus maistu, drabužiais, bijodami represijų, vengė suteikti jiems pastogę. Net ir tokiomis sunkiomis sąlygomis J. Žemaitis neprarado savitvardos, tęsė pradėtus darbus.

J. Žemaičiui rūpėjo sukurti partizanų sritį Žemaitijoje. Jis dėmesį nukreipė į Žemaičių apygardą, veikusią Šiaurės Vakarų Lietuvoje, ji dėl MGB veiklos 1947 m. buvo labai dezorganizuota ir pakrikusi. Po 1947–1948 m. J. Žemaičio susitikimų su apygardos atstovais Vladu Montvydu-Etmonu ir Aleksandru Milaševičiumi-Ruoniu, šiems pavyko atkurti Žemaičių apygardos štabą, taip pat su jais sutarti dėl srities kūrimo. 1948 m. gegužės 5 d. (?) J. Žemaitis ėmė eiti tik ką įkurtos Vakarų

---

152 Žemaitis, J. Apybraiža apie pagrindžio organizaciją nuo BDPS žlugimo iki pastarojo meto. *Laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993, p. 74.

153 Petrauskienė, A., Vaitkevičius, V. Kelyje į 1949 metų partizanų vadų susitikimą. *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 34, p. 107.

154 Ten pat, p. 108–110.

┆ Žemaičių apygardos vadas Vladas Montvydas-Žemaitis.

Lietuvos srities (kodinis pavadinimas „Jūra“) vado pareigas. Taip iki 1948 m. pavasario partizanų junginiai Lietuvoje mažiau ar daugiau buvo struktūrizuoti. 1948 m. Lietuvoje veikė 3 partizanų sritys, turėjusios savo štabus ir padalinius:

Vakarų Lietuvos sritis (įk. 1948 m.) vienijo Kęstučio (įk. 1946 m.), Žemaičių (įk. 1945 m.), Prisikėlimo (įk. 1948 m.) apygardas;

Šiaurės Rytų Lietuvos sritis (įk. 1947 m.) – Vytauto (įk. 1945 m.), Algimanto (įk. 1947 m.), Vyčio (įk. 1944 m.), Didžiosios Kovos (įk. 1945 m.) apygardas;

Pietų Lietuvos sritis (įk. 1946 m.) – Tauro (įk. 1945 m.) ir Dainavos (įk. 1946 m.) apygardas.

Apygardas sudarė 2–3 rinktinės. Visos jos buvo nevienodo organizacinio pajėgumo, dalis jų buvo patyrusios didelių nuostolių. Tuo metu organizuočiausiai veikė J. Žemaičio vadovaujami partizanai.

1948 m. ėmėsis susivienijimo iniciatyvos, J. Žemaitis iškilo kaip partizanų kovos vienytojas, turėjęs tinkamų vado ir lyderio savybių, to imtis jį paskatino raginimai iš kitų sričių ir apygardų. 1948 m. balandžio 16 d. Tauro apygardos vadas Jonas Aleščikas-Rymantas rašė J. Žemaičiui: „Siūlau Tamstai suorganizuoti platesnio masto suvažiavimą, kad galutinai išsiaiškinus centralizacijos reikalus ir juos užbaigus.“¹⁵⁵ Tų metų gegužės mėn. jį pasiekė Vytauto apygardos vado Vinco Kauklinio-Miškinio ir Algimanto apygardos vado Antano Slučkos-Šarūno laiškas, kur

---

155 *Lietuvos partizanų Tauro apygarda 1945–1952 m. Dokumentų rinkinys*. Sud. N. Maslauskienė. Vilnius, 2000, p. 315.

┆ Vakarų Lietuvos srities vadas Aleksandras Milaševičius-Ruonis.

palaikomas vyriausiosios vadovybės kūrimas. Jei ji bus sukurta, jie prisijungsią ir bendradarbiausia¹⁵⁶. J. Žemaitis nutarė aktyviai veikti šia kryptimi, o Jūros srities vado pareigas perdavė A. Milaševičiui.

1948 m. birželio 20 d. J. Žemaitis išleido Vieningos laisvės kovos sąjūdžio organizacijos įsakymą Nr. 1, kuriame paskelbė: „Šiandien pradedu eiti Vieningos Laisvės Kovos Sąjūdžio organizacijos vado pareigas.“¹⁵⁷ Pirmą kartą jis pasirašė pastoviu Vytauto slapyvardžiu. Savo pavaduotojais paskyrė sričių vadus. Įsakymas išsiuntinėtas į apygardas. 1948 m. liepos 16 d. gavo minėto J. Aleščiko laišką, kur parašyta, kad Tauro apygardos vadas tenkinsis laikinu BDPS sukūrimu iš trijų asmenų: BDPS Prezidiumo pirmininko, Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado ir Politinio sektoriaus viršininko. BDPS Prezidiumo pirmininku siūlo tapti D. Steponaičiui-Tauriui, o Ginkluotųjų pajėgų vadu – J. Žemaičiui, „kaipo daugiausia dirbusiam centralizacijos darbą šalia Tauro apygardos“¹⁵⁸.

1948 m., naktį iš liepos 26 d. į 27 d., J. Žemaitis atvyko į Dukto mišką (Šiaulių apskrityje), kur jau nuo 1947 m. rengtos slaptavietės vyriausiajai vadovybei. Įsikūrus J. Žemaičiui, idant neatkreiptų dėmesio, vietos partizanams uždrausta čia imtis aktyvių veiksmų. Rugpjūčio mėn. jis bandė susisiekti su Rytų Lietuvos srities vadais, bet tąkart nepavyko.

1948 m. rugpjūčio 4 d. organizuotas Rytų Lietuvos srities partizanų sąskrydis. Jame numatyta į vyriausiąją vadovybę siųsti atstovus: srities vadą Joną Kimštą-Žalgirį ir Didžiosios Kovos apygardos štabo viršininką Juozą Šibailą-Dieduką. Tarp kitko, deklaruota, kad vyriausioji vadovybė „negali būti jokia politinė ar partinė organizacija, bet tautos vadovas į nepriklausomą ir pilnai laisvą gyvenimą“¹⁵⁹. J. Žemaitis laukė atvykstančiųjų iš Rytų Lietuvos srities, laiške jiems rašė: „Rytų Lietuvos atstovų atsiuntimą ir apgyvendinimą organizacijos būstinėje laiko būtinybe“¹⁶⁰ ir prašo atsivežti medžiagos (įvairių dokumentų), kuri bus reikalinga tolesniam bendram darbui. J. Žemaitis siekė, kad vyriausiojoje vadovybėje būtų kuo plačiau atstovaujama visiems Lietuvos partizanams.

Spalio mėnesio pabaigoje lydimi ryšininkų J. Kimštas ir J. Šibaila atvyko pas J. Žemaitį į Dukto mišką. Lapkričio 10–12 d. miško stovykloje įvyko posėdžiai. Nutarta atkurti minimalios sudėties BDPS Prezidiumą. J. Žemaičiui laikinai pavesta eiti pirmininko pareigas. Jis taip pat išrinktas Ginkluotųjų pajėgų vadu, J. Kimštas – štabo viršininku, J. Šibaila – Visuomeninės dalies skyriaus viršininku, P. Bartkus

156 Petrauskienė, A., Vaitkevičius, V. Kelyje į 1949 metų partizanų vadų susitikimą. *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 34, p. 105–106.

157 *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.)*. Vyr. redaktorius J. R. Bagušauskas. Vilnius, 2003, p. 217.

158 *Lietuvos partizanų Tauro apygarda 1945–1952 m. Dokumentų rinkinys*, p. 329.

159 *Lietuvos partizanų Tigro rinktinė. 1945–1950 m.* Vyr. redaktorius K. Remeika. Vilnius, 2003, p. 168.

160 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 396.

Iš dešinės: Rytų Lietuvos srities vadas Jonas Kimštas-Žalgiris ir adjutantas Juozas Skurskis-Laisvūnas.

Didžiosios Kovos apygardos partizanai su ryšininkėmis. 1947–1948 m. Sėdi (iš kairės): Jonas Juras-Žilvinys, Bronislava Tamulytė-Našlaitė, Juozas Šibaila-Diedukas (būsimas LLKS Visuomeninės dalies skyriaus viršininkas), Janina Tamulytė-Vaiva. Stovi (iš kairės): Teklė Pipiraitė, Ona Tylienė, Leonora Juraitė.

– Prezidiumo sekretoriumi. Pastovaus pirmininko vietą numatyta pasiūlyti plk. D. Steponaičiui, bet tik šiam perėjus į pogrindį¹⁶¹. Pastarojo padėtis buvo pakitusi. Tų metų gruodžio mėn. MGB suėmė D. Steponaitį ir užverbavo, bet šiam pavyko kuriam laikui dingti iš saugumo akiračio¹⁶². Žinoma, tokia situacija lėmė, kad jis nebegalėjo tapti pirmininku ir jo kandidatūros atsisakyta. Po posėdžio J. Žemaitis, kaip BDPS Prezidiumo pirmininkas, pradėjo leisti įsakymus, bet jam dar reikėjo platesnio visos Lietuvos partizanų pripažinimo.

J. Žemaitis ir J. Šibaila apsigyveno vienoje požeminėje slėptuvėje. Gyvendami drauge, jie turėjo progos pasikeisti turima informacija, savo pažiūromis į veiklą bei jos perspektyvas. J. Žemaičiui pasiūlius, J. Šibaila pradėjo rengti visuomeninės veiklos programą, pats J. Žemaitis – organizacijos statutą. Tuo metu P. Bartkus ir J. Kimštas apsigyveno kitame bunkeryje. Pajutus MGB persekiojimą ir patyrus ryšinininkų areštus, teko keisti slaptavietes. J. Kimštas nusištas atgal, į savo vadovaujamą sritį, jam duota užduotis surasti ir paruošti vietą, tinkamą BDPS Prezidiumo vadovybei apsigyventi ir veikti¹⁶³.

Supratęs, kad rinktis vadams vienoje vietoje pavojinga, 1949 m. sausio mėn. J. Žemaitis nutarė leisti tarnybinį leidinį „Tarybos biuletenis“, informuojantį vadovybės narius apie aktualius klausimus. Biuletenyje numatyta nevengti kritikos dėl veiklos, kelti esamas negeroves, siūlant būdus, kaip visa pagerinti. „Savo aiškios nuomonės nepareiškimas rodytų nesirūpinimą sąjūdžio reikalais, o nekritiškas sekimas kitų pareikštomis mintimis – nedarymą pastangų kuo tobulėsnei sąjūdžio veiklai atsiekti“¹⁶⁴, – teigė leidinio sumanytojai. Šios mintys rodytų J. Žemaičio demokratinį mąstymą netgi pogrindžio sąlygomis.

Bet vis dėlto susitarti ar išdiskutuoti visais ginkluotosios rezistencijos klausimais buvo patogiausia tiesioginių susitikimų metu, nustatyti bendrus normatyvinius aktus, turėti vieną vadovybę ir vadovą, kalbantį visų partizanų vienetų vardu krašte ir bendraujant su išore.

Tokia proga pasitaikė 1949 m. vasario mėnesį.

---

161 *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, p. 289–291.

162 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 188.

163 J. Žemaitis. Apybraiža apie pogrindžio organizaciją nuo BDPS žlugimo iki pastarojo meto. *Laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993, p. 83.

164 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 402.

12

LIETUVOS LAISVĖS KOVOS
SAJŪDŽIO ĮKŪRIMAS IR
1949 M. VASARIO 16 D.
DEKLARACIJA

„Kovojanti tauta nežūva.“

Iš Tauro apygardos 1947 10 26 įsakymo Nr. 34

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio įkūrimas ir 1949 m. vasario 16 d. deklaracija

---

Vykstant vienijimosi procesams Žemaitijoje, 1948 m. lapkričio mėn. Pietų Lietuvos partizanų sritį pasiekė Šiaurės Rytų Lietuvos ir Vakarų Lietuvos sričių dokumentai, su kuriais susipažinęs, Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas po Dainavos apygardos pareigūnų pasitarimo nusprendė keliauti į susitikimą Vakarų Lietuvoje. Anot jo, „kad betarpiai išsiaiškinus vienur ar kitur esa-

Pietų Lietuvos srities partizanų atstovai, keliaujantys į susitikimą, ir Kėstučio apygardos kovotojai 1948 m. Klūpi (iš kairės): Juozas Jankauskas-Demonas, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Antanas Blažys-Zigmas. Stovi (iš kairės): Aleksandras Grybinas-Faustas, Petras Stankus-Gruodis, Juozas Palubeckis-Simas, Juozas Kiliotaitis-Dagys.

mą padėtį ir bendruose posėdžiuose išnagrinėti visą eilę aktualių klausimų¹⁶⁵. Jis nužygiavo ilgiausią kelią į susitikimą (nuo 1948 m. lapkričio 15 d. iki grįžimo atgal 1949 m. balandžio 21 d.). Gruodžio 5 d. jis susitiko su Tauro apygardos vadu Aleksandru Grybinu-Faustu ir toliau keliavo kartu, lydimi Tauro apygardos partizanų Juozo Jankausko-Demono ir Urbanto Dailidės-Tauro. Visi jie, ryšininkų vedami, ėjo iš vieno partizano būrio į kitą. Vietomis turėdavo laukti savaitę, kol būdavo ieškoma ryšių.

1949 m. vasario pradžioje Pietų Lietuvos srities partizanų vadai pasiekė J. Žemaičio apsisostojimo vietas. Kaip rašė J. Šibaila-Merainis: „Įnikus į darbą, sulaukėm N[emuno srities]¹⁶⁶ atstovų.“¹⁶⁷ Tarpusavio ginkluoto konflikto išvengta, nes, anot vieno dokumento, „Vanagas ir Faustas žinojo, kad susitinka su tikrais partizanais ir laikėsi pasyviai“¹⁶⁸. Tikrinti atvykusiųjų paaiškinimai, atsinešti ginklai, kol jais patikėta. Priežasčių nepasitikėti būta, nes nuo 1945 m. sovietų saugumas taikė agentų-smogikų praktiką, o nuo 1946 m. ją dar labiau suintensyvino. MGB agentai-smogikai (nuo 1946 m. jais dažnai tapdavo perverbuoti buvę partizanai), perrengti partizanų uniformomis, vaikščiodavo ieškodami ryšių, provokuodavo ryšininkus ir rėmėjus. Susitikimų metu jie sušaudydavo ar suimdavo partizanus. 1948 m. pabaigoje būtent tokia apsimetusiųjų Tauro apygardos partizanais grupė vaikščiojo po minimas apylinkes, todėl partizanų atsargumas buvo gana pagrįstas. Tik išsisklaidžius abejonėms pradėti bendri posėdžiai.

Nors Pietų Lietuvos srities partizanų kelionė vyko laikantis konspiracijos, keliautojai daug fotografavosi. Pavyzdžiui, partizanai iš Pietų Lietuvos srities fotografavosi su atskirais būriais, apygardų, sričių vadais. Nors konspiracijos sumetimais tai nepaaiškinama, Lietuvos partizanai nuo 1947 m. pamėgo fotografuotis ir leido tai daryti. Nemažai fotografavosi ir pats vadas J. Žemaitis, pirmos jo partizaninės nuotraukos padarytos 1946 metais. Toks fotografavimosi pomėgis – tai sąmoningas siekis įsiamžinti ir palikti apie save prisiminimą ateities kartoms, nes dažnas jautė, kad tai gali būti paskutinė nuotrauka jo gyvenime. Net 1949 m. vasario mėn. susitikimo dalyviai kartu fotografavosi, tik nežinia, kur dingo nuotraukos ar fotojuostelės¹⁶⁹.

Tai, galima sakyti, buvo pirmas toks išplėstinis Lietuvos partizanų apygardų vadų bei atstovų susitikimas ir įvykusi sesija. 1949 m. vasario viduryje partizanai posėdžiavo Stanislovo (slapyvardis Gailutis) ir Antaninos Miknių sodyboje įreng-

---

165 *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, p. 293.

166 Kodinis Pietų Lietuvos srities pavadinimas.

167 *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*. Sud. N. Gaškaitė-Žemaitienė. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 331.

168 *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, p. 295.

169 V. Gužo-Kardo 1949 m. gegužės 31 d. raštas A. Ramanauskui-Vanagai. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 10, l. 16.

Antanina ir Stanislovas Mikniai.

tame bunkeryje Minaičių k. (dabartiniame Radviliškio rajone). Susirinkę apygardų vadai ir atstovai pasitarimuose bei posėdžiuose 1949 m. vasario 10–20 d.¹⁷⁰ sprendė aktualius visos Lietuvos partizanų veiklos klausimus.

Apie darbo eigą J. Šibaila-Merainis rašė: „Dirbom pasiskirstę komisijomis. Bendruose posėdžiuose komisijų darbus sutikslinę, juos tvirtindavome. Darbo sėkmingumui daugiausia padėjo J[ūros srities] ir N[emuno srities] tam reikalui sukaupta medžiaga, turimas patyrimas.“¹⁷¹ Posėdžiuose dalyvavo 8 partizanų vadai ar įgalioti atstovai: minėti J. Žemaitis, J. Šibaila, A. Ramanauskas, A. Grybinas, L. Grigonis, P. Bartkus, B. Liesis, Vakarų Lietuvos srities štabo viršininkas Vytautas Gužas-Kardas. Tokio atstovavimo visoms apygardoms iki tol nebuvo. Iki posėdžio nespėta parengti visų dokumentų, J. Žemaitis buvo spėjęs parengti 2 organizacijos statuto skyrius, o J. Šibaila – Visuomeninės dalies programos skyrių. Šie parengti projektai buvo patvirtinti posėdžiuose.

Jau pirmajame posėdyje buvo pakeistas BDPS Prezidiumo pavadinimas. Vieningoji organizacija pavadinta Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiu (LLKS) – taip prisimintas dar 1947 m. J. Kasperavičiaus siūlytas pavadinimas.

170 Esama diskusinių klausimų dėl konkrečios posėdžio datos, žr. Čepulytė, A., Vaitkevičius, V. Iš 1949 metų Lietuvos partizanų vadų susitikimo istorijos. *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 32, p. 99–124.

171 *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save. 1944–1956 m. partizanų spaudos publikacijos*. Sud. N. Gaškaitė-Žemaitienė. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 332.

53
227

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos

D e k l a r a c i j a

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba, atstovaudama visas Lietuvos teritorijoje esančias vieningos vadovybės vadovaujamas karines visuomenines gruputes, būtent:

- a/ Pietų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Dainavos ir Tauro apygardas,
- b/ Rytų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Algimanto, Didžiosios Kovos, Vyčio ir Vytauto apygardas,
- c/ Vakarų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Kęstučio, Priskėlimo ir Žemaičių apygardas,

tai yra, reikėdama lietuvių tautos valią, pakartodama Vyriausiojo Lietuvos Atstatymo Komiteto 1948.VI.10. Deklaracijoje, BDPS 1947.V.28. nutarimuose ir BDPS Deklaracijoje Nr.2 paskelbtus pagrindinius principus bei juos papildydama nutarimais, priimtais 1949.II.10. BDPS Prezidiumo ir BDPS Karo Tarybos jungtiniame posėdyje, s k e l b i a :

1. LLKS Taryba, remdamasi BDPS prezidiumo ir BDPS Karo Tarybos jungtiniu posėdžio 1949.II.10. nutarimais, okupacijos metu yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai.

2. LLKS Tarybos ir jos Prezidiumo būstinė yra Lietuvoje.

3. Valstybinė Lietuvos santvarka - demokratinė respublika.

4. Suvereninė Lietuvos valdžia priklauso tautai.

5. Lietuvos valdymas vykdomas per laisvais, demokratinius, visuotinius, lygiais, slaptais rinkimais išrinktą Seimą ir sudarytą Vyriausybę.

6. Nuo okupacijos pabaigos ligi susirenkant demokratiniam Lietuvos Seimui, įstatymų leidžiamąją galią turi Laikinoji Tautos Taryba.

7. Laikinąją Tautos Tarybą sudaro: visų vieningoje vadovybėje Lietuvoje ir užsienyje kovojančių sričių, apygardų, rinktinių, sukėtyjų mokyklų, kultūrinių, religinių organizacijų bei sąjūdžių ir tautoje atramą turinčių politinių partijų atstovai, prisilaikant proporcingo atstovavimo principo.

8. Atstatius Lietuvos Nepriklausomybę, ligi susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas eina LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas.

9. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė sudaroma LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininko pavedimu. Vyriausybė atsakinga prieš laikinąją Tautos Tarybą.

10. Lietuvių veiklai užsienyje ir Lietuvos atstatymo darbui koordinuoti LLKS Tarybos Prezidiumas turi LLKS Užsienio Delegatūrą, kuri, bendradarbiaudama su Vakarų valstybėse akredituotais Lietuvos atstovais, sudarinėja komisijas bei delegacijas ginti ir atstovauti Lietuvos reikalus Suvienytų Tautų Organizacijoje, dvariose konferencijose ir kitose tarptautinėse institucijose.

11. LLKS Užsienio Delegatūros nariai iš savo tarpo išsirenka LLKS Užsienio Delegatūros Pirmininką, kuris skaitomas LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininku pavedimu.

12. LLKS Užsienio Delegatūros nariai laikomi lygiateisiais LLKS Tarybos nariais.

13. Šiai Deklaracijai vykdyti nuostatus leidžia LLKS Taryba.

14. Lietuvos valstybės atstatymas, ligi Seimo bus priimta ir

paskelbta žmogaus laisvės ir demokratijos siekimus atitinkanti valstybės konstitucija, vykdomas pagal šioje Deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 m Lietuvos Konstitucijos dvasią.

15. Atstatytoji Lietuvos valstybė garantuoja lygias teises visiems Lietuvos piliečiams, neprasikaltusiems lietuvių tautos interesams.

16. Komunistų partija, kaip diktatorinė ir iš esmės priešinga pagrindiniam lietuvių tautos siekimui ir kertiniam Konstitucijos nuostatui - Lietuvos nepriklausomumui, - nelaikoma teisine partija.

17. Asmenys, bolševikinės arba vokiškosios okupacijos metu išdavę Tėvyną bendradarbiavimu su priešu, savo veiksmais ar įtaka pakenkę tautos išsilaisvinimo kovai, susitępę išdavystėmis ar krauju, yra atsakingi prieš Lietuvos Tėvyną.

18. Konstatuojama teigiama religijos įtaka ugdant tautos moralę ir palaikant jos atsparumą sunkiausių laisvės kovų laikotarpiu.

19. Socialinė globa nėra vien atskirų piliečių ar organizacijų reikalas, bet vienas pirmųjų valstybės uždavinių. Ypatingą globą valstybė teikia išsilaisvinimo kovose nukentėjusiems asmenims ir jų šeimoms.

20. Socialinių problemų racionalus išsprendimas ir krašto ūkinis atstatymas yra susijęs su žemės ūkiu, miestų ir pramonės reforma, kuri vykdoma pačioje nepriklausomo gyvenimo pradžioje.

21. LLRS Taryba, glaudžioje vienybėje su kovojančia tauta, kviečia visus geros valios lietuvius, gyvenančius Tėvynoje ir už jos ribų, pamiršti įsitikinimą skirtumus ir įsijungti į aktyvų tautos išsilaisvinimo darbą.

22. LLRS Taryba, prisidėjama prie kitų tautų pastangų sukurti pasaulyje teisingumą ir laisvę pagrįstą pastovią taiką, besireikiančią pilnutiniu įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų, išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto Chartoje, Keturiose Laisvėse, 12-je Prezidento Trumano Punktų, Žmogaus Teisių Deklaracijoje ir kitose teisingumo ir laisvės deklaracijose, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti.

Okupuotoji Lietuva
1949.II.16.

Vytautas

LLRS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas

Jaučiūnas
Levickas

LLRS Tarybos
nariai:

J. Janušis
Vaidis

Uspalnis
J. Janušis
Čadgaila

Pagal posėdžio protokolą matyti, kad vyko diskusijos (daugiausia nuomonės išsiskyrė dėl LLA vertinimo¹⁷²), bet neiškilo kokių nors esminių nesutaukumų prieštaravimų, nes susirinkę atstovai suprato renginio svarbą. Pagal patvirtinto statuto punktus, LLKS buvo „karinė visuomeninė savanorių organizacija“, jos tikslas – „atstatyti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvos respubliką“¹⁷³. LLKS turėjo valdyti taryba per savo prezidiumą.

Posėdžio metu LLKS tarybos prezidiumo pirmininku išrinktas J. Žemaitis-Vytautas, suteikiant jam partizanų generolo laipsnį. Dėl jo kandidatūros nekilo jokių prieštaravimų, nes jo pastangomis įvyko susitikimas. Tapęs vyriausiuoju partizanų vadu, J. Žemaitis iš karto pradėjo leisti įsakymus ir aktus dėl laipsnių partizanams suteikimo ir apdovanojimo Laisvės kovos kryžiais (taip vadinami posėdyje patvirtinti partizanų apdovanojimai už pasižymėjimą koviniuose ar organizaciniuose reikaluose).

Posėdyje svarstyti įvairūs su partizaniniu judėjimu susiję klausimai. Svarbiausiu dokumentu laikoma LLKS deklaracija, simboliškai pasirašyta vasario 16 d. (1918 m. vasario 16 d. buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė). Šio dokumento pagrindinės mintys iš tikrųjų brenė nuo 1946 m., kai Pietų Lietuvos srities vadas Juozas Vitkus-Kazimieraitis parengė pirmąją deklaraciją, kurioje numatyta demokratinė Lietuvos valstybės sąranga. Šie punktai kartoti ir vėliau parengtose deklaracijose, o 1947 m. parengta vadinamoji BDPS deklaracija Nr. 2, kurios pagrindinis tekstas buvo analogiškas LLKS deklaracijai (spėtinas autorius – BDPS Prezidiumo narys, teisininkas Alfonsas Vabalas-Gediminas). Deklaracijoje pabrėžta, kad Lietuva turi būti demokratinė respublika, kur suvereninė valdžia priklauso tautai, orientuotasi į 1922 m. demokratinę Lietuvos Konstituciją. Valdymas vykėtų per demokratinius rinkimus išrinktą Seimą ir sudarytą Vyriausybę. Taip pat šiame dokumente atsispindėjo socialinis ateities aspektas, būtent: „Socialinė globa nėra vien atskirų piliečių ar organizacijų reikalas, bet vienas pirmųjų valstybės uždavinių.“ Tokios mintys rodo, kad partizanai nenorėjo atkurti tokios pat Lietuvos, kokia ji egzistavo iki 1940 m., kai sovietų valdžia rado simpatikų varguomenėje. Vadai socialiniais klausimais turėjo savo nuomonę ir gerai žinojo savo kovotojų nuomones. Štai Tauro partizanų apygardos kapelionas kun. J. Lelešius 1946 m. dienoraštyje rašė: „Prieinu išvadą, kad biednuomenės socialinė padėtis mūsų nepriklausomybės laikais jiems buvo nepakenčiama [...] O mūsų valdininkija išbardavo, iškoneveikdavo bemokslį kaimietį, siūsdavo velniop. Pagieža tautoje augo. Vieni dairėsi į Maskvą, antri – į Berlyną, o tretį – į Varšuvą.“¹⁷⁴

172 A. Ramanausko 1956 m. gruodžio 29 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 1, l. 199; J. Žemaičio 1953 m. liepos 24 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, t. 1, b. 33960/3, t. 1, p. 204–205.

173 *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, p. 322.

174 Lelešius-Grafas, J., Baliukevičius-Dzūkai, L. *Dienoraščiai*, p. 110.

┆ LLKS periodinis leidinys „Prie rymančio Rūpintojėlio“.

Partizanai, remdamiesi gyvenimiška praktika, turėjo daug pastabų 1926–1940 m. Lietuvą valdžiusiam autoritariniam režimui, visų pirma dėl demokratijos apribojimų, socialinių problemų gausos, gyventojų turinės atskirties. Partizanai siekė kurti daug geresnę ir, jų požiūriu, teisingesnę nepriklausomą Lietuvą. Jie dažnai diskutuodavo apie Lietuvos ateitį. Štai L. Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštyje rašoma: „Paskutines dvi naktis praleidom karštai diskutuodami įvairiausiai klausimais. Ir ko mes tik nepalietėm: ir religiją, ir visuomeninį gyvenimą, ir užsienio politiką, ir socialines problemas, ir t. t., ir t. t. Žinoma, viską sumaišėm su žemėm.“¹⁷⁵ Partizanų pokalbių temos atsispindėjo ir jų spaudoje, kurias istorikė N. Gaškaitė suskirstė į tokias: tarptautiniai įvykiai ir Lietuva, komunizmo teorija ir praktika, požiūris į okupacinės valdžios rinkimus, santykiai su kolaborantais, partizaninio karo aktualijos, kova su girtavimu, apie etiką, patriotizmą, dvasines vertybes, jaunimą, tradicijas, bažnyčią ir tikėjimą, istoriją ir kultūrą, spaudą, ateities prognozes ir vizijas, laisvės kovos prasmę¹⁷⁶.

1949 m. deklaracija numatė, kad, atkūrus nepriklausomybę, LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas eis Respublikos Prezidento pareigas, kol susirinks Seimas.

Partizanų vadai buvo ir jautėsi dalimi demokratinio, siekiančio taikos, teisingumo ir laisvės pasaulio, kuris remiasi tikrosios demokratijos principais, iš jų „išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto chartoje, Keturiuose laisvėse, 12-oje Prezidento Trumano punktų, Žmogaus teisių deklaracijoje ir kitose teisingumo ir laisvės deklaracijose, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti“.

Posėdžių metu, be LLKS deklaracijos ir statuto projekto, svarstyti Sąjūdžio ideologijos klausimai, tarpusavio ryšiai ir galimi ryšiai su užsieniu, bendradarbiavimas ir pan. Priimti vienokie ar kitokie žodiniai ar raštiški sprendimai. Pavyzdžiui, priimti nutarimai dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykio, kreipimasis į krašto gyventojus. Kovos taktika apibrėžta: „Veiklos taktiką pagrįsti didesniu visuomeninės veiklos išvystymu, tai paremiant ginklu.“¹⁷⁷ Nes vien ginkluota kova esamomis aplinkybėmis nepasiteisino. Nutarta priimti į partizanų būrius tik tuos, kurie, gyvendami legaliai, aktyviai padėjo pogrindžiui ir dėl to buvo priversti pereiti į nelegalią padėtį, o kitiems parūpinti fiktyvius dokumentus. Pritarta J. Žemaičio siūlymui pasitenkinti natūraliu partizanų pasipildymu, nesiekiant partizanų skaičiaus didinimo¹⁷⁸.

Susitikimas vyko palyginti trumpai, todėl nespėta parengti ir priimti visų reikiamų organizacinių dokumentų. Planuota juos toliau rengti atskirose apygardose, stengiantis palaikyti tarpusavio ryšius. Tokie svarbūs dokumentai, kaip drausmės

175 Ten pat, p. 270.

176 *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save. 1944–1956 m. partizanų spaudos publikacijos*, p. 711.

177 *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, p. 299.

178 Ten pat, p. 301.

statutas, partizanų skiriamųjų ženklų taisyklės ir kt., rengti vėliau. Štai jau išvykus Pietų Lietuvos srities partizanų atstovams, vasario 25 d. nutarta leisti pagrindinį LLKS leidinį „Prie rymančio Rūpintojėlio“. Redaktoriumi paskirtas LLKS Visuomeninės dalies skyriaus viršininkas J. Šibaila-Merainis. Šis periodinis leidinys ėjo iki 1953 m., t. y. iki jo redaktoriaus žūties. Laikraštį stengtasi platinti po visas partizanų apygardas, kur jis atitinkamai galėjo būti padaugintas. Partizanų vadovybei buvo skirtas LLKS tarybos biuletėnis, su kuriuo galėjo susipažinti tik vadai. Pastarąjį redagavo pats J. Žemaitis.

J. Žemaičio rūpestis – rimtoji spauda, partizanų vadovybei buvo skirtas „L Biuletėnis“ (redaktorius J. Žemaitis). Beje, 3-iajame jo numeryje nurodyta: jei kiltų konfliktas tarp Rytų ir Vakarų, partizanams globoti žydus, kurie nusiteikę prieš sovietus. Turėta galvoje SSRS draudimai žydams repatrijuoti į Izraelį ir dėl to kilę žydų konfliktai su valdžia. Tai buvo ir pasisakymas prieš 1941 m. antisemitizmą ir nacių organizuotas masines žydų žudynes bei kai kurių lietuvių dalyvavimą jose¹⁷⁹. Vis dėlto trūko rašančių į „L Biuletėnį“. J. Žemaitis laiške teigė: „Ateityje L Tarybos narius, nebendradarbiaujančius L Tarybos Biuletėnyje, šalinsiu iš L Tarybos sudėties kaip nesugebančius atlikti savo pareigų.“ Pasirodė tik 3 biuletėnio numeriai, neskaičiuojant biuletėnių, savarankiškai išleistų atskirose srityse ir apygardose, LLKS sekcijose¹⁸⁰.

Informacija apie vieningos organizacijos sukūrimą palyginti greitai apskriejo partizanų apygardas. LLKS vadovavimą pripažino visi tuo metu organizuotai veikę partizanų junginiai. 1951 m. į bendrą struktūrą įsiliejo ir iki tol atskirai veikę Biržų krašto partizanai. Tai rodo, kad toks sprendimas buvo partizanų laukiamas ir pripažintas be esminių pataisymų. LLKS pradėjo atstovauti visai ginkluotajai rezistencijai. Partizanų požiūriu, šis posėdis buvo legitimus. Kovotojai laikė save vienintele teisėta Lietuvos valdžia, nors šalis buvo valdoma svetimųjų jėgų. Kaip žinoma, užsienio valstybėse Lietuvos suverenumui atstovavo Lietuvos diplomatinė tarnyba egzilyje, vadovaujama jos šefo, buvusio užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio. Diplomatinė tarnyba išsaugojo Lietuvos atstovybes ir pasiuntinybes nepripažinusių Lietuvos okupacijos valstybių sostinėse, telkė užsienio lietuvius.

Nors buvo pasiekta nemaža organizacinė pergalė – įsteigtas LLKS, tuo metu partizaninis judėjimas silpo dėl nuolatinių žūčių ir suėmimų. Iš aštuonių LLKS deklaraciją pasirašiusių signatarų keturi: V. Gužas, P. Bartkus, B. Liesis, A. Grybinas, žuvo 1949 metais. Žuvus pareigūnams, buvo vis sudėtingiau ką nors parinkti į jų vietą. Kita vertus, buvo pavojinga priimti į būrius naujus asmenis, tuo labiau skirti jiems atsakingas pareigas, nes, tuo naudodamasi, MGB infiltravo nemažai agentų į

179 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 217.

180 Vaitkevičius, V. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio taryba: nariai, jų veikla ir diskusijos. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XL, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2020, p. 160.

pasipriešinimo judėjimą, šie, progai pasitaikius, padėjo naikinti kovotojus. Turėdamas žinių ir patirties, 1949 m. gegužės mėn. J. Žemaitis rašte sritims rekomendavo: „Visus priimtuosius, o ypač tuos, kurie kelia abejonių, stengtis patikrinti skiriant užduotis, susijusias su pavojumi gyvybei. Be to, būtina visais įmanomais būdais patikrinti ir seniau partizanaujančius asmenis, jei jų elgesys kelia įtarimą.“¹⁸¹

Žinoma, infiltruojamiems agentams buvo paruošiama įtikinama legenda, jie išmokomi elgesio ir kitų dalykų, kurie nekeltų įtarimo, tad juos atpažinti buvo nelengva.

---

181 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 405.

13

LAISVĒS
KOVOTOJŪ VADAS

„Svarbiausiu įrodymu, kad mes esame tautos valios reiškėjai, yra tai, kad tauta ne tik mūsų neatstūmė, bet nejaučiame net jos atšalimo, o išretėjusias kovotojų gretas papildo nauji asmenys.“

Iš 1951 m. Priskėlimo apygardos įsakymo Nr. 3

Laisvės kovotojų vadas

Norėdami atsakyti į klausimą, kaip J. Žemaičiui pavyko sukurti vieningą partizanų organizaciją, pabrėšime jo teigiamas asmenines charakterio savybes: organizuotumą, atvirumą kito nuomonei, demokratines pažiūras, mokėjimą sutelkti ištikimus bendražygius, gauti jų pagalbą. Dėl to J. Žemaitis-Vytautas įgijo didelį autoritetą tarp partizanų.

Sovietų valdžios represijos prieš civilius gyventojus nesiliovė – 1949 m. kovo mėn. vėl organizuota masinė tremtis, kodiniu pavadinimu „Priboj“. Tuo pat metu deportacijos į Sibirą vykdytos ir Latvijoje bei Estijoje. Tąkart iš Lietuvos išvežta daugiau kaip 32 tūkst. gyventojų. MGB spaudimas partizanams irgi nemažėjo, plečiamas agentūrinis informatorių tinklas skverbėsi į pasipriešinimo dalyvių gretas. Tačiau ir tokiomis sąlygomis J. Žemaitis su bendražygiais nepalūžo. 1949 m. gegužės mėn. iš Vakarų grįžo Kazimieras Pyplys-Mažytis (išvykęs 1947 m. pabaigoje, parvykęs į Lietuvą, jis išvengė arešto, bet MGB suėmė su juo vykusius ir panaudojo savo tikslams). K. Pyplys parašė vadui J. Žemaičiui laišką, kuriame informavo apie bendrą padėtį užsienyje. Gautas laiškas bylojo, kad užsienyje rezistencijai atstovavo emigracinė lietuvių organizacija – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), nors iš tikrųjų dėl šių klausimų buvo nesutarimų tarp užsienio lietuvių krikščionių demokratų krypties organizacijų ir liberalų, laicistų. Gavęs žinių iš Vakarų, J. Žemaitis parašė laiškus VLIK'ui, prašydamas materialinės (ginkluotės, pinigų, ryšių priemonių ir kt.) ir moralinės (organizuoti antisovietines radijo programas, transliuojamas Lietuvai) paramos rezistencijai. Laiškas per K. Pyplių pasiekė Vakarų tą pačių metų spalio mėnesį¹⁸², atsakymo negauta. Su K. Pypliu ryšys nutrūko šiam žuvus rugsėjo mėnesį.

1949 m. pavasarį Pietų Lietuvos srities partizanai į Vakarų išsiuntė partizaną Jurgį Krikščiūną-Rimvydą su palyda. Jis, pasiekęs Lenkiją, sugebėjo perduoti tik dalį informacijos tuo metu užsienyje gyvenusiam partizanų pasiuntiniui J. Lukšai

---

182 Mockūnas, L. *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*. Vilnius, 1997, p. 370.

Su Prisikėlimo apygardos partizanais 1950–1951 m. Iš kairės: Vytautas Sankauskas-Daukantas, Prisikėlimo apygardos vadas Povilas Morkūnas-Rimantas, Jonas Žemaitis-Vytautas, Maironio rinktinės vadas Juozas Paliūnas-Rytas.

Su Prisikėlimo apygardos partizanais 1950–1951 m. Priklaupę (iš kairės): Aleksas Šniukšta-Aras, Vytautas Sankauskas-Daukantas. Stovi (iš kairės): Kazys Šniukšta-Sakalas, Maironio rinktinės vadas Juozas Paliūnas-Rytas, Prisikėlimo apygardos vadas Povilas Morkūnas-Rimantas, Jonas Žemaitis-Vytautas.

(jis buvo patvirtintas LLKS atstovu užsieniui), o didžioji medžiagos dalis dingo, pats J. Krikščiūnas su bendražygiu žuvo 1949 m. gruodžio 15 d. Lenkijoje. Pavyzdžiai rodo, kad partizanų ryšiai su užsieniu buvo tik fragmentiški, o sulaukti apčiuopiamos paramos buvo nerealu. Kovota ir toliau remiantis vien krašto ištekliais.

J. Žemaičio ryšiai su apygardų vadais nebuvo nuolatiniai, kuo toliau, tuo labiau jie vis nutrūkdavo ilgesniam laikui. Nepaisydamas to, partizanų vadas J. Žemaitis formavo LLKS vadovybę. 1949 m. jis LLKS Gynybos pajėgų vadu ir savo pavaduotoju paskyrė Adolfą Ramanauską-Vanagą. Taip pat pavaduotojais paskirti J. Šibaila ir L. Grigonis. Vado planai buvo išsklaidyti vadovybė, kad ji negalėtų būti likviduota vienu metu.

1949–1950 m. žiemą J. Žemaitis praleido Ariogalos valsčiuje. Slapstantis bunkeriuose irgi kildavo pavojų. Kartą būnant daržinėje įrengtame bunkeryje, viršum jo MGB darė kratą, bet nerado¹⁸³. Greičiau tai buvo planinė paieška, nes, turėdama konkretesnių duomenų, MGB beveik visuomet rasdavo partizanų slėptuves.

Kartais J. Žemaitis sirguliudavo, tada eidavo lėtai, kiti turėjo nešti jo ginklą. Tai nebuvo geri ženklai.

Atsižvelgdamas į kintančią situaciją, 1950 m. J. Žemaitis nutarė pertvarkyti LLKS struktūrą. Vietoj dar nesuformuotų Gynybos pajėgų ir Visuomeninės dalies vadovybės nutarė įsteigti tris LLKS tarybos sekcijas: 1-ąją – Karinės veiklos, 2-ąją – Visuomeninės veiklos, 3-iąją – Organizacinės veiklos. Vadais atitinkamai numatė A. Ramanauską, J. Šibailą, J. Kimštą. Trys sekcijos turėjo būti įkurtos skirtingose srityse. Sekcijos vadui tiesiogiai turėjo būti pavaldus srities vadas. Tuo atveju, jei ryšys tarp sekcijų būtų nutrauktas ir ilgą laiką nebūtų galima atkurti ryšio su vyriausiuoju vadu, sekcija ir srities vadovybė tampa nepriklausomais vadovaujančiais vienetais. Taigi J. Žemaitis numatė ir vyriausiosios vadovybės žlugimo scenarijus, bet pagal planą kova turėjo tęstis vadovavimą perimant likusiems kovotojams. 1951 m. balandžio mėn. apie tai jis kalbėjo per susitikimą su J. Kimštu. Žinoma, šis projektas nebuvo iki galo įgyvendintas, jis nepasiekė visų dalinių, padaryta tik pradžia Vakarų ir Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų srityse.

MGB vis perimant partizanų korespondenciją, teko dar labiau sustiprinti konspiraciją. J. Žemaičiui siunčiama medžiaga buvo adresuojama išgalvotam Jonui Petkui (1949 m. – Jonui Šimkui), o jei siunčiama Antaninai Petkutei, tai reiškė sekcijos vadovui J. Šibailai. Siekiant geriau užtikrinti konspiraciją, vyriausiosios vadovybės ryšių įgaliotiniams buvo nurodoma apriboti siuntų dydį ir svorį iki dešimties gramų¹⁸⁴, kad lengviau būtų paslėpti.

1950–1951 m. žiemą J. Žemaitis praleido Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinėje (Kėdainių ir Dotnuvos rajonuose), ryšiai su juo ėjo per apygardos vadą

183 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 202.

184 J. Žemaičio 1953 m. liepos 24 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 2, l. 247–248; Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 209.

┆ Prisiikėlimo apygardos partizanas Antanas Kvedaras-Tautvydas.

Juožą Paliūną-Rytą. 1950 m. rudenį į Lietuvą iš Vakarų grįžo 1947 m. išvykęs J. Lukša su dviem bendražygiais Benediktu Trumpiu ir Klemensu Širviu. Jiems parvykti padėjo amerikiečių žvalgyba. Viltinų žinių nesulaukta. Užsienio lietuvių veikėjai ragino tausoti gyvybines tautos jėgas. Jie neneigė galimo būsimo karo, bet negalėjo nurodyti terminų. Grįžęs į Lietuvą su ČŽA uždaviniais, J. Lukša parašė informaciją apie padėtį užsienyje ir nusiuntė J. Žemaičiui, o parsivežtus amerikiečių paramos dolerius paskirstė sritims po 500, o apygardoms – po 650 dolerių. Iš viso parsivežė 10 tūkst. dolerių. Pasiųsti 500 dolerių pasiekė J. Žemaitį¹⁸⁵. Ši menka daugiau moralinė parama iš esmės negalėjo padėti, be to, užsieninės valiutos keitimas sovietų Lietuvoje sulaukdavo atitinkamų institucijų dėmesio. J. Žemaitis pritarė J. Lukšos (šis žuvo 1951 m.) siūlymams rinkti žvalgybos informaciją ir davė nurodymą tai vykdyti.

Prisikėlimo apygardoje J. Žemaičio apsauga rūpinosi keli partizanai, vadovaujami Antano Kvedaro-Tautvydo. 1951 m. kovo 3 d. visi jie keliaudami užsuko į Pilsupių kaimą, kur neplanuotai susidūrė su MGB kareiviais. Partizanams pavyko pasprukti, bet bėgdamas J. Žemaitis paliko maišą su svarbiausiais LLKS dokumentais, ir šie atiteko MGB. Paėmę šią medžiagą, čekistai suvokė, kas juos paliko, todėl suintensyvinu paieškas, bet vado neaptiko. Vėliau tie dokumentai, kaip antisovietinės veiklos įrodymas, buvo įdėti į J. Žemaičio baudžiamąją bylą. Taigi J. Žemaičiui visuomet grėsė žūtis arba areštas. Tai buvo jo 7-asis ginkluotas susidūrimas su sovietų saugumo pajėgomis. 1951 m. balandžio mėn. J. Žemaičiui dar pavyko susitikti su Šiaurės Rytų srities vadu J. Kimštu-Žalgiriu ir vienu iš Vyčio apygardos vadų Broniumi Karbočiumi-Bite. Kalbėta, kad LLKS padėtis sunkės ir apygardos turės tapti savarankiškais centrais. Pasidalinta sumanymais dėl pasiuntinių siuntimo į užsienį¹⁸⁶.

J. Žemaitis toliau rengė normatyvinius LLKS dokumentus ir laukė kitų partizanų vadų pagalbos. Vasarą J. Žemaitis persikėlė į Jurbarko rajono miškus, ten jo apsauga rūpinosi vietos partizanas Juozas Palubeckis-Simas. J. Žemaitis susitikinėjo su Jūros srities vadais, o su kitomis sritimis ryšiai strigo. Jis vis dar tikėjosi susisiekti su Vakarais, planavo ten pasiųsti A. Ramanauską ir J. Šibailą. 1951 m. rugsėjo mėn. pas jį atėjo 1950 m. kartu su J. Lukša iš Vakarų parvykęs K. Širvytis. Bet pastarasis buvo praradęs visus ryšius su užsieniu. Pabuavę kartu apie mėnesį miško stovykloje, jie išsiskyrė.

Artėjant žiemai, J. Žemaitis dėl geresnių tarpusavio ryšių nusprendė persikelti į Pietų Lietuvos sritį, bet, tinkamai nesuderinus susitikimo datos ir vietos, persikėlimas nepavyko. Lapkričio pabaigoje J. Žemaitis laikinai apsistojo mažame bunkeryje, Šimkaičių miške (Jurbarko rajone). 1951 m. lapkričio mėn. šią slėptuvę, padedant vietos gyventojams – Skrickų šeimai, įrengė Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės

185 J. Žemaičio 1953 m. liepos 24 d. tardymo protokolas. LVA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 215.

186 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 241.

┆ Maironio rinktinės vadas Juozas Paliūnas-Rytas.

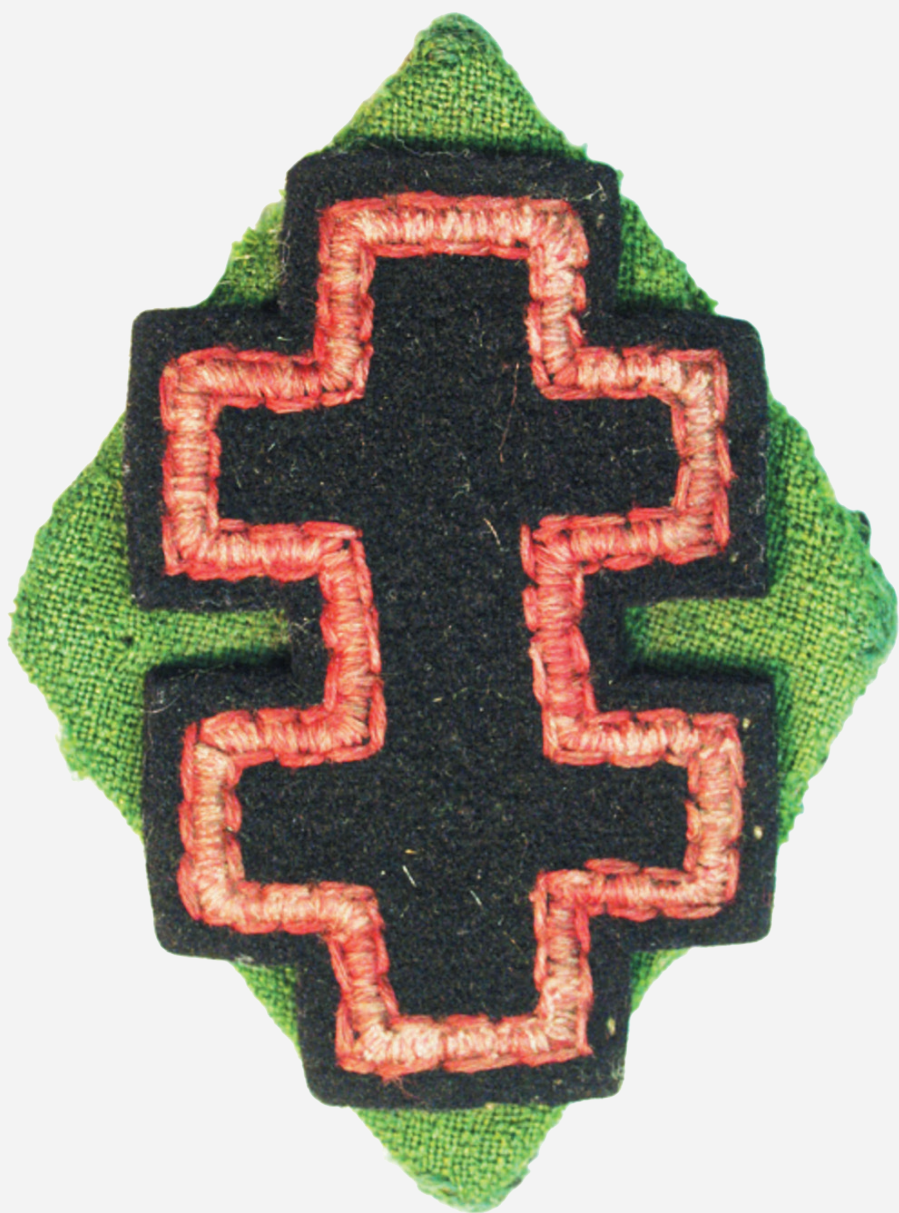
┆ Desantininkas Klemensas Širvys-Sakalas 1950 m.

Šarūno tėvūnijos partizanai. Šiame 2 x 3 m dydžio ir maždaug 1,8 m aukščio bunkeryje¹⁸⁷ žiemą planavo praleisti 4 partizanai, tarp jų J. Palubeckis.

Laikinas J. Žemaičio apsilankymas slėptuvėje užsitęsė, nors ji nebuvo pritaikyta vadavietei, nes buvo per maža.

---

187 J. Palubeckio 1953 m. gegužės 29 d. tardymo protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 3, l. 184.

14

SUNKI LIGA

*Mūsų liko gal iš šimto vienas.
Bet kova vis tęsiasi atkakli.*

Iš partizanų poeto Broniaus Krivicko soneto

Sunki liga

Gyvendamas bunkeryje, 1951 m. gruodžio 8 d. naktį J. Žemaitis, išėjęs pasi-vaikščioti į lauką, sukniubo. Tai nekeista – daugelis po ilgo buvimo požeminiame bunkeryje, tik išėję į gryną orą, apalpdavo, veidai būdavo pilki ir ištinę. Sunkūs partizanavimo metai, įvairūs asmeniniai išgyvenimai paveikė J. Žemaičio sveikatą. Paaikėjo, kad vadą ištiko paralyžius, jis negalėjo vaikščioti. Jį surado ir į bunkerį partempė J. Palubeckis, kuris tapo ištikimiausiu bendražygiu. Tai buvo patyręs partizanas, veikęs nuo 1944 m., gerai besiorientuojantis miške. J. Palubeckio šeima

Kęstučio apygardos partizanai 1949 m. Prisėdęs priekyje Juozas Kisielius-Genius, prigulė (iš kairės): Antanas Bakšys-Klajūnas, Jonas Rupšaitis-Žilius, priklaupę (iš kairės): pirmas – Vladas Mišeikis-Tarzasas, trečias – Juozas Palubeckis-Simas.

buvo nukentėjusi nuo sovietų represijų. Tėvas Rapolas žuvo kalėjime, brolis Stasys su šeima, taip pat sesuo Apolonija su šeima ištremiti, sesuo Julija nuteista 10 metų kalėti, Elena slapstėsi su partizanais, brolis Vytautas žuvo kaip partizanas, gimtieji namai sudeginti dar 1945 metais¹⁸⁸. Sudėtinga būtų buvę rasti patikimesnį partizaną. J. Palubeckis su seserimi Elena pagal išgales pradėjo rūpintis susirgusiu vadu, bet, nebūdami medikai, jie negalėjo padėti įveikti ligos. Buvo žiemos metas, judėjimas ribotas, bet vis tiek rizikuodamas J. Palubeckis vaikščiojo po apylinkes ieškodamas pagalbos.

1952 m. sausio 30 d. LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis parašė trumpą aktą: „Šiandien dėl ligos nustojau vykdyti pareigas.“ Apie tai sužinojo Vakarų Lietuvos srities vadas Antanas Bakšys-Germantas, bet išrinkti kito vado buvo neįmanoma, nes nebuvo tvirtų ryšių tarp apygardų, o naujienos keliavo labai lėtai.

Pavasariį J. Palubeckiui pavyko susisiekti su besislapstančia ir partizanams padedančia medicinos sesele Marijona Žiliūte. Pakviesta ji apsigyveno viename bunkeryje su J. Žemaičiu bei broliu ir seserimi Palubeckiais. Pasikonsultavusi su gydytoju, M. Žiliūtė ėmė J. Žemaičiui teikti medicininę pagalbą. Gydymas vyko bunkeryje, kuriame gyvenimo sąlygos buvo ir sveikam sunkiai pakeliamos: drėgna, trūko oro, nes ventiliacijos angos buvo mažytės, todėl partizanų vadas sveiko lėtai. Medicinos seselė masažudavo jam ranką ir koją, į veną ir raumenis leisdavo vaistus, kurių parūpindavo patikimi žmonės.

Iš bunkerio gyventojų išliko gyvos tik abi moterys, bet jos labai taupiai dalijosi prisiminimais apie bendrą gyvenimą. M. Žiliūtė prisiminė J. Žemaitį kaip didelio intelekto, plačios erudicijos žmogų, žinantį, ko siekia, tvirtai besilaikantį savo nuomonės ir pozicijos¹⁸⁹.

J. Palubeckis-Simas rūpinosi ryšiais su išorės pasauliu, minimaliu gyvenimo bunkeryje aprūpinimu. 1952 m. lapkričio mėn. su kitu partizanu jis iškasė dar vieną, atsarginį, bunkerį. E. Palubeckytė-Liudas ruošdavo maistą. Bunkerio gyventojų maistas buvo prastas: duona, bulvės, taukais pagardinta sriuba, lašiniai ir pan., bet ir tokių produktų gauti buvo sudėtinga. Vandenį ėmė iš šaltinėlio, esančio netoli slėptuvės, o kilus pavojui, jo pasisemdavo iš mažo šulinėlio bunkeryje. Bunkerio gyvenimo ritmas buvo maždaug toks: naktį nemiegodavo, atidarydavo bunkerio dangtį išvėdinti, kai kurie išeidavo pasivaikščioti, paryčiais uždarydavo dangtį ir eidavo miegoti, dieną pietaudavo, paskui vėl eidavo miegoti iki tamsos.

Gyvenant bunkeryje, vis dėlto nepasiduota visiškai apatijai. J. Žemaitis pats jau negalėjo keliauti, bet gaudavo laiškų iš kitų vadų, be to, kiek pagerėjus, teko toliau atlikti vado pareigas, pas jį kartais apsilankydavo bendražygiai. Spalio mėn. pasirodė ir bunkeryje apie savaitę gyveno A. Bakšys. Pastarojo mintys sukosi apie

188 Ten pat, l. 168–170.

189 „Likau amžinai skolinga. Marijos Žiliūtės atminimui“. Užrašė Jadvyga Bartašienė. *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 19, Kaunas, 1996, p. 223.

┆ Kęstučio apygardos vadas Povilas Morkūnas-Rimantas.

▮ Vakarų Lietuvos srities vadas Antanas Bakšys-Germantas.

Vyčių sąjungos kūrimą. Ta organizacija turėjo pratęsti LLKS veiklą, tik jau neginkluotomis formomis. Greičiausiai J. Žemaitis irgi pritarė neginkluotai rezistencijai. A. Bakšys parengė organizacijos įstatus, pradėjo leisti laikraštį „Vyčių keliu“, bet daug ko nuveikti nebesuspėjo, nes 1953 m. sausio mėn. žuvo.

1952 m. organizuotas ginkluotas pasipriešinimas ėjo į pabaigą. Tais metais MGB susekė ir likvidavo daugelį Lietuvoje veikusių apygardų, rinktinių štabų, jų vadai žuvo arba buvo suimti. Iš partizaninių struktūrų liko tik pavadinimai. Likę būriai veikė jau be tarpusavio kontakto. Tokios naujienos pasiekdavo ir J. Žemaitį. Bet dar buvo kovotojų, kurie tęsė darbus ir puoselėjo ateities vizijas. 1953 m. pavasarį pas jį apsilankydavo Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės vadas Jonas Vilčinskas-Algirdas. Jis su Kęstučio apygardos vadu Povilu Morkūnu-Rimantu dar išleido 176-ąjį „Laisvės varpo“ numerį. P. Morkūnui kilo mintis, kurią J. Vilčinskas perdavė J. Žemaičiui, kad ryšio atkūrimo su VLIK'u bei užsienio žvalgybomis ir materialinės paramos reikėtų keliauti į Vakarų, bet ne Lenkijos teritorija, kaip iki tol, o per SSRS–Suomijos sieną. Patekus į Suomiją, susisiekti su pagrindžio organizacija (apie tokią girdėta per radiją), o per ją – su VLIK'u. Numatyta sieną pasiekti keliaujant per Latviją, Estiją, dešiniau nuo Leningrado. Manyta, kad toje vietoje siena saugoma silpniau, nors prireikus planuota veržtis susišaudant. Tai nebuvo vien svarstymai, nes pradėta ruošti kelionei, o J. Vilčinskas jau mokėsi rusų kalbos¹⁹⁰. Galvota, kad galėtų padėti buvęs desantininkas K. Širvys, bet planuojantys žygį partizanai dar nežinojo, kad jis jau suimtas.

Deja, tai buvo jau neįgyvendinami planai, nors rodo, kad kovotojai dar turėjo

---

190 J. Žemaičio 1953 m. rugpjūčio 1 d. tardymo protokolai. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 1, l. 249.

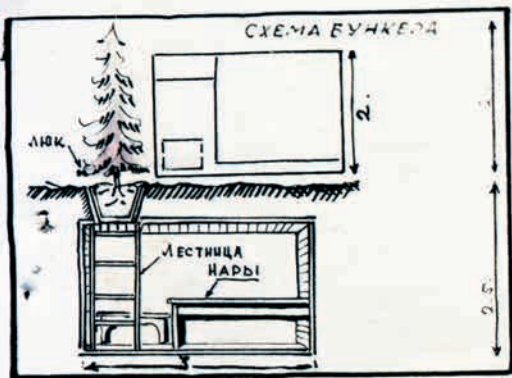
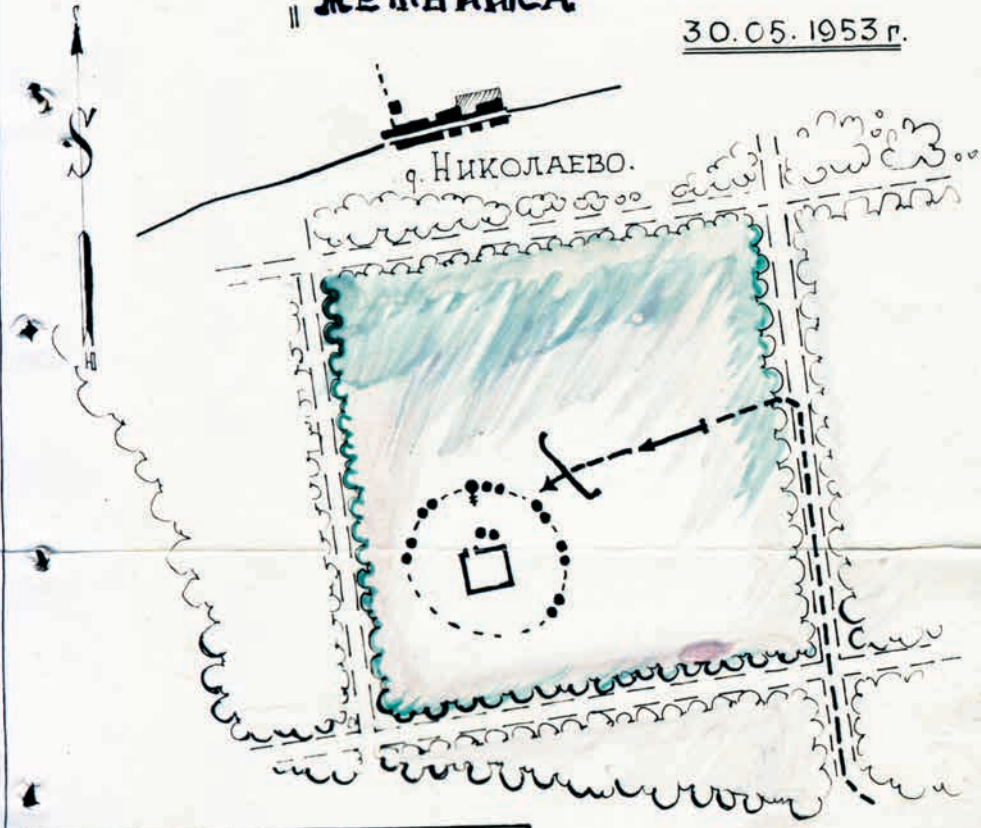
Сов. секретно

7

СХЕМА

ДЕЙСТВИЙ ВОЙСКОВОЙ ГРУППЫ ПО ЗАХВАТУ
"ЖЕМАЙЦА"

30.05.1953 г.

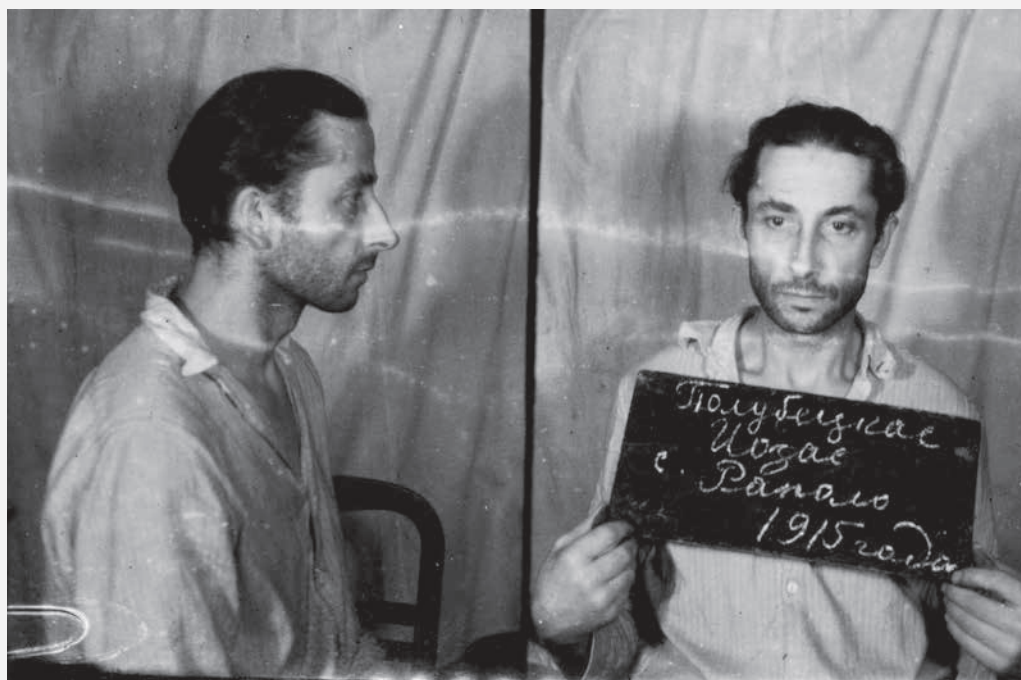

Жагольник 4 упр. МВЗ Литовской ССР
Майс В. /Рассланас/

■ Sovietų saugumiečių nubraižyta J. Žemaičio bunkerio schema.

Keštučio apygardos Vaidoto rinktinės partizanai. Iš kairės: Juozas Šukaitis-Gintautas, Jonas Vilčinskas-Algirdas, Vladas Atgalainis-Galiūnas ir Antanas Armonas-Arvydas.

Сумитас Јуозас Ралубецкис-Симас.

vilčių, juoba kad J. Žemaičio sveikata 1953 m. pavasarį šiek tiek pagerėjo. Partizanams bandant kurti planus dėl ryšių su užsieniu, amerikiečių ir britų žvalgybų ryšius su Lietuva jau buvo perėmus LSSR MGB ir vykdė radijo žaidimus bent trijose agentūrinėse bylose (2 prieš britų, 1 prieš amerikiečių žvalgybą). Tiesiogiai partizanai juose nedalyvavo. Tik MGB parengtuose dezinformaciniuose pranešimuose jie pristatyti kaip neva beprasmiškos kovos vykdytojai ir pagrindžio vienybės skaldytojai. Tarp tokių „skaldytojų“ minėtas kapitonas J. Žemaitis¹⁹¹. Taip siekta sukompromituoti partizanus Vakaruose.

Sovietų saugumas partizanų vado Vytauto intensyviai ieškojo nuo 1945 m., bet vis tose vietose, kur jo net nebūdavo. Tinkama konspiracija jam padėjo išsilaikyti beveik 8 metus. Bet vis dėlto 1953 m. vasario–kovo mėn., remdamasi suimtųjų parodymais ir agentų duomenimis, MGB nustatė apytikslę vado slapstymosi vietą – Šimkaičių mišką. Sovietų saugumas pavadino J. Žemaitį objektu „Peteris“. Grėsmė kildavo tuomet, kai MGB įsiterpdavo į partizanų ryšių liniją. Šiuo atveju J. Žemaičio ryšiai ėjo per J. Palubeckį. Kiti bunkerį įrengę partizanai jau buvo žuvę, o suimtieji nežinojo konkrečios slėptuvės vietos. Tiesa, suimtas partizanų rėmėjas Kleopas Skrickis žinojo, nes tiekė medžiagas bunkerio statybai, tačiau apie tai nieko nepasakė¹⁹². Kitu atveju partizanų vadas galėjo būti suimtas kur kas greičiau.

MVD numatė bent kelis priėjimus prie J. Žemaičio, bet labiausiai stengėsi suimti J. Palubeckį-Simą. 1953 m. gegužės 23 d., padedant suimtam ir perverbuotam partizanui, J. Palubeckį slapta suėmė. Šios operacijos eiga buvo stebima ir Maskvoje. Prieš pat areštą SSRS vidaus reikalų ministras Lavrentijus Berija šifrotelegrame nurodė neskubėti suimti Simo, o surinkti tikslesnių duomenų. Bet vietiniai čekistai, arba negavę laiku šifrotelegros, arba Lietuvos komunistų partijos (LKP) Centro komiteto pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus spaudžiami (jam reikėjo parodyti pasiekimus kovojant su „buržuaziniais nacionalistais“), suėmė J. Žemaičio bendražygį¹⁹³.

MVD nepavyko iš karto išgauti jo parodymų, nors tardyti pradėtas dar suėmimo vietoje, šalia Šimkaičių miško. Jis intensyviai tardytas dienomis ir naktimis, pervežant iš Kauno į Vilnių, bet vis tylėjo. Atsisakydavo parodyti bunkerio vietą motyvuodamas duota priesaika. Tik neatlaikęs didelių fizinių ir moralinių kankinimų, gegužės 29 d. jis sutiko parodyti slaptavietę. Tai negalima pavadinti išdavyste, nes atlaikyti tokių kankinimų žmogui neįmanoma. J. Palubeckis pareikalavo išduoti jam LSSR MVD raštišką garantiją, kurioje teigiama: „LTSR VRM garantuoja gyvybės išsaugojimą, visišką laisvę ir aprūpinimą darbu taip pat ir tiems asmenims, kurie bus sulaikyti su piliečio Palubeckio J. R. pagalba su ta sąlyga, jeigu jie padės išvesti

191 Juodis, D. Dokumentai iš Stasio Žakevičiaus (Žymanto) archyvo. *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 1, Vilnius, 2012, p. 182.

192 *Aitvarai. Kęstučio apygardos partizanai*, p. 24–25.

193 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 308.

| Suimta Marijona Žiliūtė.

| Suimta Elena Palubeckytė.

iš miško ir legalizuoti ir kitus besislapstančius ginkluotos nacionalistinės palėpės dalyvius.¹⁹⁴ Žinoma, tai buvo tik raštas. Galbūt J. Palubeckis tikėjosi, kad bunkerio gyventojai bus pasitraukę iš slėptuvės, nes jis turėjo grįžti gegužės 24 dieną. Toks ilgas Simo vėlavimas turėjo jiems sukelti įtarimų. Įtarimų tai, žinoma, sukėlė, bet kodėl jie nepasitraukė į kitą vietą, nežinoma, tikriausiai sutrukdė J. Žemaičio sveikatos būklė. Vežamas į bunkerio vietą J. Palubeckis dar kiek įmanydamas tempė laiką – pareikalavo susitikimo su kunigu, kad atliktų išpažintį, kad kunigui būtų perduota jam išduotos garantijos kopija (čekistai davė kunigui kopiją, bet netrukus ją atėmė, liepę pamiršti, kas čia nutiko). Tik 1953 m. gegužės 30 d., maždaug 11.15 val., MVD pajėgos atvyko prie bunkerio, t. y. praėjus 7 dienoms po Simo išėjimo.

Bunkerio šturmui gerai pasiruošta. Pro vėdinimo angas buvo įmestos migdomųjų dujų pripildytos granatos, prieš tai slėptuvės gyventojai dar spėjo du kartus iššauti. Netekę sąmonės, jie kabliais buvo ištraukti į lauką. J. Žemaitis buvo lengvai sužeistas, o M. Žiliūtė net sužalota kabliu.

Bunkerio vieta vėl skubiai užmaskuota, tikintis tęsti likusių partizanų paiešką, o suimtieji išvežti. Prasidėjo J. Žemaičio nelaisvės metas.

---

194 *Laisvės kovų archyvas*, t. 13, Kaunas, 1995, l. 188.

15

NELAISVĒJE

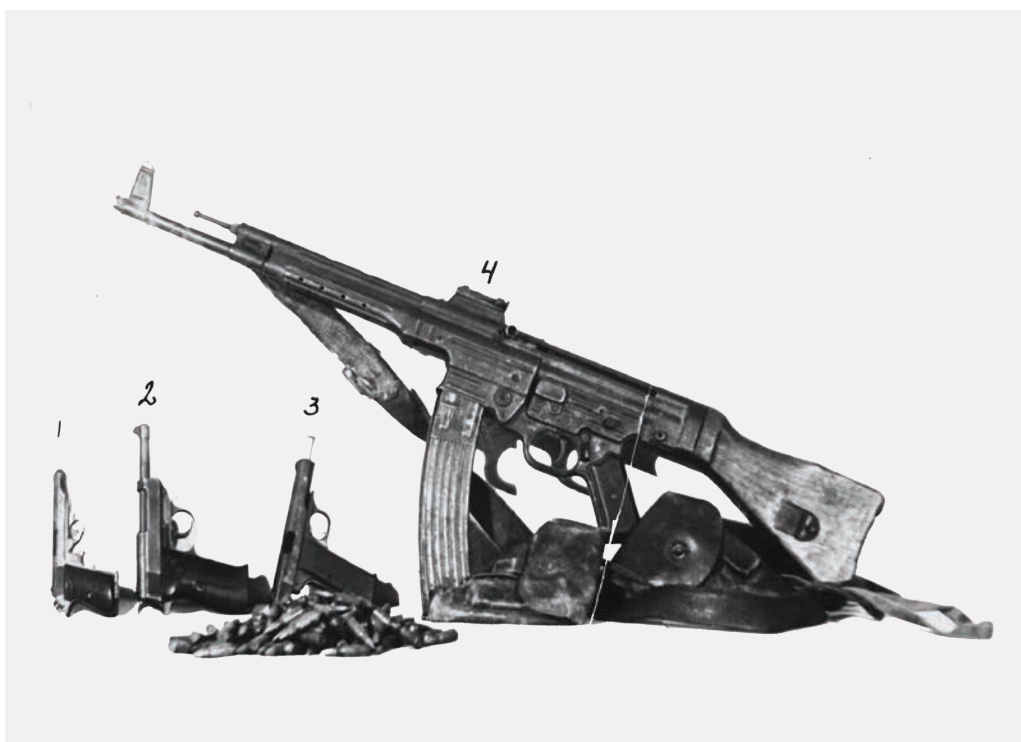
*Jau nėra laimėjimo vilties.
Tiktai geismas kautis lig mirties.*

Iš partizanų poeto Broniaus Krivicko soneto

Nelaisvėje

Iš karto po arešto MVD bandė įvairiais būdais paveikti J. Žemaitį. Stengtasi jį palaužti dalyvaujant anksčiau suimtiems jo bendražygiams A. Zaskevičiui, J. Kimštui ir kt. Pastarieji, jau užverbuoti sovietų, stengėsi įkalbėti J. Žemaitį pakeisti nuostatas. J. Žemaičiui tai buvo sunkus momentas. MVD bandė „perauklėti“ J. Žemaitį „geruoju“, todėl suteikė geresnes kalinimo sąlygas, tiekė geresnį maistą. Pirmas protokoluojamas tardymas įvyko gegužės 30 dieną.

■ MVD paimti ginklai iš paskutinio J. Žemaičio bunkerio.

Jonas Žemaitis kalėjime.

J. Žemaitis sulaukė ne tik sovietų Lietuvos vadovų dėmesio, bet ir sudomino vieną iš SSRS vadovų. Jis tapo vieninteliu lietuvių rezistencijos dalyviu, įtrauktu į aukščiausiųjų Sovietų Sąjungos politinių sluoksnių žaidimus. Tuomet į valdžią veržėsi SSRS vidaus reikalų ministras L. Berija, pradėjęs reformas, kurių tikslai ir šandien sunkiai paaiškinami. Jis pradėjo nacionalinių kadru kėlimo į vadovaujamus postus sovietinėse respublikose politiką. Tai neaplenkė ir Lietuvos. Čia pradėti proteguoti lietuviai vadovai, net ir sovietų saugumo sistemoje, kur iki tol dominavo rusakalbiai vadovai. Neaišku, ką būtų davęs L. Berijos politinis kursas, bet jis truko labai trumpai.

L. Berija panorą pamatyti partizanų vadą, todėl pagal nurodymą J. Žemaitis išskraidintas į Maskvą. Birželio 25 d. įvyko paslaptinas L. Berijos ir J. Žemaičio susitikimas. Apie ką konkrečiai jiedu kalbėjo, patikimų žinių nesama. J. Žemaičio baudžiamojame byloje yra tik įrašas, kad 21.50 val. kalinys išvestas pas L. Beriją, o 22.50 val. grąžintas į kamerą¹⁹⁵, taigi susitikimas vyko trumpiau nei valandą. Pagal vieną versiją, J. Žemaičiui buvo siūlomos pareigos Lietuvoje, pagal kitą – jis buvo verbuojamas slaptam darbui. O galbūt būta tik L. Berijos smalsumo pamatyti partizanų vadą? Žinoma, kad, be J. Žemaičio, L. Berija buvo susitikęs ir su suimtais

195 Išvedimo į tardymą lapelis. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, J. Žemaičio kalinio byla, l. 11.

ukrainiečių pasipriešinimo judėjimo dalyviais. Kaip ten bebūtų, kitą dieną, 1953 m. birželio 26 d., L. Berija buvo suimtas. Vienu iš jo kaltintojų per SSKP Centro komiteto plenumą buvo LKP Centro komiteto pirmasis sekretorius A. Sniečkus. Jų interesai dėl J. Žemaičio kirtosi. Verždamasis į valdžią, L. Berija ieškojo įkalčių prieš A. Sniečkus, todėl, matyt, jam reikėjo J. Žemaičio laisvėje, tarsi tai būtų dar vienas įrodymas, kad A. Sniečkus nekontroliuoja padėties respublikoje. Vėliau A. Sniečkus savotiškai atsilygino. Per minėtą plenumą jis kalbėjo: „L. Berijos pranešime buvo paminėta, kad Lietuvos pagrindžiui vadovauja buvęs buržuazinės Lietuvos kariuomenės kapitonas Žemaitis, pagrindyje išrinktas „Lietuvos prezidentu“. Žinoma, mūsų kaltė, kad mes to Žemaičio iš karto nesutvarkėme, bet dabar jis jau suimtas. Ir suimtas be Berijos – mūsų pačių čekistų. (...) Kas iš tikrųjų buvo tas Žemaitis? Toks pats, kaip ir jo populiarintojas Berija. Tas Žemaitis slapstėsi giliai miškuose, retai kada išlisdavo iš savo slėptuvės, turėjo tik keletą ryšio taškų ir buvo visai izoliuotas nuo lietuvių liaudies. Bet ką daro Berija? Jis įsako atvežti Žemaitį į Maskvą, kad pats jį ištardyty. (...) Žemaitį pristatė LTSR vidaus reikalų ministro pavaduotojas Martavičius. Draugas Martavičius man pasakojo, kad Berija, ištardęs Žemaitį, pasiūlęs, jam padedant, sukurti Lietuvoje pagrindinę nacionalistinę organizaciją. Matote, pradžioje Berija išpūtė Žemaičio vaidmenį, o paskui siūlo Martavičiui sukurti tariamą pagrindinę nacionalistinę organizaciją, vadovaujamą Žemaičio.“¹⁹⁶ Tokie buvo aukštieji partiniai žaidimai, o J. Žemaičio likimas sprendėsi jau žemesnėse grandyse.

J. Žemaitis dar tardytas Maskvoje, 1953 m. rugpjūčio pabaigoje iš ten jis grąžintas į Lietuvą, Vilnių pasiekė rugsėjo 5 dieną. Vėliau apie pirmuosius tardymus jis teigs: „Aš nespėjau kaip reikiant išanalizuoti savo politinių pažiūrų, kažkodėl pasidaviau MVD organų darbuotojų įtakai ir po savaitės pradėjau duoti parodymus.“ O per teismą jis dar sakys: „Teismo posėdyje man teko matyti žmonių, kurie naudojasi galimybe eiti lengvu keliu. Būdamas nenormalioje dvasinėje būsenoje, aš taip pat iš pradžių ėjau šiuo keliu ir padariau didelę kvailystę, ko pasėkoje atnešiau žalą judėjimui. Ryšium su tuo aš pasmerkiu save aukščiausiai bausmei. Aš džiaugiuosi, kad vėliau man pavyko atsikvošėti ir grįžti į teisingą kelią.“ O apie tardymus Maskvoje ir Vilniuje teigė, kad „tardymo metu aš negalėjau miegoti ir todėl man buvo vis tiek, ką rašė į protokolus (...) Mano teisės buvo pažeistos dėl rusų kalbos nemokėjimo, Maskvoje tardė be vertėjo (...) Tardytojas Danilčevas įžeidinėjo mano tautinius jausmus, keikėsi, tardydavo nieko neužsirašinėdamas ir aš buvau apatiškas“¹⁹⁷.

Per tardymus J. Žemaitis kalbėjo vis mažiau, paaiškindamas, kad to ar ano negali sakyti, nes tai bus išdavystė ar priesaikos sulaužymas. Nuo 1953 m. spalio 8 d. jis išvis atsisakydavo pasirašyti tardymo protokolus. Nebendradarbiavo su sovietų saugumu ir kiti jo byloje esantys rezistentai.

196 Liekis, A. *LKP agonijos kronika. Dokumentinė apybraiža. Knyga 1*. Vilnius, 1996, p. 117–118.

197 Gaškaitė-Žemaitienė, N. *Žuvusiųjų prezidentas*, p. 333–334.

Jau prieš teismą J. Žemaitis prašė, kad jam leistų pasimatyti su motina ir sūnūmi, – neleista. Yra pasakojimas, kad vietoj pasimatymo J. Žemaičiui buvo parodyta sūnaus ir jo globėjos nuotrauka, kurioje sūnus segi pionieriaus ženkliuką. 1954 m. birželio 1–5 ir 7 d. vyko uždaras Pabaltijo karinės apygardos Karo tribunolo teismo posėdis. Visi keturi teisiamieji: J. Žemaitis, J. Palubeckis, M. Žiliūtė, E. Palubeckytė, laikėsi tvirtai. Tardymo ir teismo metu J. Žemaitis kaltintas ne tik partizanine veikla, bet ir „šnipinėjimu“, nes jis organizavo medžiagos rinkimą užsieniui, turėjo kontaktus su partizanais, grįžusiais iš Vakarų. Taigi kaltinimų skalė buvo išplėsta.

J. Žemaitis paskutinėje kalboje, vis pertraukiamas teismo pirmininko, pabrėžė: „Visus pagrindžio veiksmus, kurio dalyviu buvau, nukreiptus prieš Sovietų valdžią, aš laikau teisingais ir nelaikau jų nusikalstamais veiksmais. Tik aš noriu pažymėti, kiek man teko vadovauti Lietuvos laisvės kovotojų kovai, aš stengiausi, kad ši kova prisilaikytų humanizmo principų. Jokių žvėriškumų aš neleidau. Koks bus teismo sprendimas, man žinoma. Aš vis tiek laikau, kad kovą, kurią man teko vesti apie 9 metus, turės savo rezultatus.“¹⁹⁸ J. Palubeckis prašė kitiems sušvelninti bausmes, o už juos nubausti jį. Abu vyrai nuteisti sušaudyti. M. Žiliūtė nuteista 25 metams, o E. Palubeckytė 10 metų nelaisvės.

Kai teisė J. Žemaitį, organizuotas pasipriešinimas jau buvo nuslopintas. Liko tik pavieniai partizanai. Sovietų saugumo duomenimis, 1944–1953 m. žuvo apie 20 tūkst. rezistencijos dalyvių ar jais laikytų narių.

Po teismo prasidėjo paskutinis J. Žemaičio gyvenimo tarpsnis. Abu nuteistieji aukščiausia bausme buvo pervežti į Maskvą, nes tuo metu Lietuvoje mirties bausmė nebuvo vykdoma.

1954 m. lapkričio 23 d. kalėjimo kameroje atlikta paskutinė J. Žemaičio karta, ant kurios protokolo jis atsisakė pasirašyti. J. Žemaičiui nuosprendis įvykdytas 1954 m. lapkričio 26 d. Butyrkų kalėjime, o J. Palubeckis sušaudytas gruodžio 2 dieną. Tiksliai kūnų palaidojimo vieta nežinoma.

---

198 Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolo 1954 m. birželio 1–7 d. posėdžio protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 13, l. 421–422.

*O juk bus dar diena, kai pro vėlių plazdanti mišką
Baltas Vytis pakils ir padangėj aukštoj suspindės!
Mūsų kraujas giedos pro gimtinės velėną ištryškęs,
Ir ant kapo nykaus šviesios taurės lelijų žydės.*

Partizanų poetė Diana Glemžaitė, 1949 m.

PABAIGOS ŽODIS

GENEROLAS
JONAS ŽEMAITIS
Vytautas

MEMORIAM VITAE
VITAE VITAE VITAE VITAE VITAE
VITAE VITAE VITAE VITAE VITAE
VITAE VITAE VITAE VITAE VITAE
VITAE VITAE VITAE VITAE VITAE

Pabaigos žodis

Jonas Žemaitis partizanavo beveik 8 metus – tai labai retas atvejis, nes daugiausia ginkluoti kovotojai išsilaikydavo miške metus, pusantrų. Juos sekė, nuodijo, skundė, naikino, provokavo didžiulės didelės valstybės saugumo pajėgos ir net kariuomenė, jų gaudynėms verbuoti tūkstančiai žmonių, jie šmeižti ir kaltinti nebūtomis nuodėmėmis, bet jie kovojo. Pradžioje tikėjo Vakarų pagalba, tuoj kilsiančia demokratinio pasaulio kova prieš blogį – bolševizmą, vėliau galėjo tikėti tik savimi, ir čia yra jų tvirtybės bei drąsos liudijimas. Pasiryžusieji nepasiduoti iki organizuoto judėjimo pabaigos kūrė vienijimosi planus ir Lietuvos išlaisvinimo scenarijus, jie šalo mažuose bunkeriuose, viršum jų šūkavo priešo kareiviai, metaliniais smailiais ieškodami bunkerių dangčių ar ventiliacijos angų, klausydami, ar iš po žemės sluoksnio nesigirdi besikalbančių kovotojų balsų.

Juos naikino, vadindami „banditais“, Lietuvoje dislokuotos NKVD divizijos vykdė baudžiamąsias operacijas. Vien 1944 m. liepos–gruodžio mėnesį per okupantų teroro aktus buvo nužudyti 2 489 žmonės, apie 100 tūkst. Lietuvos gyventojų patyrė vienokią ar kitokią okupantų prievartą. Slopinant ginkluotąjį pasipriešinimą, griebtasi masinių gyventojų deportacijų į Sibirą: 1948 m. gegužės mėn. ištremta apie 40 tūkst., 1949 m. – per 32 tūkst., 1951 m. – apie 20 tūkst. gyventojų. Po šių didžiųjų trėmimų kaimo žmonių pasipriešinimas sovietų politikai buvo palaužtas, jie masiškai pradėjo stoti į jėga steigiamus kolūkius. 1944–1953 m. suimta ir įkalinta apie 186 tūkst., ištremta 118 tūkst. Lietuvos gyventojų¹⁹⁹.

Sovietų valdymas pokario Lietuvoje padarė didelių nuostolių šalies gyventojams: okupacinė valdžia sunaikino ne tik tūkstančius žmonių, bet ir ištisus socialinius sluoksnius, jų kultūrą ir turtą. Likusius kaustė nuolatinė baimė dėl savo ir artimųjų saugumo. Tokie sovietų valdžios veiksmai lėmė masinį Lietuvos gyventojų pasipriešinimą – ginkluotąją rezistenciją.

---

199 Anušauskas A. *Teroras 1940–1958 m.* Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 187, 279–280. Prieiga per internetą: <http://genocid.lt/centras/lt/147/c/> [žr. 2019 05 20].

Pasibaigus partizaninėms kovoms, sovietų valdžios institucijos pradėjo leisti knygas, publikuoti straipsnius, siekdamas diskredituoti partizaninį judėjimą ir suvienkinti jo vadus, todėl juos aprašė išskirtinai neigiamai, vadindami „fašistiniais pakalikais“, „buržuaziniais nacionalistais“, „banditais“. Teigta, kad pradžioje jie tarnavo „fašistinės Vokietijos“ naudai, o vėliau perėjo į Vakarų žvalgybų (pirmiausia amerikiečių) tarnybą. Be to, sovietai spraudė Lietuvos partizanų kovą į marksizmo teorijos rėmus, bandė surasti „klasių kovą“, neva tai „buožės“, turčiai kovojo už savo žemes ir turtus su varguomene, bežemiais ir mažžemiais valstiečiais. Tokiomis primityviomis klišėmis to meto propagandinėje ir net mokslinėje literatūroje bandyta paneigti akivaizdžius dalykus, kad partizaniniame kare nyko partiniai ir socialiniai priklausomybės požymiai, šiek tiek įvairiau tema gvildenta grožiniuose kūriniuose, kur pateikta nevienareikšmiškai vertintinų dalykų. Tiesa buvo tokia, kad 1944–1946 m. birželį tarp 8,3 tūkst. sovietų Karo tribunolo teistų už „kontrrevoliucinius nusikaltimus“ vadinamieji „buožės“ sudarė vos 7,5 proc., o 52 proc. buvo „vidutiniškai“, t. y. turintys mažiau nei po 15 ha žemės, ūkininkai, 21,4 proc. represuotų lietuvių sudarė varguomenė, 15 proc. – inteligentai. Kad iš tiesų vyksta tautos kova už savo laisvę beviltiškomis sąlygomis, aiškėjo net budeliams – karo tribunolo pirmininkas su didele vidine nuostaba rašė, kad „[...] 7,5 proc. nuteistų dvarininkų, buožių ir dvasininkų sugebėjo patraukti į savo pusę 8 226 asmenis arba 92,5 proc. nuteistųjų iš darbininkijos: valstiečių, amatininkų, moksleivių ir inteligentijos“²⁰⁰.

1968 m. išleistas dokumentų rinkinys (iš esmės tendencingai parinktų rezistentų tardymo protokolų ištraukos) „Kruvinos žudikų pėdos“, kur pirmą kartą publikuotos ir Jono Žemaičio tardymo protokolų ištraukos. Tai sovietų Temidės dokumentai, tačiau, nors ir tendencingai parinkta informacija, davė ir kitokį efektą. Apie J. Žemaičio veiklą ir kovą nors šiek tiek sužinojo daugiau skaitytojų ne tik Lietuvoje, bet ir lietuvių išeivijoje. Šią knygą kaip „dovaną“ gavo ir J. Žemaičio sūnus Laimutis, kai 1968 m. buvo pakviestas į karinį komisariatą, kur jo laukė sovietų saugumo darbuotojas. Pastarąjį domino, ką partizano sūnus žino apie tėvą, ar su juo nebando kas nors susisiekti iš Lietuvos ar Amerikos. L. Žemaitis prisiminė, kad tokių ar panašių pokalbių įvyko bent keli²⁰¹. Taigi partizanų vado sūnus irgi buvo KGB akiratyje.

Jonas Žemaitis-Vytautas, Lietuvos karininkas, baigęs artilerijos karo mokslus Prancūzijoje, sukūręs šeimą ir susilaukęs sūnaus, kovos metu negalėjo matyti su tėvais, žmona, mažamečiu sūnumi, iš esmės jis juos prarado Laisvės kovos vardan. Dėl pasiaukojamos kovos jis bendražygių išrinktas vieninteliu partizanų generolu, nuo 1949 m. vasario 16 d. ėjusi kovojančios Lietuvos prezidento pareigas, net užkluptas ligos dirbo iki gyvenimo pabaigos nepasiduodamas ir nepalaužiamas. Todėl jo atminimas gyvas ir saugomas.

200 Gaškaitė, N., Kuodytė, D., Kašėta, A., Ulevičius, B. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996, p. 439.

201 *Aitvarai. Kęstučio apygardos partizanai*, p. 37.

Požiūris į partizanus iš esmės pasikeitė Tautinio atgimimo metais (1988–1990 m.), ypač 1990 m. paskelbus nepriklausomybę. Apie partizaninio karo Lietuvoje mastą gerai liudija netgi okupantų baudžiamųjų akcijų metu surinkti duomenys: 1944–1953 m. SSRS saugumo daliniai nužudė apie 20 tūkst. partizanų, suėmė 19 tūkst. (iš viso nukovė, suėmė ar legalizavo 120 tūkst. žmonių)²⁰², ištrėmė 106 037 gyventojus, paėmė 30 prieštankinių šautuvų, 31 minosvaidį, 9 granatsvaidžius, 3 002 kulkosvaidžius, 6 608 automatus, 23 493 šautuvus ir 8 859 pistoletus, 15 580 granatų, 2 619 minų, 557 rašomąsias mašinėles ir kitokių spaudos dauginimo aparatų²⁰³. Laisvės kovotojai drąsa, pasiaukojimu ir atkaklia kova savotiškai sumažino nusivylimą ir apmaudą, kad Lietuvos vyriausybė neišsakė kariuomenei ginti nepriklausomybės ginklu 1940 m. vasarą, o ginkluotu ir dvasiniu pasipriešinimu parodė, kad Lietuva prie SSRS prijungta prieš tautos valią, ją klastojant ir begėdiškai meluojant pasauliui.

Kaip ir kiekviename kare, taip ir šiame, deja, neišvengta ir didelių civilių gyventojų aukų.

Šiame kare, vykusiame po Antrojo pasaulinio karo, Lietuva negavo jokios rimtesnės pagalbos iš demokratinių Vakarų valstybių, nors kovojo už demokratinės Lietuvos valstybės atkūrimą, prieš vienpartinę komunistinę diktatūrą, terorą. Daugiau dėmesio partizaniniam karui rodė Vakarų šalių žvalgybos, per geležinę uždangą buvo nustatyti kontaktai su Vakarais, tačiau jie buvo riboti ir nereguliarūs. Partizanai išsilaikė tik paprastų lietuvių valstiečių remiami maistu, drabužiais, renkant jiems ginklus, šaudmenis, vaistus ir medicininės priemones, o tūkstančiai ryšininkų buvo jų paštas, komunikacija, spaudos platintojai, jų akys ir ausys ilgame ir žiauriame kare po karo.

Pradėti ir tęsiami įvairūs partizanų įamžinimo darbai. Jie vyksta valstybinių įstaigų, visuomeninių organizacijų, privačių asmenų iniciatyva. Ryškiausi J. Žemaičio atminimo įamžinimo pavyzdžiai:

1997 m. J. Žemaitis apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio ordinu (aukščiausias karinis Lietuvos Respublikos apdovanojimas);

1998 m. suteiktas dimisijos brigados generolo laipsnis;

1998 m. Lietuvos karo akademijai suteiktas Generolo Jono Žemaičio vardas;

1999 m. atidengtas paminklas prie Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos, 2009 m. – Kauno karo muziejaus sodelyje, atminimo paminklai pastatyti ir kitose vietose;

2007 m. ir 2009 m. jo vardu pavadintos Šimkaičių pagrindinė mokykla ir Rašinių gimnazija;

202 Anušauskas, A. *Teroras 1940–1958 m.*, p. 187, 279–280.

203 1952 m. gruodžio mėn. LSSR MGB ministro gen. mjr. P. Kondakovo pažyma „Apie Lietuvos SSR MGB organų darbo rezultatus, kovojant su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo gaujomis“, kn.: Tininis, V. *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953*, t. 2, p. 75–76.

2009 m. Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė, kad J. Žemaitis faktiškai vykdė Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas.

Istorikė Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, parašiusi pirmą išsamią knygą apie J. Žemaitį-Vytautą, pavadino ją „Žuvusiųjų prezidentas“. Gal tai netgi tiksliausias jo pareigybės apibūdinimas, taupiai nusakantis Lietuvos partizanų, kovojusių 1944–1953 m., pasiaukojimą, drąsą, generolo Jono Žemaičio kovotojų tragizmą, sąmoningai dedamą didžiausią auką – gyvybę – už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.

Lietuvos partizanų, laisvės kovotojų, įamžinimo darbai tebetęsiami, statomi atminimo ženklai, ieškomi ir iškilmingai perlaidojami jų išniekinti palaikai, atliekami moksliniai tyrimai, saugomos atmintinos vietos. Gausėja literatūros apie iškilus partizanus, jų gabiausius vadus, sudaryti atskiri teminiai straipsnių ir dokumentų rinkiniai, pasirodė didesnės apimties biografijų, atsiminimų leidinių. Partizanų, laisvės kovotojų, drąsa ir pasiryžimas padeda įsitvirtinti nuomonei, jog ginti tėvynę yra garbinga, kilnu, didvyriška. Nereikia nuvertinti didvyriškumo, aukos, pilietiškumo, noro išsaugoti tautinį identitetą, kai, priešui okupavus Lietuvą, buvo atnešta ir primesta svetima ideologija, skaldžiusi ir priešinusi visuomenę, užsimojusi vesti lietuvius nutautinimo ir kolonizavimo, suliejimo į vieną sovietinę tautą keliu. Europa šiandien eina savanoriško vienijimosi keliu, tačiau tai demokratinis tautų vienybės kelias, toje Europoje tikriausiai ras sau vietos ir tautinės valstybės, tarp jų ir Lietuva, dėl kurios dėjo galvas tūkstančiai partizanų, jų rėmėjų, ryšininkų. Jų kovoms atminti ir skirta ši knyga.

Santrumpos

---

a. p. – antra pusė

AP – artilerijos pulkas

ap. – apyrašas

b. – byla

BDPS – Bendras demokratinis pasipriešinimo sąjūdis

buv. – buvęs

d. – diena

f. – fondas

gen. – generolas

gen. ltn. – generolas leitenantas

gen. št. – generalinio štabo

j. ltn. – jaunesnysis leitenantas

kn. – knyga

kpt. – kapitonas

l. – lapas

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas

LKP – Lietuvos komunistų partija

LLA – Lietuvos laisvės armija

LLGS – Lietuvos laisvės gynėjų sąjunga

LLKS – Lietuvos laisvės kovos sąjūdis

LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika

LTSR – Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika

LVR – Lietuvos vietinė rinktinė

m. – metai

MGB (rus. *Министерство государственной безопасности*) – Valstybės saugumo ministerija

MVD (rus. *Министерство внутренних дел*) – Vidaus reikalų ministerija

NKGB (rus. *Народный комиссариат государственной безопасности*) – Valstybės saugumo liaudies komisariatas

NKVD (rus. *Народный комиссариат внутренних дел*) – Vidaus reikalų liaudies komisariatas

OS – organizacinis sektorius

p. – puslapis

plk. – pulkininkas

plk. ltn. – pulkininkas leitenantas

proc. – procentai

SMERŠ (santrumpa rus. *смерть шпионам* – liet. *mirtis šnipams*) – SSRS karinė kontržvalgyba

SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

Sud. – sudarė

t. – tomas

val. – valanda

VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus

VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas

VRM – Vidaus reikalų ministerija

žr. – žiūrėta

Asmenvardžių rodyklė

A

Alekna Viktoras – 73
Aleščikas Jonas-Rymantas – 121, 123
Anušauskas Arvydas – 80, 169, 171
Armonas Antanas-Arvydas – 156
Atgalainis Vladas-Galiūnas – 156

B

Bagušauskas Juozapas Romualdas – 123
Bailly Loius – 41
Bakšys Antanas-Germantas – 95, 151, 152, 154
Baliukevičius Lionginas-Dzūkas – 76, 78, 134, 136
Baltūsis Antanas-Žvejys – 115
Bartašienė Jadvyga – 152
Bartkus Petras-Dargis, Žadgaila, Sąžinė – 73, 74, 87, 95, 110, 112, 120, 123, 125, 131, 137
Belaglovas Jonas-Algis – 87
Berija Lavrentij – 157, 164, 165
Blažys Antanas-Zigmas – 129
Blužienė Marijona – 72
Bubnys Arūnas – 68
Bumblauskas Alfredas – 9

C

Cibulskas Povilas – 120

Č

Čeponis (Ščepavičius) Juozas-Budrys, Tauragis – 58, 74, 82, 85, 86, 87, 99, 120
Čepulytė (Petrauskienė) Aistė – 85, 120, 123, 131

D

Dailidė Urbantas-Tauras – 130
Dambrauskai Antanas ir Elena – 84
Danilčev – 165
Daukša Antanas – 15
Daukša Antanas – 16
Digrys Vytautas – 65
Dinne – 41

E

Elsbergas – 65

G

Gaižutis Bronius – 81

Gaškaitė (Žemaitienė) Nijolė – 15, 21, 33, 39, 61, 65, 72–74, 76, 85–87, 94, 101–103, 113–115, 123, 125, 130, 131, 136–138, 143, 145, 157, 165, 170, 172

Gerulaitis Zenonas – 41, 45

Girčys Izidorius – 23

Girdzijauskas Juozas – 88

Glemžaitė Diana – 92, 167

Grigalavičiūtė Leonora-Vida – 94, 113

Grigonis Leonardas-Danys, Užpalis – 120, 131, 143

Grybinas Aleksandras-Faustas – 129–131, 137

Gužaitis Pranas – 65, 73

Gužas Vytautas-Kardas – 109, 112, 130, 131, 137

H

Harm Hermann – 67

Herscher Henri – 43

Hitler Adolf – 33, 35

J

Jankauskas Juozas-Demonas – 129, 130

Jankevičiūtė Rožė-Jurgis – 94, 113

Jasinevičius Jonas-Margis – 87, 88

Jeckeln Friedrich – 67, 68

Jokubauskas Alfonsas-Šura (Šiūra?) – 88

Jokubauskas Vytautas – 39

Jucius Aleksas-Gylis – 112

Juodis Viktoras – 73

Juodišius Jonas – 57

Juras Jonas-Žilvinys – 124

Jurkūnas Aleksas-Valeras – 112

Juška Rapolas – 55, 61

Juškaitė Aušra – 93

K

Karbočius Bronius-Bitė – 145

Karevičius Pranciškus – 21

Karklinš – 42
Kasperavičius Juozas-Angis, Visvydas – 81, 99, 100, 102, 103, 105, 131
Kašėta Algis – 85, 103, 170
Kaubrys Saulius – 35
Kaulinis Vincas-Miškinis – 121
Kaunietis Romas – 114
Kazlauskas Antanas – 65
Kiaulėnas Petras – 44
Kibirkštis Justinas – 29
Kiliotaitis Juozas-Dagys – 129
Kimštas Jonas-Žalgiris – 123, 124, 125, 143, 145, 163
Kisielius Juozas-Genius – 151
Klimas Petras – 41
Krikščiūnas Jurgis-Vytautas, Rimvydas – 104, 105, 141, 143
Krivickas Bronius – 150, 162
Kulakauskas Antanas – 9
Kuodytė Dalia – 103, 170
Kurtinaitis Edmundas-Kalnius – 101, 109, 110
Kvedaras Antanas-Tautvydas – 144, 145

L

Labanauskas Krizostomas-Justas – 101
Lelešius Justinas-Grafas – 75, 134, 134
Ličkutė Juzefa – 87
Liekis Algimantas – 165
Liesis Antanas-Tvanas, Idenas – 109, 112, 119
Liesis Bronius-Kaukas, Naktis – 119, 120, 131, 137
Liubinavičienė Ona – 94, 166
Lozoraitis Stasys – 137
Lukša Juozas-Kęstutis, Skrajūnas, Skirmantas, Daumantas – 104, 105, 141, 145

M

Mačiulis Povilas-Robertas – 110
Maksimavičius Antanas – 53
Marcinkus Romualdas – 19
de Marguerittes Jean Teissier – 46
Markulis Juozas-Erelis, agentas Ažuolas – 100, 101, 103
Martavičius Leonardas – 165
Maslauskienė Nijolė – 121
Miknienė Antanina – 130, 131

Miknius Stanislovas-Gailutis – 130, 131
Milaševičius Aleksandras-Ruonis – 120, 122, 123
Miliulis Aleksas-Neptūnas – 112
Mišeikis Vladas-Tarzanas – 119, 151
Mockūnas Liūtas – 141
Molotov Večiaslav – 58
Montvydas Vladas-Etmonas – 120, 121
Morkūnas Povilas-Rimantas – 142, 153, 154

N

Nausėdaitė Nina-Rasa – 87, 94, 103, 113
Neverdauskas Bronius-Papartis – 110
Norkus Albertas-Starkus – 112
Nuobaras Jonas-Lyras – 109, 112

O

Orlingis Mečys-Ričardas – 109, 112

P

Pakarklis Alfonsas-Kilpa – 110
Pakarklis Teofilis-Algis – 110
Paliūnas Juozas-Rytas – 142, 145, 146
Palubeckis Juozas-Simas – 129, 145, 147, 151, 152, 156, 157, 159, 166
Palubeckis Rapolas – 152
Palubeckis Stasys – 152
Palubeckis Vytautas – 152
Palubeckytė Apolonija – 152
Palubeckytė Elena-Liudas – 152, 158, 166
Palubeckytė Julija – 152
Pečkauskas Vladas-Gegužiukas – 112
Petrauskas Algimantas – 74, 87
Petryla Alfonsas – 73
Pijus XII – 98
Pipiraitė Teklė – 124
Pyplys Kazimieras-Mažytis, Audronis – 105, 141
Plechavičius Povilas – 66–68
Pliupelytė Elvyra-Zita – 95, 113
Polujanskas Jurgis – 45, 46

R

Ramanauskas Adolfas-Vanagas – 129–131, 134, 143, 145
Rašimaitė (Stankienė) Kazimiera – 93
Remeika Kęstutis – 123
Remeikis Česlovas-Plienias – 112
von Ribbentrop Joachim – 54, 58
Ruibys Kazimieras-Inžinierius – 112
Rupšaitis Jonas-Žilius – 151
Ruzgas Albertas – 113

S

Sankauskas Vytautas-Daukantas – 142
Savėnas Viktoras – 68
Sehostak – 42
Seneckis Antanas-Žaibas – 112
Skrickai – 145
Skrickis Kleopas – 157
Skurskis Juozas-Laisvūnas – 124
Slučka Antanas-Šarūnas – 121
Smetona Antanas – 17, 19, 34, 75, 76
Sniečkus Antanas – 157, 165
Steponaitis Dominykas-Taurius – 113, 115, 123, 125
Stankaitis Pranas – 65
Stankus Petras-Gruodis – 129
Starkauskas Juozas – 80
Strainys Pranas-Pranciškus – 112

Š

Šibaila Juozas-Diedukas, Merainis – 123, 124, 125, 130, 131, 137, 143, 145
Širvys Klemensas-Sakalas – 145, 147, 154
Šniukšta Aleksas-Aras – 142
Šniukšta Kazys-Sakalas – 142
Šukaitis Juozas-Gintautas – 156

T

Tamošaitis Mindaugas – 9
Tamulytė Bronislava-Našlaitė – 124
Tamulytė Janina-Vaiva – 124
Tylienė Ona – 124
Tininis Vytautas – 71, 85, 171
Tiškevičius Aleksandras – 15

Truman S. Harry – 136
Trumpys Benediktas – 145
Tumėnas Jonas – 39

U

Ulčinas Petras-Gintaras-Uošvis – 19
Ulevičius Bonifacas – 170
Urbonas Oskaras – 68
Urbšys Juozas – 54
Urbutis Bronius – 65

V

Vabalas Alfonsas-Gediminas – 134
Vaitkevičius Vykintas – 85, 120, 123, 131, 137
Vaitkus Vladas – 34
Valionytė (Žemaitienė) Elena – 61, 62, 72, 73, 93, 94
Vaskela Gediminas – 9
Venckaitis Steponas-Bijūnas – 112
Vilčinskas Jonas-Algirdas – 154, 156
Vitkus Juozas-Kazimieraitis – 134
Vytautas – 8

Z

Zaskevičius Algimantas-Vasaris – 74, 79, 81, 82, 87, 100, 102, 104, 105, 163
Zaskevičius Stasys – 65, 66, 73, 74

Ž

Žemaitienė (Daukšaitė) Petronėlė – 15, 16, 55, 93
Žemaitis Antanas – 55
Žemaitis (Žemaitaitis) Jonas – 15, 16, 33, 55, 93
Žemaitis Jonas-Vytautas – 8, 10, 11, 13, 15-17, 19-21, 28, 29, 31-34, 39, 41-51, 53-62, 65, 68, 71-76, 79, 81-82, 84-89, 93-95, 100-103, 105, 108-110, 112-115, 119-121, 123, 125, 130, 131, 134, 134, 136-138, 141-143, 145, 147, 151, 152, 154, 155, 157, 159, 163-166, 169
Žemaitis Laimutis – 62, 73, 93, 94, 166, 170-172
Žemaitytė (Juškienė) Kotryna – 15, 16, 33, 55, 61, 93
Žigaras Feliksas – 17, 21
Žiliūtė Marijona – 152, 158, 159, 166
Žukauskas Leonas – 65

Šaltiniai ir literatūra

NAUDOTI ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:

f. 384, ap. 1, b. 138; Lietuvos kariuomenės štabo Rikiuotės skyrius,
f. 528, ap. 1, b. 381; Lietuvos kariuomenės 2-asis artilerijos pulkas,
f. 530, ap. 1, b. 399, 429, 430, 431, 436, 443, 466; Lietuvos kariuomenės 4-asis artilerijos pulkas,
f. 530, ap. 8, b. 93; Lietuvos kariuomenės 4-asis artilerijos pulkas,
f. 930, ap. 5, b. 3120; Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija,
f. 930, ap. 8, b. 112; Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija,
f. R-222, ap. 2, b. 5; 29-asis teritorinis šaulių korpusas,
f. R-660, ap. 1, b. 308; Lietuvių savisaugos daliniai.

Lietuvos ypatingasis archyvas:

f. K-1, ap. 58, b. 33960/3; Jono Žemaičio baudžiamoji byla,
f. K-1, ap. 58, b. 44618/3; Adolfo Ramanausko baudžiamoji byla,
f. K-1, ap. 58, b. 11004/3; Stasio Zaskevičiaus baudžiamoji byla,
f. K-1, ap. 58, b. 41180; Petro Paulaičio baudžiamoji byla,
f. K-30, ap. 1, b. 843; Jonas Žemaitis. Byla formuliaras,
f. K-30, ap. 1, b. 1390–1392; agentūrinė byla „Sbornaja“,
f. V-5, ap. 1, b. 39984; Juškų šeimos tremties byla.

Lietuvos literatūros ir meno archyvas:

f. R 548, ap. 1, b. 51.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Aitvarai. Kęstučio apygardos partizanai. Ats. redaktorius Juozas Girdzijauskas. Kaunas, 1996, 279 p.
2. Alekna, Viktoras. O jis vis gyvena... *Dienovidis*, 1997 m. liepos 31 d., p. 6–7, 18.
3. Anušauskas, Arvydas. Teroras 1940–1958 m. Vilnius: Versus Aureus, 2012, 314 p.
4. Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai. V dalis. Sud. Romas Kaunietis. Vilnius, 2006, 983 p.
5. Aukštaitijos partizanų prisiminimai. III dalis. Sud. Romas Kaunietis. Vilnius, 2001, 1 181 p.
6. Batūra, Romas. Lietuvos laisvės kovų vietos. II knyga. Partizanų generolas Jonas Žemaitis. Vilnius, 2009, 88 p.

7. Bubnys, Arūnas. Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944). Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, 600 p.
8. Bumblauskas, Alfredas, Eidintas, Alfonsas, Kulakauskas, Antanas, Tamošaitis, Mindaugas. Lietuvos istorija kiekvienam. Trečias leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018, 440 p.
9. Čepulytė, Aistė, Vaitkevičius, Vykintas. Iš 1949 metų Lietuvos partizanų vadų susitikimo istorijos. *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 32, p. 99–124.
10. Daumantas, Juozas. Partizanai. Kaunas, 2005, 800 p.
11. Gaškaitė, Nijolė. Partizanų vadas Jonas Žemaitis (1919 03 15–1954 11 26). *Laisvės kovų archyvas*, t. 13, Kaunas, 1995. p. 62–184.
12. Gaškaitė, Nijolė, Kuodytė, Dalia, Kašėta, Algis, Ulevičius, Bonifacas. Lietuvos partizanai 1944–1953 m. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996, 494 p.
13. Gaškaitė-Žemaitienė, Nijolė. Žuvusiųjų prezidentas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, 512 p.
14. Jokubauskas, Vytautas. Karo istorija ir jos svarba Lietuvos kariuomenei tarpukariu. *Karo archyvas*, t. 32, Vilnius, 2017, p. 161–217.
15. Kasparas, Kęstutis. Lietuvos karas. Kaunas, 1999, 624 p.
16. Kašėta, Algis. Antisovietinio pasipriešinimo mastai Lietuvoje 1944–1953 m. *Laisvės kovų archyvas*, t. 14, Kaunas, 1995, p. 65–71.
17. Kaubrys, Saulius. Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis. Vilnius: Statistikos tyrimai, 2000, 290 p.
18. Laisvės kovos 1944–1953 metais. Dokumentų rinkinys. Sud. Dalia Kuodytė, Algis Kašėta. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996, 626 p.
19. Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje. Sud. Aurelija Malinauskaitė. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999, 343 p.
20. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis, I knyga. Sud. Romas Kaunietis. Kaunas, 2009, 817 p.
21. Laisvės kovotojų prisiminimai. VII dalis, II knyga. Sud. Romas Kaunietis. Kaunas, 2010, 705 p.
22. Laisvės kovų archyvas. T. 1–37, Kaunas, 1991–2005.
23. Lelešius-Grafas, Justinas, Baliukevičius-Dzūkas, Lionginas. Dienoraščiai. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1994, 256 p.
24. Liekis, Algimantas. LKP agonijos kronika. Dokumentinė apybraiža. Knyga 1, Vilnius, 1996, 344 p.
25. Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, 712 p.
26. Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.). Dokumentų rinkinys. Vyr. redaktorius Juozapas Romualdas Bagušauskas. Vilnius, 2003, 456 p.
27. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944–

- 1953 metais. Sud. Nijolė Gaškaitė, Algis Kašėta, Juozas Starkauskas. Kaunas, 1996, 722 p.
28. Lietuvos partizanų Tauro apygarda 1945–1952 m. Dokumentų rinkinys. Sud. Nijolė Maslauskienė. Vilnius, 2000, 585 p.
29. Lietuvos partizanų Tigro rinktinė 1945–1950 m. Dokumentų rinkinys. Vyr. redaktorius Kęstutis Remeika. Vilnius, 2003, 485 p.
30. Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis. 1948 m. birželio 23 d. – 1949 m. birželio 6 d. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2006, 188 p.
31. Mockūnas, Liūtas. Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje. Vilnius, 1997, 567 p.
32. Partizanai apie pasaulį, politiką ir save: 1944–1956 m. partizanų spaudos publikacijos. Sud. Nijolė Gaškaitė. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, 711 p.
33. Petrauskas, Algimantas. Tėvynei jo plakė širdis. Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti. Kaunas, 2005, 192 p.
34. Petrauskienė, Aistė, Vaitkevičius, Vykintas. Kelyje į 1949 metų partizanų vadų susitikimą. *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 34, p. 104–130.
35. Petrauskienė, Aistė. Laisvės kovotojas ir vieta: kitoks partizanų vado Petro Bartkaus pasakojimas. *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 2, Vilnius, 2006, p. 51–67.
36. Petrauskienė, Aistė, Petrauskas, Gediminas, Vaitkevičius, Vykintas. Partizanų bunkeris Daugėliškių miške: kompleksinių tyrimų studija ir šaltiniai. Raseiniai, 2017, 248 p.
37. Ruzgas, Albertas. Rezistentų pagrindiniai periodiniai leidiniai. Okupacijų metai, 1940–1989. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2010, 248 p.
38. Starkauskas, Juozas. Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, 543 p.
39. Starkauskas, Juozas. Stribai: ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953). Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001, 614 p.
40. Surgailis, Gintautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1998. Vilnius, 1998, 148 p.
41. Šadžius, Henrikas. Tautos drama (1939–1953). 1 dalis. Tėvas ir sūnus. Vilnius, 2015, 512 p.
42. Šadžius, Henrikas. Tautos drama (1939–1953). 2 dalis. Tauta. Tiesos sakymas. Vilnius, 2016, 680 p.
43. Tininis, Vytautas. Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953. II tomas. Istorinė studija ir faksimilinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 2003, 335 p.
44. Tininis, Vytautas. Prievartinė mobilizacija į Raudonąją armiją. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2014, 310 p.

45. Tininis, Vytautas. Sniečkus. 33 metai valdžioje (Antano Sniečkaus biografinė apybraiža). Vilnius, 2000, 284 p.
46. Vaitkevičius, Vykintas. Keliai į 1949 m. Lietuvos partizanų vadų susitikimą. Vilnius, 2018, 60 p.
47. Vaitkevičius, Vykintas. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio taryba: nariai, jų veikla ir diskusijos. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XL, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2020, p. 143–377.
48. Vaitkevičius, Vykintas, Petrauskienė, Aistė. Lietuvos partizanų valstybė. Vilnius, 2019, 232 p.
49. Vėlius, Gintautas. Partizanų vadavietės bunkerio Mėnaičių kaime tyrimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 m.*, Vilnius, 2011, p. 527–531.
50. Žemaitis, Jonas. Apybraiža apie pogrindžio organizaciją nuo BDPS žlugimo iki pastarojo meto. *Laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993, p. 73–83.
51. Žigaras, Feliksas. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, t. 36, Vilnius, 2022, p. 54–93.
52. Žigaras, Feliksas. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. I dalis. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2018, 322 p.

Serijos „Lietuvos kariuomenės istorija“ leidiniai

---

1. Krašto apsaugos departamento generalinio direktoriaus įsakymai. 1990–1991 m. Sud. Gintautas Surgailis. Vilnius, 2003, 222 p.
2. Surgailis, Gintautas. Lietuvos karinis laivynas. 1935–1940 m. Vilnius, 2003, 208 p.
3. Kazakevičius, Vytautas. Geležies amžiaus strėlės Lietuvoje (II–XII–XIII amžius). Vilnius, 2004, 136 p.
4. Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose. 1918–1920 m. Vilnius, 2004, 498 p.
5. Aničas, Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius. 1894 02 13–1919 02 13. Vilnius, 2004, 124 p.
6. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 1. 1991, Nr. 222–355. 1992, Nr. 01-479. Sud. Gintautas Surgailis. Vilnius, 2004, 512 p.
7. Juodagalvis, Jonas. Švenčionių krašto savanoriai. 1918–1920 m. Vilnius, 2005, 236 p.
8. Surgailis, Gintautas. Rusijos kariuomenės išvedimas. 1990–1993 m. Vilnius, 2005, 345 p.
9. Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose. Sud. Algis Balaišis ir Gintautas Surgailis. Vilnius, 2005, 472 p.
10. Raubickas, Eugenijus. Ženklas ant munduro. Vilnius, 2005, 294 p.
11. Gečas, Steponas. Steponas Darius Lietuvos kariuomenėje ir sporte. Vilnius, 2005, 232 p.
12. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1992, Nr. 480-749. Sud. Gintautas Surgailis. Vilnius, 2006, 374 p.
13. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 3. 1992, Nr. 750-975. Sud. Gintautas Surgailis. Vilnius, 2006, 286 p.
14. Aničas, Jonas. Generolas Silvestras Žukauskas. 1861–1937 m. Vilnius, 2006, 294 p.
15. Surgailis, Gintautas. Valstybės sienos apsauga 1990–1994 metais. Vilnius, 2008, 247 p.
16. Surgailis, Gintautas. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011, 300 p.
17. Katilius, Artūras. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m. Istorinė apybraiža, atsiminimai, dokumentai. Vilnius, 2011, 226 p.
18. Rakutis, Valdas, Vaičenonis, Jonas. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija. Vilnius, 2012, 196 p.
19. Surgailis, Gintautas. Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas. Vilnius, 2013, 188 p.

20. Katilius, Artūras, Tininis, Vytautas. Lietuvos kariuomenės karių uniformos, ženklai ir vėliavos. 1990–2010 m. Vilnius, 2014, 390 p.
21. Tamošiūnienė, Milena. Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1920 m. Vilnius, 2014, 166 p.
22. Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas. Vilnius, 2014, 260 p.
23. Surgailis, Gintautas. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio pėstininkų Algirdo pulkas. Vilnius, 2014, 292 p.
24. Stolarovas, Andriejus. Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m. Vilnius, 2015, 337 p.
25. Surgailis, Gintautas. Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas. Vilnius, 2016, 276 p.
26. Surgailis, Gintautas. Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas. Vilnius, 2017, 254 p.
27. Grigaliūnas-Glovackis, Vincas. Generolo atsiminimai. I dalis. Carų imperijoje. Vilnius, 2017, 308 p.
28. Grigaliūnas-Glovackis, Vincas. Generolo atsiminimai. II dalis. Lietuvoje. III dalis. Demokratijos sukuriuose. Vilnius, 2017, 384 p.
29. Žigaras, Feliksas. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940 m. I dalis. Vilnius, 2018, 324 p.
30. Žigaras, Feliksas. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940 m. II dalis. Vilnius, 2018, 324 p.
31. Surgailis, Gintautas. Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas. Vilnius, 2019, 249 p.
32. Andriškevičius, Jonas. Nuo Krašto apsaugos mokyklos iki Akademijos (1992–1994). Vilnius, 2019, 88 p.
33. Katilius, Artūras. Lietuvos kariuomenės šaltieji ginklai XX–XXI a. Vilnius, 2019, 248 p.
34. Pugačiauskas, Virgilijus. XIX a. Lietuvos karinių dalinių istorija. Vilnius, 2019, 128 p.
35. Surgailis, Gintautas. Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m. Vilnius, 2020, 305 p.
36. Eidintas, Alfonsas, Juodis, Darius, Surgailis, Gintautas. Partizanų generolas Jonas Žemaitis-Vytautas. Vilnius, 2020, 171 p.
37. Surgailis, Gintautas. Septintasis pėstininkų žemaičių kunigaikščio Butegidžio pulkas. Vilnius, 2021, 322 p.
38. Surgailis, Gintautas. Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas. Vilnius, 2022, 301 p.

**LIETUVOS PARTIZANŲ APYGARDOS
1949–1950 m.**

ALFONSAS EIDINTAS
DARIUS JUODIS
GINTAUTAS SURGAILIS

PARTIZANŲ GENEROLAS
JONAS ŽEMAITIS-VYTAUTAS

Antrasis papildytas leidimas

Atsakingasis redaktorius Andrius Tekorius

Kalbos redaktorė Nerija Jodelienė (antrasis papildytas leidimas)
Maketavo Laima Adlytė

2023-11-07. Užsakymas GL-582. Tiražas 500 egz.
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius
Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras
Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.